

78616

~~Ano. 7989~~

B226318

ELEMENTE

DE

PEDAGOGIE

de

ANA CONTA-KERNBACH

Licențiată în Filosofie.

106733

I A Ș I

TIPOGRAFIA NAȚIONALĂ (I. S. IONESCU)

STR. ALECSANDRI 11

1907

9953

1956

Biblioteca Centrală Universitară	
B	BUCUREȘTI
C. no.	78616
Inventar	106433

RC 62/01

ANA CONTA KERNBACH

B.C.U. Bucuresti

C106733

OBIECTUL PEDAGOGIEI

ELEMENTE DE PEDAGOGIE

De acelaș autor:

Școlare, 192 pagini, Iași, 1904 2 lei
Elemente de Metodică, 116 pagini, Iași, 1905 . 3 lei

B. C. U. București

C 108733

OBIECTUL PEDAGOGIEI

Desvoltarea individului în curgerea ei deplină este înrâurită de nenumarați factori. Schimbările temperaturii, nivelul terenului locuit, umezeala aerului, mișcarea statornică a atmosferei, vecinatatea turburătoare a vulcanilor, iată elemente cari determină în anumit fel constituția și temperamentul omului. Dar nu numai mediul cosmic, ci și cel social înrăurește în mod hotărât asupra fiecăruia din noi. Oamenii cari ne 'neonjoară, chiar acei cari vin mai rar în atingere cu noi, prin felul lor de a fi, prin purtarea lor severă sau îngăduitoare, prin concepțiile lor înguste sau generoase, mărginesc sau întetesc în mod statornic pornirile toate cu cari ne-a înzestrat dărnicia naturei.

Și dacă ne mai gândim că fiecare individ nu-i decât un produs necalculat și necalculabil al moștenirii și vedem cât de multe elemente intră în formarea unei individualități, ne putem da seamă de răspunderea aceluia care ține să călăuziască înspre bine dezvoltarea unui copil.

În afară însă de înrâurirea aceasta nevroită, chiar de acei cari o exercită, cu atât mai puțin de acei cari o sufăr, omul a fost supus, din cele mai vechi vremuri,

unei înrâuri *știute și vroite*—a părinților în primul loc— exercitată în mod aproape *statornic și sistematic* și îndreptată în vederea unui țel *determinat*. Pe această înrâurire *conștientă și sistematică* o numim *educație*. Ea s'a hultuit pe instinctul reproducerei, al perpetuării speciei, instinct comun tuturor animalelor, și pe sentimentul matern. Această activitate conștientă, de o vechime necalculabilă, fiind că trecerea de la instinct la viață conștientă s'a făcut treptat în evoluția organismelor, este pornită din tot ce are omul mai ales și mai bun în sufletul lui: 1) reflecțiune, 2) dorință, pornire generoasă, ca *alții* macar să sufere mai puțin decât el însuș, ca *alții* să fie mai bine pregătiți pentru lupta ce-i așteaptă!

Educațiunea în trecut ca și 'n momentul de față, ca teorie și ca practică, formează *obiectul științelor pedagogice*. În *Istoria Pedagogiei* studiem felul cum s'a făcut educația în diferitele vremuri, dar mai ales diferitele sisteme pedagogice, propuse în primul loc de legiuitori și de filozofi. În *Pedagogia propriu zisă* studiem teoria educațiunei de dat astăzi, adică a celei care ni se pare *mai bună pentru vremurile de față, mai potrivită cu idealul către care tinde omenirea din zilele noastre, mai aproape de treapta de mână a evoluțiunei omenestii*. În *Didactică și Metodică* studiem amănunțirea în practică a principiilor generale fixate de către *Pedagogie*.

Pedagogia ca știință este o creațiune modernă. Observațiuni multiple și ușor controlabile, legi strict formulate și bine verificabile, nu avem în domeniul Psihologiei și chiar al Fiziologiei decât de câteva decenii. Până la Herbart, adevaratul întemeietor al ei, Pedagogia ca și Psihologia, ca și întreaga Filozofie, din care aceasta din urmă este o ultimă diferențiere, nu era decât o aspirațiune generoasă a unor nemulțumiți, câte-

odată geniali, decât o creațiune artistică, apărută pe deantregul din eforturile unui singur individ.

Educația interesează însă omenirea întreagă, teoria ei va trebui să se sprijine numai pe experienți îndelung repetate și multiple, numai pe cercetările cele mai neîndoelnice asupra mersului firesc al individului. Pentru a avea dreptul să se impue tuturor, ea care reprezintă interesele cele mai vitale ale omenirii, teoria educațiunii cată să reprezinte cercetări riguros științifice.

Chestiunile de educațiune pot fi tractate din mai multe puncte de vedere. De mare însemnatate ar fi bunăoară cercetarea dacă felul educației trebuie impus de Stat sau lasat la aprecierea familiei; dacă în dezvoltarea individului trebuie de pe acum urmărit idealul de umanitate și n'ar fi mai urgent să stăruim asupra celui de naționalism, etc.

Luând în considerare însă timpul scurt ce ni este dat, noi în Pedagogie vom tracta chestiunea educației exclusiv din următoarele puncte de vedere mai însemnate.

1) Ce folos poate aduce cultura omului asupra omului și'n ce limită se poate face educația.

2) Ce scop urmărește educațiunea. Utilitatea omului pentru societate, fericirea și deplina dezvoltare a individului, sau pe amândouă deodată.

3) Ce mijloace sunt mai proprii pentru atingerea scopului dat. De unde putem cunoaște aceste mijloace și cum sunt ele de folosit.

Pentru a răspunde la întrebarea întâia avem de consultat Istoria Pedagogiei și biografiile oamenilor cari s'au apropiat ori s'au îndepărtat mai mult de desăvârșirea morală. La întrebarea a doua răspunsul îl dă Sociologia și'n special Morala, iar la a treia întrebare, Fiziologia și Psihologia, științi devenite astăzi experimentale.

Cum vedem, Pedagogia nu este o știință c'un domeniu de cercetare propriu, ci o colectare de adevăruri date de către Fiziologie, Psihologie și Morală. Dacă datele dela care pleacă ea nu sunt verificabile, sau măcar controlate, toată clădirea e amenințată să se surpe.

Pedagogia are mare asemănare cu Medicina. Și una și alta implică răspundere multă, și una și alta cer individului chemat să le practice cu izbândă, pregătire îndelung capatață, disciplină intelectuală încercată, fineță de analiză și acea putere nedefinită de intuire, de ghicire, de *trecere mai departe decât cele date*, daruri cari nu se pot capata fără dispozițiuni firești remarcabile. Dar, pe când diagnoza și tratamentul medicului nu are de a face decât cu simptome firești evidente și independente de voința bolnavului, diagnoza și tratamentul educatorului au de luptat cu o complexitate de elemente nepătrunsă și cu o putere de prefăcătorie, care poate merge până la neînvins. Iată de ce credem noi că munca educatorului e mai grea decât a medicului—deși părerea generală o alta—și de ce socotim că pregătirea profesională ce i se dă în zilele noastre, nu este îndeustulătoare.

Necesitatea Educației.

Limitele în care se poate ea face.

Prin educație înțelegem dezvoltare, propășire, înțelegem ducerea, dacă nu la deplinătate, cel puțin la maximum de perfecționare pe care-l îngăduesc natura individului și condițiunile lui de traiu,—a tuturor însușirilor.

Însăși răspândirea tot mai mare a culturii, a înrâuririi vroite a omului asupra omului ar fi o dovadă și despre superioritatea ei asupra dezvoltării lasate în voea întâmplării, și despre necesitatea ei. Omul ca in-

divid se poate înșala, omenirea în mersul ei prin veacuri, nu....

Putem însă dovedi și altfel că cultura a devenit un compliment absolut trebuitor progresului. Organismul social, pentru propășirea lui ca întreg, are nevoie de o comunitate de vederi și de o afinitate de simțire între elementele lui. Dar asemenea rezultate nu le poate da decât înrâurirea conștientă. Căci știut este că mersul firese al propășirii, înmulțind elementele de combinație ale personalității, diferențiază și deosebește pe oameni din ce în ce mai tare. Mult mai multă apropiere era între regele David și soldații lui, decât poate fi astăzi între doi indivizi din aceeași treaptă socială și chiar din aceeași profesiune!

Se naște întrebarea : *cât* putem nădăjdui de la educație ? Poate ea ceva ? Poate totul ?

Multă vreme s'a crezut că copilul nu-i decât fructul ostanelilor celor cari îl creșe, un aluat moale din care se poate face orice. Inteligenți alese s'au făcut apărătorii acestei păreri : Platon, Locke și alții. Oricât de folositoare a fost pentru rădicarea prestigiului educației, astăzi ea este părăsită. „Copilul ca ceara“ a rămas principiul educativ cel mai compromis.

Și părerea diametral opusă este falsă, deși e susținută de câtră capete distinse și dânsa.

De câte ori așa zisele vocațiuni nu sunt decât dorința de a sămăna unui individ, întâlnit cândva o clipă și care avuse darul să ne placă ? Câți copii nu alunecă pe drumul destrăbălării numai sub îndemnul romanelor sau al poveștilor de haiduci ? Netăgăduit că o impresie exterioară e cu atât mai hotărâtoare cu cât cade pe un teren mai favorabil, iar întoarcerea din rătăcire și părerea de rău nu sunt în totdeauna dovezi că greșala nu-și găsisse temperamentul prielnic.

Dar dacă o impresie accidentală, să-i zicem, are atâta putere, este logic oare să susținem că o înrăurire sistematică, susținută, vroită și prelungită, nu ar fi *cel puțin* tot pe atât de eficace dacă am face-o în aceleași condițiuni?

Recunoaștem că educația de astăzi nu are putere asupra caracterului. Vina poate rezulta și din complexitatea elementelor ce alcătuiesc moralul omului, complexitate pe care Psihologia n'a ajuns încă s'o străbată, dar și din lipsa de continuitate în munca educativă. Cu atâția profesori și atâția educatori câți îi are în zilele noastre fiezare copil, mai avem dreptul să pretindem o lucrare continuă și consecventă?

Adevărul asupra puterii educațiunii stă în calea de mijloc. Înrăurirea educatorului nu este nețărmurită, dar ea poate fi foarte mare, când educația se face în condițiile pe cari le pune la 'ndămână știința modernă. Ea ar fi cu mult mai mare, dacă s'ar stabili cât mai grabnic o convergență între eforturile tuturor celor cari urmăresc dezvoltarea aceluiaș individ.

În ce măsură este educația superioară dezvoltării firești a individului?

Chestiunea aceasta o atingem numai în treacăt, de oare ce locul ei este aiurea. Aci vom semnală numai rezultatul cel mai simțit al culturii și anume înviorarea și extraordinara împuternicire a inteligenței. Capitalul de cunoștinți pus la îndămâna oricui este astăzi de o bogăție uimitoare; mintea pătrunde mai curând, străbate mai adânc, iar activitatea ei, putându-se prelungi tot mai mult, dovedește o forță de producere nebănuită în veacurile trecute. Dar însuș felul de a fi al individului, modul de a veni în atingere cu semenii săi, se schimbă temeinic prin o cultură intelectuală, ceva mai intensivă. Să observăm doi frați cari n'au

aceeași instrucție, deși dispozițiunile lor firești nu ar fi prea osebite. Cazuri de acestea se întâmplă adesea în țările în cari cultura e de origină recentă. Câtă ușurință în a urmări și a pătrunde spusele și simțirea altora, ce îngăduire pentru greșelile curente, la unul; câtă termurire de concepție, ce fanatism și câtă îndărătnicie, la celălalt! Unelta gândirei s'a făcut mai fină și mai ușor de mănuit pe urma unei educații îngrijite.

Nu susținem prin aceasta că cultura dă numai calități și că ignoranța presupune numai lipsuri. Nici de cum! Zicem numai că cultura *schimbă* pe individ, că prin cultură omul devine o varietate animală *altă* decât era, mai bună sau mai rea, după gradul lui de înaintare pe scara instrucției, după deplinătatea și varietatea educației primite, după punctul de vedere din care îl apreciem chiar.

În ce privește limitele și îngrădirile educației ele sunt hotărâte, și știința și bunul simț ne-o spun, de capacitatea psihologică a educatorului, de condițiuni și greutăți sociale peste care nime nu e stăpân—necazuri, boale și altele—dar mai ales de natura corporală și sufletească a copilului. Educația scoate daruri ascunse, ea nu aduce mai nimic din afară, decât doar prilejul de a se manifesta, precum și puțința de a imputernici o aptitudine prin dese repețiri.

Și de oarece fiecare individ reprezintă un capital de energie, hotărât pe întreaga viață, cu cât acest capital va fi mai cumintește cheltuit în vremea dezvoltării, cu atâta el va putea face față nevoilor traiului timp mai îndelungat. Educația va să însemne îndrumare și imputernicire, nu consumarea forțelor. Iată de ce vom zice că educația cea mai cuminte nu este aceea care produce *cât mai mult și cât mai curând*, ci aceea care asigură mersul *cel mai bun și mai normal în decursul vieții întregi.*

Lucrarea primordială a educatorului va trebui deci să fie cunoașterea cât mai amănunțită și mai desăvârșită a individualității copilului, pentru ca munca acestuia să fie hotărâtă și cantitativ și calitativ, de dispozițiile și puterile lui speciale și reale, iar nu de cele presupuse și dorite, prin urmare absolut problematice.

Dar pentru ca munca să ne fie spornică în acest sens, noi dascălii avem nevoie și de pregătire științifică temeinică și de pătrundere psihologică încercată, dar mai presus de toate de deplina încredere a părinților și a autorităților școlare. Această încredere însă, trebuie s'o și merităm! . . .

Educația în școală față de educația în familie.

Educația se face în familie sau în școală. În familie ar fi să se îndeplinească cel mai bine, căci pe când copilul nu vine cu dascălul în atingere decât câteva minute pe zi, sub ocrotirea părinților el trăește o jumătate de viață. În al doilea loc, îngăduirea și răbdarea pornite din dragoste sunt mijloace educative cu mult mai eficace decât simțul de dreptate, decât sentimentul datoriei și compătimirea—când sunt și acestea—cu cari dascălul cată să înlocuiască atmosfera sufletească a familiei. Deasemenea cunoașterea individualității ar putea-o părinții atinge mai lesne. În analize sufletești joacă mare rol analogia. Un sentiment ni-l explicăm mai ușor, dacă l'am simțit, și mult mai lesne descoperim motivul tăgăduit al unei acțiuni, când aceeași pornire ne-ar fi îndemnat vre-odată. De multe ori mergem chiar prea departe pe calea aceasta, presupunând altora toate simțirile noastre. Așa se explică de ce mai ușor înșeli pe un om detreabă și inteligent, decât pe

nn șiret prost. Cu bănuiala lui, acesta e veșnic în stare de apărare.

Numai o cultură intensă și un îndelungat exercițiu cu analizele de conștiință duc la cunoașterea și pătrunderea sufletelor osebite de ale noastre. Judecătorul de instrucție ajunge abil după multă practică și scriitorul inteligent nu debutează cu romane psihologice.

Așa fiind lucrurile, părinții au cei mai mulți sorți de izbândă să pătrundă în amănunțimile de caracter ale copiilor lor, cu cari au și atâtea elemente comune și atâtea prilejuri de cioenire.

Li s'ar cere pentru aceasta părinților mai puțină încântare de sine, mai multă deprindere cu cercetarea obiectivă și nepărtinitoare a lucrurilor, și o cultură pedagogică aproape tot pe atât de serioasă ca și a dascălului. Cum toate aceste condițiuni sunt greu de îndeplinit, tendința de a crește copiii în școală se generalizează din ce în ce mai mult.

În afară de cele arătate mai sus, de motivul de economie, care este și el hotărâtor, trebuie să recunoaștem că există în favoarea școlii și motive de ordin pur pedagogic. Desvoltarea intelectuală pe care o dă școala—poate mai mare câte odată decât îi trebuiește omului—este cu mult superioară acelei pe care ar da-o familia, când celelalte condițiuni ar rămânea egale. În afară de întrecerea dintre copii, stimul în multe privinți dăunător, dar care dă o îmboldire extraordinară activității omenești, școala oferă fiecăruia o experiență multiplă în câmpul gândirii, datorită marei varietăți în felul de a pricepe și de a se exprima la atâția copii. Dacă elevul deștept slujește de model celui slab intelectualicește, și acesta, la rândul lui, arată celui dintâi *cum* să nu gândiască și *de cari* forme de exprimare să se feriască.

Nici chiar desvoltarea morală nu e totdeauna în pierdere, oricât s'ar zice. Este adevărat că exemplele rele sunt molipsitoare, este și mai adevărat că'n orice școală predomină înrâurirea copiilor celor mai puțin buni. Sunt însă însușiri de caracter pe cari numai școala le poate da. Așa este deprinderea de a lupta spre a răzbate și a-și asigura un loc la lumina soarelui; așa este aceea de a recunoaște îngrădirile impuse de traiul în societate; așa este o impresie mai justă și mai puțin îngăduitoare despre valoarea proprie, etc. Omul care nu se cunoaște decât pe cale subiectivă, are despre dânsul o idee prea mare—și câteodată cu mult prea mică!... Numai din eciocnirile dintre munca lui cu aceea a altora poate el ajunge la o apreciere cât de cât mai aproape de adevăr, asupra puterii lui de muncă și asupra felului său de înzestrare sufletească. O asemenea apreciere, când e justă, poate fi, credem noi, o păvăză împotriva supramuncei și un ajutor temeinic la selecțiunea valorilor sociale.

Dacă familia ar veni cu puterea ei de înrâurire în ajutorul școalei, aceasta, așa chiar cum este astăzi organizată, ar da rezultate cu mult mai satisfăcătoare și în privirea educațiunei morale. Dintr'un motiv sau dintr'altul, părinții stăvilesc însă bunul cât l'ar putea face școala, în loc să-l desăvârșiască. Este de dorit ca studiul Pedagogiei să se generalizeze, să devie un element de cultură generală, întocmai ca Istoria sau Geografia, așa fel ca părinții, mai familiari cu principiile educative, să se poată întâlni în gândire și cu educațiilor de profesiune.

„Mens sana in corpore sano“.

După părerea popoarelor vechi, Grecii și Romanii, omul este un întreg ale cărui părți constitutive, corp și

suflet, au drepturi egale. Dacă mintea conduce, corpul ea să rămâe un instrument bun și supus, are nevoc să i se împlinească trebuințele. De azi însemnătatea gimnasticii tot pe atât de mare ca și a culturii artistice sau morale, de aci admirația Grecilor pentru tinerii cari se distingeau în exercițiile corporale, tot pe atât de caldă ca și acea pentru producătorii capo-d'operelor literare ori filozofice.

Pentru a fi drepți față de vremurile moderne, trebuie să amintim că la Greci chiar, poporul cel mai intelectual, știința nu există, literatura era puțină, iar filozofia rămânea privilegiul acelor cari o puteau crea.

Creștinismul a venit și a rupt echilibrul. Sub dominația lui principiul antic, a tot stăpânitor „*mens sana in corpore sano*“ cade în uitare. Mintea devine puntea de trecere la nemurire, corpul un selav josnic care trebuie silit să tacă. Cultura intelectuală, din ce în ce mai prețuită, ia locul celei mai elementare îngrijiri corporale, iar educația morală se reduce la perfecționarea puterii de stăpânire de sine, sau măcar, în lipsă, a celei de simulare față de alții.

Astăzi lumea cultă caută să reice firul rupt de cătră veacul de mijloc și să se întoarcă la concepția educativă veche. Nu se îndură însă nici de bogăția intelectuală adunată în vremile de glorie a minții și ar vrea să lempace pe amândouă : dezvoltarea desăvârșită a corpului, cu cultivarea minții și a inimei până la deplina lor perfecțiune. E foarte probabil că o impăcare cu drepturi egale nu mai este cu putință între aceste două directive de gândire. Căia ce se simte mai lămurit din aspirațiunea vremurilor noastre, este nevoea de o armonizare cât mai mare, de o proporționare cât mai potrivită între dezvoltarea fizică și cea intelectuală, de la care proporționare atârnă în cea mai mare parte echi-

librul moral,—și aceasta alcătuește problema educativă a vremurilor de față.

Am zis că echilibrul moral atârnă de la proporționarea dintre cerințele de dezvoltare ale corpului și cele ale sufletului. În adevăr întreaga manifestare psihică nu-i decât *una* din funcțiunile creierului, iar buna stare a *acestuia* va atârna, ca a oricărui organ altul, de starea corporală generală. Știința modernă a dovedit-o: fenomenul sufletesc cel mai brutal ca și cel mai subtil sunt exteriorizarea, sunt manifestarea sub un aspect *nou*, a unor fenomene fiziologice, cari presupun ca substrat material sistemul nervos. Buna stare a unora,—fenomenele sufletesti,—*atârnă* în mod fatal de mersul firesc și normal al celorlalte,—fenomenele fiziologice.

În urma acestor dovediri științifice, educației moderne nu i se mai îngăduie să deie culturai sufletesti o însemnătate preponderentă asupra îngrijirii corporale, iar principiul antic, deși modificat: „o minte sănătoasă nu poate dăinui decât într'un corp sănătos“ și-a recăștigat toate vechile lui drepturi.

Scopul educației.

Ce urmărim cu educația? O dezvoltare doplină și armonică a individului, după cum susțin cei mai mulți din pedagogii germani? Formarea și împuternicirea talentelor, după cum se practică lucrul pretutindeni?

În înțelesul dintâi educația rămâne o utopie, în înțelesul al doilea, o lucrare factice și c'un folos prea micșorat.

Dezvoltarea *armonică și egală* a tuturor însușirilor corpului și ale sufletului este un ideal neatins. Orice individ este un complex de elemente, în proporțiuni

extrem de variate și a căror activitate zilnică dă tot altă rezultată. A îngriji *deopotrivă* toate însușirile—presupunând că am putea-o face—ar fi o pierdere zădărnice de muncă: dispozițiunile rudimentare, oricât de mare ar fi potențierea la care le-am aduce prin cultură, ar da foloase mici lipsindu-le substratul firesc. Dar și dezvoltarea exclusivă a dispozițiunilor firești este o greșală. Organismul sufletește este un complex cu atât mai solid așezat, cu cât se sprijină pe o temelie mai din belșug imputernicită. Dovezi avem destule: talentele prea unilaterale le vedem istovindu-se curând, iar geniile câte ni le-a dăruit până acuma natura, au fost toate înzestrate în mai multe direcțiuni.

Fără să avem pretențiunea de a dezvoltă tot, trebuie deci în educație să clădim din belșug. Bogația și varietatea dispozițiunilor sufletești este un semn de temeinicie, de soliditate, de echilibru, de o bunăstare sufletească mai normală. Numai o extraordinară putere producătoare într'o direcție, dacă ar putea despăgubi de lipsa echilibrului sănătos dintre calități fie chiar modeste.

Omul în viața lui întreagă, în activitatea lui știută sau inconștientă, în munca lui vroită sau impusă de nevoi, n'a urmărit și nu urmărește decât două ținte:

1) foricirea lui individuală,

2) existența și propășirea unui grup social, mai imediat sau mai îndepărtat, familie, neam, omenire, de la a căruia bunăstare atârnă și a lui proprie. Două înfățișări prezintă activitatea întreagă a omului, cea de individ, moleculă sau divinitate, de sine stătătoare, și aceea de element al unui organism superior, de factor, important desigur, dar cu putere și însemnătate fragmentare și simțitor reduse...

Nu vom intra în discuțiunea atât de înfierbântată, dacă una din aceste înfățișări este mai de căpitenie decât cealaltă, dacă individul e făcut pentru societate, sau societatea pentru individ. Ne vom mulțumi să constatăm că societatea fără indivizi nu poate exista și că buna ei stare nu ar fi să rezulte din o micșurare și o slăbire a elementelor constitutive.

Dacă ținta dezvoltării firești a omului, după cum ne-o dovedește Sociologia, este fericirea individului și propășirea organismului social, ținta educațiunii nu poate fi decât tot aceasta. Și după cum în evoluția individului conștiința înlocuește tot mai mult instinctul, acumulând prin selecțiune achizițiunile cele mai folositoare conserării și propășirii lui și transformându-le în material inconștient, ușor de transmis generațiunilor viitoare, tot astfel și educația, care nu e după noi decât conștiința socială, cată să înlocuiască tot mai mult înrăurirea întâmplătoare pe care o suferă copilul de la mediu, printr'un sistem de mijloace, cari să-l îndrumeze din ce în ce mai sigur spre țelul urmărit de către dânsa. Educația are deci rolul de a ușura, de a grăbi, de a înlesni mersul evoluțiunii sociale firești, după cum conștiința individuală are pe acela de a ajuta cu mijloacele cele mai proprii și mai sigure, mersul propășirii individuale.

A. Fericirea individului.

Fericirea ca stare sufletească unitară nu există. Ne numim fericiți atunci când vibrațiile de mulțumire, clipe singuratice și împrăștiate, sunt relativ mai multe pentru un timp dat, decât acele neplăcute.

Astfel fiind, noi putem contribui la fericirea cuiva sau înmulțind numărul mulțumirilor sau micșorând pe acel al simțirilor dureroase. Și o putem face într'o măsură îndestul de mare pe ambele căi.

Mulțumirile cari alcătuiesc baza tuturor sunt datorite stărei organice bune. Cu drept cuvânt s'a spus în toate vremurile că sănătatea este temelia fericirii. Nici o mulțumire nu ne înlătură durerile fizice, nici una prin urmare nu va merita să-i jertfim sănătatea, bunul nostru cel mai prețios.—Starea și activitatea corporală în primul loc cea musculară pot da nenumarate mulțumiri. O plimbare prelungită în natură, suitul dealurilor, dansul, sporturile, gimnastica, legănatul bărcii ori al hamacului, plimbatul în trăsură sau în sanie,—câtă plăcere nu ne pot da!

Activitatea simțurilor este deasemenea izvor de bunăstare sufletească. Bucate gustoase, parfumuri plăcute, o orânduire ostetică a locuinței, o haină curată și veselă, un smoc de flori, o priveliște frumoasă, o muzică dulce, fotografii cari să reproducă minunile lumii, iată mijloace foarte simple și la îndemâna celor mai modeste venituri, mijloace cu cari putem procura distracții sănătoase, mulțumiri înviorătoare cari să îndemne și să împuțerniciască sufletul.

Îmbelșugat rod de mulțumire ne dă inteligența în activitatea ei. O convorbire vie, un schimb de glume, povestirea unei întâmplări noi, sborul fantaziei, desfătările cititului și ale călătoriei, gustarea operelor de artă, sunt forțe cu cari înfrângem multe neazuri.

Dar cele mai puternice însuflețiri ni le dă afectivitatea. În domeniul ei selecțiunea educatorului e și mai riguroasă și mai anevoe de făcut.

A te ști iubit de ai tăi e sprijinul cel mai tare, a-i iubi, pârghia cu care răzbați orice nevoe. Bucuria de a-ți asigura familia împotriva lipsei, satisfacția de a fi respectat, mulțumirea de a ști că alții nădăduiesc în sprijinul tău, credința tăcută că ai la cine te'ndreptă în nevoe, măgulirea de a fi făcut cuiva bine, mândria de

a fi lucrat pentru o idee măreață, fala de a-ți fi jertfit averea sau munca pentru țară... sunt tot atâtea mulțumiri din cari putem pune la 'ndămână tuturor.

Să amintim înfine și activitatea noastră producătoare: plăcerea de a munci, muscular sau intelectual, mulțumirea de a cântări cu gândul efortul de voință, de hotărâre și statornicie, până să izbutim într'o întreprindere, etc.

Grădina cultivată de tine, obiectele izvodite pentru a face cuiva plăcere, picturile și desemele după opere celebre, fotografiile luate în amintirea unui moment însemnat, nu trebuie judecate după valoarea lor estetică, ci după valoarea lor afectivă, i-am zice morală: câtă plăcere au cășunat aceluia care le-a lucrat, câtă plăcere pot face aceluia care le primește. Oricce obiect, ca și oricare om, nu are o singură înfățișare sau o singură valoare în societate. Să ne dăm osteneala ca să descoperim cât mai multe din ele...

În această privință noi Românii suntem mai sălbateci decât alte popoare. Pentru noi un tablou, dacă nu e de Rafael, nu plătește mare lucru, o grădină, alta decât cea din Versailles, nu ne mișcă. Să vie aceasta de la grosolănia spiritului de analiză? Să vie de la incapacitatea de a judeca prin noi înșine?

Și lipsa sufletească pe care o semnalăm aci este una din multele pricini pentru cari Românii trăese într'o continuă plictiseală, tânjese dorind imposibilul, nu prețuese excepționala frumuseță și bogăție a țerei lor și nu adue cea mai mică îmbunătățire traiului lor zilnic. Le lipsește spiritul nuanțelor în gândire și simțire. „Ori mult ori nimic“ pare a fi lozinea lor...

Din fericire această lacună o poate înlătura cultura.

Am zis că unul din cele două scopuri ale educațiunei este contribuirea la fericirea individului și am

văzut că mijloacele nu lipsesc. Măestria educatorului va stă în selecțiunea sensațiilor și mulțumirilor de dat—vom vedea mai jos criteriile după cari are a o face—și în deprinderea copilului cu o activitate și musculară și intelectuală, și afectivă și morală, *cumpătată, normală, sănătoasă*. E firesc ca omul să urmărească o plăcere, cuminenția veacurilor ne spune însă să nu căutăm mulțumirile nici cu orice preț, nici oricând. Subordonarea unei porniri oricare, *alteia mai de căpitanie*, sau macar mai urgentă, iată prima treaptă a înțelepciunii, iar puterea de a rezistă durerii, de a suferi greutatea unui necaz, de a înfruntă o lovitură pe care nu o puteam înlătură, este un compliment necesar însăși fericirii noastre. Cumpăna trebuitoare în această privință au s'o deie educația intelectuală propriu zisă, cea afectivă și morală.

Dar și deprinderea cu renunțări continue, cu în-genuncherea statornică a tuturor pornirilor, cu desăvârșita jertfă de sine, orișicât de creștinească ar fi ea, trebuie definitiv condamnată și aceasta în numele concepțiunii științifice a educațiunii. Înfrângerea unei energii reprezintă muncă și când ea nu e cheltuită în folosul societăței sau al individului, ea este capital perdut.

Dacă la mijloacele aratate, *deprinderea, căutarea și alegerea mulțumirilor sănătoase și prielnice*, a acelor cari *înviorează și susțin*, adăogim mijloacele—să le zicem acestora preventive—cari preîntimpină, cruță pe individ de nemulțumiri și necazuri viitoare, vom fi aratat *tot ce omenește e cu putință, ca contribuțiune la fericirea individuală*.—Prudența, curajul, oțelirea trupului și a sufletului, puterea de stăpânire și alte câteva, alcătuesc aceasta a doua categorie a deprinderilor de urmărit în educațiune. Dar despre dânsese vom vorbi cu prilejul educațiunii morale.

B. Propășirea societății.

Oamenii ca elemente constitutive ale societății pot contribui pe două căi la propășirea organismului social:

a) păstrând și păzind echilibrul existent, ca sanatate fizică și morală;

b) punând în slujba societății prisosul lor de muncă, de bunăstare, de talent, de putere de sacrificiu, de dar creator.

Un individ care-și îngrijește sanatatea și nu devine un focar de desgust, de contagiune și de propagare de boli în generațiile viitoare; un suflet echilibrat și normal, care caută să rămâe în limitele sănătății morale, care își agonisește cinstit hrana lui și a celor cătră cari și-a luat răspundere, acel om este un factor de progres social cu mult mai prețios decât micul talent producător, care își permite orice abatere, ca preț veseliei și distracțiunii ce poate procura câteodată semenilor sei. Marea mulțime nu se înșală când prețuște mai puțin pe un actor mediocru decât pe un ciobotar om de treabă. Talentul mijlociu nu o poate despăgubi de relele unei purtări șovăelnice și fără scrupule.

Deasemenea un individ, deși egoist, dar echilibrat, cuminte, cumpătat și care nu jignește pe nime, este un element social superior devotaților cu orice preț, cari în dorința de a face bine unora, calcă nesăbuit în picioare drepturile și cerințele cele mai legitime ale altora.

Când echilibrul și bunăstare mijlocie ale societății sunt asigurate și propășirea devine cu putință. Această propășire este întrevăzută, prevestită și pregătită, așa ca marea mulțime s'o primiască și s'o realizeze, de cătră talentele cu osebite mari, de cătră minți creatoare cu adevărat excepționale. *Cu educația acestora, se însărcinează însă natura!*... Pedagogia nu are să se ocupe de cât de ceea ce nevoea impune masei, de cea

ce zilnic poate făptui marea mulțime. . . . Iată de ce nu vom stărui aci nici asupra descoperirilor, a invențiunilor și a luminoaselor creațiuni artistice cari au ridicat omenirea cu așa de mult deasupra animalității, i-au mărit buna stare și puterea de propășire materială, i-au asigurat desfatara artistică și puterea de stăpânire asupra naturii—nici asupra educațiunei ce au primit autorii lor.

Noi simplii muritori meniți suntem să contribuim la propășire cu mijloace mai modeste : 1) împuternicind miezul de rezistență împotriva elementelor distrugătoare, 2) mărind numărul acelor cari alcătuesc mediul favorabil arătării și prosperării talentelor producătoare. Asemenea talente se nasc cu mult mai adeseori decât o credem ; ele pier însă din lipsă de condițiuni sociale prielnice desvoltării și producerei lor.

Mai putem contribui la progresul omenirii punând în serviciul altora prisosul nostru de muncă și putere de sacrificiu și stăruiim în deosebi asupra cuvântului priosos, el exprimă un princip foarte însemnat, *acela al necesității de subordonare în acțiunile noastre*.

Nici un individ nu poate fi însă folositor altora fără un corp relativ sănătos, fără o organizare sufletească mai aleasă, fără o profesiune cu care să-și câștige viața. Iată de ce vom zice că societatea—și familia în primul loc,—e datoare să deie fiecărui membru al ei cât mai mult din următoarele bunuri : *sanatate, cultură sufletească și mijloace de traiu cinstit*. Aceasta alcătuește prima îndatorire a societății față de individ și prin urmare dreptul nealterabil al fiecăruia din noi față de gruparea socială în care trăim.

Dar și individul are îndatoriri față de societate. Cari sunt ele ne spune Morala. Chemarea educatorului, ea și aceea a preotului, ea și aceea a familiei, este să arăte acele îndatoriri, să le semnaleze și să contribuie ca fiecare copil să le poată cândvâ îndeplini.

O educație completă nu se poate concepe fără obligațiunea de a aduce la cunoștința individului și *indatoririle și răspunderea* ce implică traiul în societate. Acest compliment de educație îl fac în alte țeri preotul și familia. La noi nu-l face nime. . . .

De unde rezultă obligațiunea noastră față de societate ?

Cele mai multe ușurări de traiu de cari ne bucurăm, însăși posibilitatea propășirii și a desfătărilor sufletești, sunt datorite condițiunilor în cari ne aflăm astăzi, adică muncii desfășurate de generațiunile trecute. Ne-am folosit și ne folosim de binefacerile acestea,—nu este oare drept ca să contribuim, în schimb, ca acele binefaceri să facă un pas mai departe, sau macar să treacă neștirbite celor cari vor veni după noi ?

Dealmintrelea un produs al propășirii omenești, produs care merge învederându-se treptat, este *impuniternicirea simțului social, al solidarității* dintre oameni. În acest sens se face evoluția omenească. Dovezi avem nenumarate : înmulțirea instituțiilor filantropice, formarea unor agregate sociale din ce în ce mai stabile, impuținarea războaelor și tendința umanitară de a le înlătură pe deantregul etc, etc.

Am găsit că ținta educațiunei este dublă, după cum dublă este și activitatea individului. Desvoltarea și exteriorizarea deplină a pornirilor lui, pe de-o parte, ținurirea activității individuale în liniamentele impuse de bunul mers al societăței, pe de alta,—iată *criteriile*, iată *normele*, după cari are a se face selecțiunea aptitudinilor de favorizat, iată și *îndreptările și justificările* Pedagogiei în lupta ei împotriva *pornirilor de înăbușit la fiecare din noi*. Tot ce poate ridică pe individ în *ochii lui proprii*, tot ce-i poate spori energia, voea bună și

valoarea lui producătoare (socială) fără ca să vătămă întru nimic *dreptul altuia* sau acel *al grupului social* în care trăește, se consideră ca o dispozițiune de favorizat, de cultivat, de desvoltat. Orice *pornire vătămătoare*, fie peste un timp cât de îndepărtat, vătămătoare stărei sociale sau chiar însuși individului, — societatea suferă pe urmele acțiunilor nesăbuite, chiar a celor ce par mai neatârinate de dânsa — trebuiește oprită, stavilită, combătută, înăbușită.

Mijloace educative.

Împărțirea Pedagogiei.

Pentru a înrâuri asupra individului într'un fel anumit, trebuie să cunoaștem mersul firesc al desvoltării omenеști, de oare ce împotriva naturii nu putem luptă. În acest scop cerem ajutorul Fiziologiei și al Psihologiei. Mijloacele arătate de aceste două științi, ca cele mai bune, le vom numi *mijloace educative*.

Între cele mai însemnate mijloace — cu toate vom face cunoștință pe măsură ce vom tracta în deosebi fiecare chestiune pedagogică, — vom cită deocamdată traitul în condițiuni higienice și mișcarea, necesare propășirii corpului, instrucțiua și cultivarea artelor, trebuitoare pentru desvoltarea minței, deprinderile și exemplele bune, mijloace folosite pentru formarea inimii.

Activitatea îndreptată în sensul desvoltării corporale o vom numi *educație fizică*; cea care țintește la perfecționarea inteligenței, *educație intelectuală*; iar lucrarea care are drept menire formarea caracterului, o vom chemă *educație morală*.

Astfel fiind, împărțim Pedagogia generală în trei mari capitule corespunzătoare celor trei înfățișări ale activității pedagogice.

Educația Fizică.

Desvoltarea corpului însemnă sporirea forțelor, — care implică și pe aceea a volumului, — mărirea puterii de rezistență la intemperii și la muncă, aptitudinea de a face mișcările cu ușurință, cu înlesnire, cu siguranță și cu cheltuiala cea mai mică de forță. Corpul cultivat are mișcările firești, line și grațioase, spreosebire de cel fără deprinderea exercițiilor corporale, rămas greoiu, stângaciu, nesigur și tremurător și care în fiecare acțiune consumă de două ori mai multă energie de cât îi trebuie.

Să nu ne gândim însă la lucruri mari și extraordinare, nici la mijloace costisitoare, când vorbim despre educația fizică cuvenită fiecăruia. Nu artiști în danț și gimnastică, nu campioni în sporturi, nu urieși sau luptători celebri, are școala de pregătit. Ceea ce se urmărește în educația fizică a tuturor este exact numai ceea ce *ne trebuie tuturor*: putința de a rezista la un mers prelungit, la un urcuș greoiu, la oboseală, la nesomn; oarecare pregătire pentru a lupta cu prjmejdii; vigoarea de a nu ne lăsa biruiți de orice schimbare atmosferică, ușurința, mlădicerea, ghibăcia și exactitatea în mișcările zilnice. A merge lin și fără afectatie, a te ținea firese și grațios, a apuca exact, a mănui cu îndemănare și siguranță o coasă, o pușcă, o mătură sau o furcă, este tot atât de artistic și de prețios pentru educația generală, este tot atât de demn de râvnit, ca și a juca frumos sau a împleti cu grațio. *Mlăticerea de a face orice mișcare cu exactitate și siguranță, iată ceea ce alcătuiește elementul estetic al educațiunii fizice.* Educatorul este acela care va să pue preț pe orice amănunt al ținutei și al mișcării, căci numai el știe însemnatatea mare ce are fiecare element în alcătuirea individualității omenești.

Exactitatea și siguranța mișcărilor este o calitate

neprețuită chiar pentru educația artistică și cea intelectuală. După noi, ea poate sluji drept măsură unor calități morale anumite. Dar despre aceste toate vom vorbi la capitulele corespunzătoare.

Desvoltarea fizică presupune ca punct de plecare o bună stare organică. Iată de ce putem zice că *temelia ei este traiul în condițiuni igienice.*

Să examinăm câteva din aceste condițiuni. Vom face-o exclusiv din punct de vedere educativ, lăsând în afară orice explicare științifică.

§. 1. *Hrana.*

La hrană avem de considerat calitatea, cantitatea și varietatea ei, precum și regularitatea meselor.

Hrana trebuie să fie substanțială, să cuprindă elementele constitutive ale organismului nostru sub un volum relativ mic. Ea mai trebuie să fie ușor de mistuit, adică să nu ceară digestiunii o energie organică în disproporție, fie cu valoarea ei hrănitore, fie cu puterile obișnuite ale individului care o primește. Alimentele să fie proaspete, bine păstrate, curat pregătite, inteligent combinate și proporționate la fiecare masă. În asemenea însușiri se învederează inteligența gospodinei.

Copiii vor fi feriți de mâncări prea grase, de alcool, cafea, ceaiu și condimente. O prejudecată împotriva căreia trebuie luptat este oprirea de la dulce și acru. Zaharul este un element prețios în desvoltarea mușchilor, iar acidele sunt reclamate de debilitatea stomahului. Mamele vor consulta în această privință un manual de igienă sau, și mai bine, pe doctorul casei.

Cât privește cantitatea hranei, ar fi ea natura să hotărască cât trebuie copilului în fiecare moment dat. Instinctul slujește mai bine decât cea mai inteligentă

mamă. Sunt însă cazuri, o recunoaştem, când instinctul nu călăuzeşte îndestul, când inteligenţa trebuie să intervină. Copilul mănâncă bucate cari nu-i priesc sau într'o câtime mai mare decât poate dovedi stomahul lui. Fără câteva experienţe însă, *absolut certe*, nu avem dreptul să ţermurim cu socoteli risicate, porţiunea de mâncare a copilului. Să ne gândim că cu hrana primită el trebuie să-şi înlocuiască ţesăturile arse, să producă căldura trebuitoare şi să crească. Dacă nu e necesar ca un copil să fie gras, nu e un bine nici să rămâe piper-nicit. Câte staturi mici şi slăbite nu sunt datorite exclusiv chibzuinţei nepotrivite a părinţilor!

Trebuinţa de variaţie în alimente reprezintă o necesitate a stomahului, ceva mai puţin simţită la copii decât la oamenii maturi, dar necontestabilă. Gospodina inteligentă va căută să nu jertfiască calităţile mai sus pomenite—cantitatea şi calitatea—în folosul varietăţii. Aceasta din urmă nu poate ţinea locul celor dintâi.

Copiii digerând mai repede decât oamenii mari, e de nevoie ca dânsii să mănânce mai des. Deprinderea cu mâncare mai puţină, dată la răstimpuri mai mici, poate opri şi de la ispita de a mânca mai mult decât cere nevoea. Dar esenţialul în nutrirea copiilor este ca mesele să fie regulate şi îndestul de depărtate, pentru ca o digestie să nu întrerupă pe alta. Întreg aparatul nostru digestiv funcţionează mai bine, când îl deprindem cu pauze şi muncă la anumite timpuri. O disciplinare a lui se impune, chiar de la cea mai fragedă vârstă.

Dar şi excesul cu această deprindere poate fi o greşală. Omul care se îmbolnăveşte fiind că a întârziat masa cu câteva ore, dă dovadă de o inferioritate organică foarte regretabilă.

§. 2. *Îmbrăcămintea.*

Rolul îmbrăcămintei este de a ne feri de temperaturile extreme ale mediului și de a ne păstra cât mai neschimbată pe aceea a corpului nostru.

Hainele de lână sunt cele mai bune, ea fiind rele conducătoare de căldură, la temperaturile mari. Tot ele feresc mai bine și de umezeală.

Bumbacul este preferabil pentru rufărie. El absoarbe transpirația, se poate bine spăla și ține potrivită temperatura corpului, fiind și el un rău conducător de căldură.

Matasa și ața, cari lasă să treacă mai cu înlesnire căldura, le folosim de câteori avem nevoie să pierdem din înfierbântarea corpului nostru : la petreceri, la plimbări în plin aer, etc.

Într'un timp dat copilul pierde mai multă căldură de cât noi, fiindcă suprafața corpului lui e mai mare, proporțional cu volumul, decât a noastră. De aci vine că el răcește mai lesne, cu toată mlădierea mai mare a organismului, cu toată vigoarea de a reacționa împotriva influențelor exterioare, mai însemnată mult decât în vrăstele ulterioare.

Deprinderea copiilor să îndure frigul, deprindere arătată de igienisti ca cel mai propriu mijloc pentru oțelirea organismului, este combătută de către marele pedagog H. Spencer. Mamele cari doresc să facă cum e mai bine, să studieze cu băgare de seamă amândouă părerile și apoi să observe ce se potrivește cu firea copiilor lor. Dacă oțelirea organismului este un rezultat prețios, cheltuirea întregii forțe organice în o continuă producere de căldură, cu care să se înlocuiască cea risipită în vânt—iar ca urmare pipernicirea corpului—încă dă de gândit.

Coloarea îmbrăcăminții are și ea mare însemnătate. Cu cât se apropie sau se îndepărtează de negru sau de alb, ea atrage mai mult' sau mai puțin razele solare, poate rezista mai bine sau mai rău la spălat, poate înrăuri favorabil sau protivnic asupra sistemului nervos. Pentru toate aceste motive, la copii sunt de preferat colorile deschise și vesele.

Deasemenea trebuie preferată pentru dâșii îmbrăcămintea eftină. Cu cât o putem spală și schimba mai des, cu cât copilul se joacă fără să-i aibă grija, cu atât sănătatea acestuia este în spor, iar noi toți în câștig. Prin aceasta nu condamnăm luxul. Cerem numai ca copilul să nu-și jertfiască libertatea jocului unei haine și să nu se deprindă a da o însemnătate, pe care n'o merită, eleganței și scumpetei acestica. Părinții cărora starea socială le îngăduie luxul în aceste condiții, pot să-l facă fără nici o vatamare pentru nime.

O caracteristică a vieții copilărești este nevoea de mișcare fără întrerupere. În vederea acestei nevoi hainele copiilor trebuie să fie ușoare și slobode, să nu împiedice nici o mișcare, fie ea cât de capricioasă. Almintrelea copilul își modifică mișcările așa ca să nu simtă jugul hainei și contractează gesturi nefirești, ticuri urâte, ținută defectuoasă, sau chiar o dezvoltare inegală a celor două părți simetrice ale corpului.

După aceleași norme sunt de ales încălțăminte și îmbrăcămintea capului: forma să fie comodă, materialul prim ușor și rău conducător de căldură, totul îndestul de eftin ca să se schimbe de câte ori cere nevoea.

Corsetul nu are ce căută în îmbrăcămintea unui om înainte ca corpul să fi ajuns la deplina lui dezvoltare,—lucru care nu se întâmplă decât după 20 de ani. Întrebuințarea lui la copii este o nebunie goală.

§. 3. *Locuința.*

La locuință avem de considerat următoarele :

- a) așezarea casei,
- b) lumina pe care o primește,
- c) aerul, temperatura și calitatea acestuia.

O casă este sănătoasă dacă e ridicată sus de la pământ, dacă nu este umedă, dacă pereții nu-i sunt prea subțiri încât să-și schimbe prea lesne temperatura camerelor și dacă își primește lumina dinspre răsărit, miazăzi sau apus. Odăile de la miazănoapte pot fi bune numai pentru căldurile mari de vară.

Camerele să fie nalte în tavan și cu ferestre mari așa ca să poată înmagazină mult aer și lumină multă. E de dorit ca pereții să fie albi sau zugrăviți în culori deschise, și pentru a lăsa casei înfățișarea de veselie trebuitoare vrăstei copilărești și pentru a silii gospodinele să-i curățe mai des.

Aerul va fi primenit de câteva ori pe zi. Sistemul de ventilație cel mai sigur este tot acel primitiv : deschiderea ferestrelor și a ușilor cât sunt ele de mari. Primejdia curenților, cu oarecare bagare de seamă, se poate înlătura.

Temperatura locuinței trebuie să fie ferită de extreme. Iarna, camerele vor fi încălzite între 16—18° C. și păstrate pe cât cu putință la aceeași temperatură. Încălzitul mai practic în țară la noi este aceluși cu lemne în sobe de olane, cari pot ventila dând o căldură potrivită și plăcută. Sistemul cu cărbuni are multe neajunsuri, iar despre calorifere nu e de vorbit până ce nu se vor efteni.

De mare însemnătate este *calitatea aerului*. Foarte multe boale vin numai din traiul într'un aer stricat. În afară de primenire, despre care am vorbit mai sus, de mare necesitate pentru pastrarea unui aer cât mai bun,

este curățenia strictă a corpului și a îmbrăcăminteii noastre, a locuinței și a împrejurimilor acestuia. Curățenia corpului se întreține cu spălături îmbelșugate, cu băi dese, cu rufărie totdeauna curată și haine neconținut aerisite. Nu este lux schimbarea mai deasă a îmbrăcăminteii. Adeseori ea este numai dovada unei simțiri mai fine, a unui nas mai rafinat și a unui mai mare respect pentru omenire. Francezul are o vorbă însemnată : „la propreté est une demi-vertu“, iar Englezul măsoară civilizația unui popor după săpunul cât îl întrebuințează.

Casa are și ea nevoie de multă îngrijire. Să nu confundăm însă curățenia ei cu ordinea. Multe locuințe au ordinea, puține au curățenia, și foarte puține pe amândouă. Dacă ambele calități nu pot fi obținute împreună, să preferăm pe cea mai necesară.

Condițiunile de căpitenie ale unei bune îngrijiri, sunt lipsa de praf, lumina și aerul mult în odaie. De aici nevoea ca tavanul, podeaua și chiar mobilele să fie cât mai lucii, mai impermeabile, mai lunecoase, ca să reziste colbului, iar scuturatul zilnic, lucrare de mare valoare igienică, să nu fie o simplă strămutare a microbilor de pe scânduri pe masă și viceversa, ci o îndepărtare definitivă a lor.

Deasemenea are mare însemnatate buna întreținere a curții și a stradelor. O grădinuță cu vegetație bogată primenește și purifică aerul. Câțiva pomi așezați în fața străzii sunt o pavază neprețuită pentru o gospodărie. Stropitul grădinei și al străzilor sunt o necesitate în lupta noastră împotriva microbilor.

Dar dacă curățirea casei este o lucrare foarte folositoare pentru buna stare a familiei, sdruncinarea gospodăriei din temelie, în fiecă săptămână, sub pretextul grijitului, e o pacoste. Ea reprezintă imposibilitate de odihnă pentru toți și muncă, neproportionată cu rezultatul capatat, pentru gospodină.

§ 4. *Mișcarea.*

O altă condițiune higienică de mare însemnatate este mișcarea. Sub impulsul ei toată ființa noastră se'nvioriază. Respirația, circulația, digestia și îndepărtarea substanțelor netrebuitoare, funcționarea musculaturei, buna dispoziție sufletească, ogindirea mai exactă a inteligenței, toate capătă o vigoare și o înlesnire de activitate particulare.

Mișcarea câtă trebuie fiecărui individ, ca el să ajungă la această bunăstare zilnică, variază și cu capitalul de energie organică de care dispune, dar și cu cantitatea și felul de muncă obișnuit. De oarece capitalul reconstituant al forțelor noastre este aceeași alimentație și aceeași odihnă zilnică, individul care risipește în muncă intelectuală, nu va putea cheltui mult cu mușchii și vice-versa. Cu drept cuvânt susține doctorul Mosso că gimnastica și sporturile în școlile cu programe încărcate, așa cum sunt acele franceze, italiene și române, nu alcătuesc decât o nouă supramuncă. Exercițiile musculare sunt o cheltueală de forțe mai ușoară decât învățătura, este adevărat, dar și ele sunt tot cheltueală. Pentru bunăstare generală a individului, pentru înlăturarea supramuncei, este de preferat să consacram exercițiilor corporale mai mult timp decum o facem astăzi, dar cu condițiunea expresă ca acel timp să-l luăm de la munca intelectuală și nu de la odihnă.

Mișcarea poate fi mai intensivă sau mai lină, mai îndelung susținută sau mai scurtă. Higieniștii, luând mersul obișnuit drept mijlocie, drept termen de comparație și de măsură, socot că pentru buna funcționare a organismului trebuie individului 2 ore de mers pe zi, sau o mișcare echivalentă ca cheltueală de energie, deși poate mai scurtă.

Vom cerceta mai departe, cu prilejul desvoltării, a propășirii corporale, exercițiile musculare obișnuit întrebuințate ca mijloace educative.

§ 5. *Somnul și odihna.*

Dar dacă mișcarea e folositoare, odihna este de absolută trebuință. Ca și mișcarea, odihna are nevoie să fie prelungită, pentru a lasă timp să se îndeplinească și discordarea nervilor și acea a mușchilor.

Odihna poate fi absolută, cum este în timpul somnului, sau numai relativă, cum o aflăm în distracții și recreațiile școlare.

În toată perioada creșterii, somnul mult este de rigoare. Nu vom statornici noi timpul anumit cât îi trebuie acordat,—natura o face mai bine. Vom adăogi numai că nu tot somnul are aceeași valoare reconstituantă. Somnul din vremea nopții, când liniștea e desăvârșită și aerul răcorit, nu poate fi înlocuit cu cel din timpul zilei. „Culcatul de vreme și sculatul de dimineață“ rămâne deci un precept educativ în picioare,—cu condiția neștrămutată ca oarele dăruite somnului să nu fie niciodată mai puține de 8—9 din 24. Copiii mai mici de 14 ani au nevoie de ceva mai mult.

Cu cât e mai adânc somnul, cu atât el este mai de preț. Copiii vor fi deprinși să doarmă în întuneric, singuri în pat și pe cât se poate fără întrerupere, de cu seară până 'n ziuă. Ferindu-i de orice impresie puternică,—greutatea digestiei, șgomot mare, etc.—noi le dăm puțința să doarmă fără vise și deci să se odihnească cât mai deplin.

În ce privește recreațiile, ele trebuie prelungite cu mult peste timpul cât li se dă în zilele noastre. Deasemenea sunt de respectat masa și digestia copiilor. Ce-

titul în vremea mâncării și lucrul, oricât de ușor, în creații, trebuese oprite prin Regulament.

§ 6. *Desvoltarea corpului. Exerciții musculare.*

Perfecționarea fizică se capătă prin ajutorul exercițiilor musculare—unele mai mult, altele mai puțin sistematice—făcute cu statornicie timp îndelungat.

Exerciții musculare avem multe dar nu toate de aceeași valoare educativă. Din acestea educatorul va face o alegere potrivită și cu mediul fizic în care se găsește și cu sanatatea și vrâsta copilului, ba chiar și cu situația și vremea de care dispune acesta.

Exercițiile musculare cari pot îndeplini rolul educativ mai sus arată sunt : mersul, suitul la munți,—exercițiu fără seamăn pentru dezvoltarea plămânilor—săritul, agățatul, danțul, înotatul și vâslitul, patinatul, călăritul, jocul cu mingea, serima, vânatul, gimnastica, gospodăritul, lucrul manual, lucrul pământului, jocurile de copii în felul celor combinate de Fröbel, etc.

Nu vom stărui asupra fiecăruia din ele. Să amintim totuși că valoarea unui exercițiu corporal se măsoară după pluralitatea mușchilor puși în mișcare, după numărul mai mare de mușchi folosiți simultan—vom numi această însușire *complexitatea mișcării*—după cum el se face sau nu în aer liber, după primejdiile la cari expune și foloasele ce poate da dezvoltării în alte direcțiuni etc. Așa bunăoară sporturile, jocul cu mingea, danțul dezvoltă și spiritul de sociabilitate, pe când munca câmpului și grădinăritul îmboldesc spre singuratate și meditațiune. Înotatul poate fi un ajutor pentru conservarea individului, lucrul manual dă îndemănare și fineță simțurilor. Un amănunt de căpitenie căruia trebuie dat preț în alegerea exercițiilor musculare este întru cât

pot acestea pune în joc spiritul de inițiativă, întru cât pot desvoltă curajul și simțul răspunderii.

Dacă luăm în considerare totalul însușirilor arătate, vom găsi că exercițiul muscular cel mai jos pe treapta educativă este gimnastica. Fiind însă mijlocul cel mai eftin și mai ușor de folosit cu grupe mari de copii, cu toată înfățișarea ei de exercițiu factice, gimnastica se păstrează în școală cu sfințenie.

Pe baza însușirilor arătate mai sus, vom stabili patru categorii de exerciții corporale :

- 1) gimnastica,
- 2) jocurile de copii,
- 3) sporturile cu exercițiile zilnice, ca mersul, etc.
- 4) lucrul manual, gospodăritul, lucrul câmpului.

Sunt două sisteme de gimnastică, unul german, care astăzi cată să evolueze înspre jocurile de copii, și altul suedez. Deosebirea dintre aceste sisteme vine de la tensiunea musculară mai mare sau mai mică, de la alegerea mișcărilor, mai îndepărtate sau mai aproape de cele firești, etc.

Jocurile de copii sunt mișcări imitative însoțite de cântec. Ele pun în joc inteligența și simțul artistic și pot alcătui o distrațiune prețioasă chiar pentru oame-nii mari.

Sporturile sunt exercițiile cele mai plăcute și, necontestat, cele mai eficace, dar cer vreme multă, ba unele chiar și condițiuni bănești excepționale.

Gospodăritul și lucrul câmpului fiind munca zilnică a țaranului, pentru dânsul ele nu pot alcătui un mijloc educativ și cu atât mai puțin o distrațiune. Numai în păturile sociale mai avute pot ele avea o asemenea întrebuintare. Mai este de observat că nu toate mișcările acestor ocupațiuni pot fi folosite ca exerciții de perfecționare corporală.

Exercițiile musculare, la mare cinste în antichitate, sunt chemate astăzi să contribuie la restabilirea echilibrului sufletesc, rupt de câtvă timp de cătră excesul muncii intelectuale. (Am văzut mai sus cu ce condiție ar putea-o ele face).—Ele cată să înlocuiască viața sedentară și meditativă, cerută de cultivarea exclusivă a inteligenței, cu o alta mai activă, mai firească și mai sănătoasă, întru cât răspunde deodată mai multor trebuinți ale firei. Omul este o mașină complexă, munca simplificată și 'ndreptată într'o direcție unică nu-i poate conveni vreme îndelungată.

S'a făcut de mulți următoarea observațiune : generațiunea actuală, cultă și inteligentă, nu are maturitatea și autoritatea morală de care a dat atâtea dovezi aceea trecută. Părinții noștri au fost *mai oameni* decât noi, deși aveau mai puțină carte și chiar mai puțină agerime intelectuală. Această lipsă sufletească, lipsa de maturitate morală, vine, între multe altele, și de la coplesirea conștiinței cu idei neutilizate și neutilizabile—adeverat leșt sufletesc care imobilizează atâta energie nervoasă—dar și de la îndreptarea activității noastre într'o direcție unică și unilaterală.

O îmbunătățire urgentă în educația tineritului este deci și o ușurare a programelor și selecțiunea mai riguroasă a inteligențelor capabile să asimileze atâta material de gândire, dar și îndrumarea noastră, a tuturor, spre mai multă muncă fizică. Pe buna stare corporală se sprijină în primul loc perfecționarea morală. Numai în al doilea rând vine fineța intelectuală cu înrăurirea ei. Pornirile, sentimentele noastre, puterea de stăpânire, statornicia și hotărârea, egala dispozițiune sufletească, tot atâtea elemente fundamentale ale caracterului nostru, atârnă de buna noastră stare organică și de deprinderile noastre, nu de convingeri, cu atât mai puțin de bogă-

ția cunoștinților. Dacă în principiul: *mens sana in corpore sano* luăm cuvântul *mens* în înțelesul de suflet în tripla lui manifestare,—trebuie să recunoaștem atunci că știința modernă are tot temeiul să reîntegreze acel principiu antic în toate drepturile lui.

Dar dacă facem apel la cultura fizică pentru a lupta împotriva supramuncei intelectuale și a slăbiciunii morale, să băgăm de seamă că un exces în acea direcțiune, supramunca, sau macar ridicarea prea sus în însemnătate a culturii fizice, ne-ar duce la lipsuri tot atât de priemoșioase din punct de vedere social, cât și acelea pe care le avem de înlăturat în momentul de față. Între istovire nervoasă și bestialitate, nu este nimic de ales.

Educația intelectuală.

Numim inteligență activitatea prin care luăm cunoștință de fenomenele din jurul nostru, din corpul și sufletul nostru, activitatea prin care constatăm raporturile dintre noi și mediul în care trăim, precum și raporturile dintre cele încunjurătoare, independent de noi.

Inteligența nu este o lucrare unitară, ci o complexitate de lucrări ce variază între dânsese, în nuanțe și proporții, poate chiar până la infinit. Este deci o greșală să întrebuițăm cuvântul de inteligență într'un înțeles termurit, iar greșala ajunge neertată când cu acel cuvânt numim însușirea de șiretlic, de sburdălnicie sgo-motoasă, de viociune autoritară sau de vigoare extraordinară a instinctului de conservare. Aceste nu sunt manifestări intelectuale. La numirea de inteligență, corespund alte însușiri mai înalte și mai rari: o agerime în a vedea clar și exact lucrurile, o predispozițiune mai aleasă în a se emancipa de nevoile de toată clipa și a privi de parte în timp și spațiu, etc.

Inteligența reprezintă o mare cheltueală de energie nervoasă și deci un substrat material corespunzător imbelșugat. Ea poate avea numeroase nuanțe și chiar nemărate grade. De la lucrătorul inteligent care mulțumește pe stăpânul său și până la un Newton sau un Goethe, există tot atâtea trepte, probabil, câte sunt speciile animale de la amfioxus la om. Cu aceasta nu căutăm să stabilim între oameni o ierarhie pe baza inteligenței. Drepturile tuturor sunt egale întru cât se rezemă pe nevoi înăscute și deci reale. Trebuie însă să recunoaștem că chiar între indivizii inteligenți deosebirile pot fi izbitoare, trebuie să ne deprindem a nu lua orice viociune drept un talent plin de făgăduință, orice scânteere a ochilor drept manifestări de superioritate, orice invențiune croitorească drept o înfățișare de geniu.

Inteligența este cu atât mai mare cu cât ea se prezintă mai bogată, mai complexă și mai rezistentă, cu cât facultățile sau lucrările de detalii cari o alcătuiesc sunt mai puternice și mai rodnice. Deși atât de variată nuanțată, inteligența prezintă două aspecte generale ușor de deosebit: 1) aspectul de ogîndire exactă și mlădioasă, de pătrundere ageră și deplină, a fenomenelor din jurul nostru,—aceasta este inteligența propriu zisă; 2) acela de putere producătoare: descoperiri de noi raporturi, de noi înfățișări, combinări în forme și proporțiuni necunoscute încă. Aspectul dintăi, este păstrarea trecutului, celalalt, pregătirea viitorului.

Puterea producătoare—talent sau geniu—presupune un grad înalt de forță de ogîndire, pe când inteligența propriu zisă poate exista foarte aleasă și fără darul creațiunei.

În educație noi urmărim desvoltarea inteligenței propriu zisă, a puterei de pătrundere exactă, asigurarea tot mai temeinică a progresului intelectual *mediu*, lumi-

narea mintală mai eficace a masei. Despre formarea talentelor și a geniilor nu avem a ne îngriji. Acestora le trebuie mijloace mari, mijloace pe care natura singură le poate da. Recunoaștem că o educație greșită poate pune piedici unui talent, întârziindu-i deplinătatea dezvoltării sau cheltuind prea multă energie în direcțiuni protivnice chemării lui. Dar din această observațiune o singură concluzie se poate trage: necesitatea absolută ca educatorul să aibă pe lângă pătrundere psihologică și o cultură în cât mai multe direcțiuni.

Lucrările cari alcătuesc inteligența se sprijină una pe alta, se completează și se împuternicesc reciproc, așa încât distingerea lor este foarte anevoioasă când am căta s'o facem la mințile dezvoltate sau macar mature. În schimb această distingere devine ușoară la copii, la sălbateci, la inteligențele bolnave sau rău organizate, la animale. Acestea au și fost subiectele asupra cărora s'au studiat lucrările intelectuale, cu osebire în forma lor rudimentară.

Unele din aceste lucrări slujesc la adunarea materialului de gândire, altele la așezarea și pastrarea lui, altele în fine sunt operații de organizare, de prelucrare, de construire. În grupa întâia intră Percepția și A-percepția, în a doua Memoria cu formele mai primitive ale Imaginației (reproductivă și determinativă), în cea de-a treia Generalizarea, Abstracția, Judecata, Raționamentul, Imaginația combinativă.

Am greși dacă ne-am închipui că aceste forme ale activității intelectuale apar în conștiința individului succesiv și exact în ordinea arătată mai sus. Primirea celor întâi impresii aduce de la sine punerea 'n joc a memoriei și a puterii de organizare, oricât de fragmentar s'ar face aceasta; imaginarea precede foarte adese reproducerea exactă a memoriei; judecata și raționamentul se

arată la unii copii mai înainte ca ei să fi adunat material sensibil cât de cât indestulător; și așa mai departe. Putem stabili însă un lucru: cu cât un copil are o moștenire intelectuală mai bogată, cu atât și lucrările de organizare mintală apar mai de timpuriu, mergând aproape simultan cu cele de acumulare, așa fel că la dânsul adunarea materialului se face de la 'nceput cu mai puțină risipă de forță, mai lesnicios, mai plăcut și mai imbelșugat.

Observațiunea aceasta ne-ar putea explica de ce orășeni burghezi cu inteligența măsurată și mai puțin adâncă, pot totuși agonisi într'un timp dat mai multe cunoștinți de cât săteni cu mintea largă și scânteetoare. Țăranii, cari obișnuit au belșugul intelectual, n'au instrumentul gândirei indestul de exercitat. Nu sunt superiori intelectualicește orășenii, dar ce muncă nu le trebuie celor de la țară ca să ne-o poată dovedi aceasta!

Ceia ce perfecționează mintea, este exercițiul ei prelungit. De aci nevoea de cultură.

Din cele arătate până acum putem găsi înțelesul de dat vorbelor dezvoltare intelectuală: mărirea forței de acumulare, de păstrare și de organizare; perfecționarea instrumentului de gândire; sporirea energiei de cugetare și a puterii de rezistență la muncă intelectuală.

Educația inteligenței, al cărei mijloc exterior este instrucția, e o lucrare de prima necesitate, întrucât constatat e că inteligența mijlocie, bine cultivată, poate înfrânge în luptă—cu mijloace deopotrivă de cinstite—poate înfrânge, zicem, minți mai puternice dar neorganizate. Un exemplu.

Țăranul român are o lărgime de gândire, o sensibilitate intelectuală, o ascuțime a spiritului și o îndemănare de pătrundere, cu totul neobișnuite. Dovada o avem în literatura lui, în filozofia proverbelor lui, în artisticul zi-

cătorilor lui. Și totuși pe el îl dovedesc și Evreul și Gre-
cul și Polonul,—numai fiindcă aceștia au o inteligentă
mai lucrată, mai organizată, mai exact adaptată mediu-
lui înconjurător. Aceste însușiri alcătuiesc ceia ce se chia-
mă disciplină intelectuală, forță sufletească, pe care cul-
tura și numai cultura o poate da!

Dacă instrucțiunea stoarce prea multă energie, pri-
cina poate fi datorită unei rele distribuiți a muncii, u-
nei anticipări a sfortărei, unei greșite proporționări a
ei cu forțele individuale cari o primesc. Până să ajungă
inginerul să fixeze drumul cel mai scurt între două lo-
calități, câte cotituri nu va fi făcut el, câtă risipă de
muncă și de timp! Și câți alții nu se vor fi rătăcit mai
înainte pe acolo!

În afară de însușirile fundamentale pe cari le-am
văzut mai sus, cultura mai dă ușurință și agerime în
munca intelectuală, maleabilitate în a cuprinde lesne și
exact gândul altora, ne dă puncte de vedere mai gene-
rale, mai largi, după cari să judecăm oamenii și lucru-
rile, un orizont deschis în care în răgaz să se cristalizeze
gusturile, ideile, credințele și convingerile noastre. Cul-
tura intelectuală ne face mai buni, întrucât ne desgoleşte
micimea multor porniri, ne face mai îngăduitori și mai
senini la cuget, întrucât ne explică patimile și căderile
celor mulți. De pe vârfurile înalte, toate își capătă pro-
porțiile adevărate!

MUNCA INTELECTUALĂ INCONȘTIENTĂ.

Lucrările intelectuale arătate mai sus se pot toate
petrece și în stare inconștientă. De câteori nu ne trezim
din somn cu idei, cu soluții de probleme, cu hotărâri și
cu inspirațiuni zadarnic căutate în preziună. Și ceia ce
pare cu osebire prețios este că lucrarea inconștientă se

face mai scurt, mai simplu și cu mai puțină osteneală simțită. Mașina pusă în joc de sfortărea vroită lucrează în timpul somnului, iar dimineța ne dă rezultatele de-a gata.

Nu putem însă aștepta totul de la munca inconștientă, de oarece temelia ei stă în însăși tensiunea din timpul zilei sau a zilelor precedente. Numai atunci vom găsi în inconștientul nostru ceva, când vom căuta, când vom urmări, adică vom pune stăruință în munca conștientă. Inspirațiile se datoresc unei munci din vremuri uitate, dar tot muncii.

Lucrările mintale primordiale, percepția și imaginația, sunt acele cari iau o mai mare întindere în timpul somnului. De aci și proporția mai mare a inspirațiilor poetice asupra celor științifice sau filozofice, ca rezultat al muncii inconștiente.

Această activitate neștiută de noi ne explică visele, joc de imagini și de senzații, ca ne poate explica până la un punct presimțirile și simpatiile nemotivate.

Să nu ne bucurăm însă prea tare când erierul nostru lucrează în timpul somnului. Câștigul ne-ar fi mai mare dacă el în acest timp s'ar odihni deplin. Forțele pe cari el le consumă cu această prelungire de muncă, sunt tot ale noastre.

Din fericire lucrarea inconștientă are loc numai când aceea conștientă a fost dusă la exces; fie ca prelungire, fie ca intensitate. Cu împuținarea uneia, reducem și pe cealaltă.

§ 1. *Percepția.*

Primirea impresiunilor din afară și localizarea lor, adică determinarea în conștiință a locului din spațiu de unde vin, a organului prin care le primim, precum și a altor mici caracteristice, constituie actul percepției.

Cum vedem ea este o lucrare mintală suprapusă activității simțurilor și de care nu se poate despărți.

Simțurile cu cari omul cunoaște lumea înconjurătoare se dezvoltă cu mult mai curând decât conștiința, sau simțul cu care el ia *deplină știre* despre cele primite, simțite și gândite de dânsul. Natura dă întâi cea ce-i mai grabnic: mijloacele de a cunoaște și îndepărtă primejdiiile. Pentru acest motiv vom vorbi și noi mai întâi despre percepția externă și apoi despre aceea internă.

Percepția externă.

Simțul organic, simțurile externe propriu zise și cel muscular, funcționează din cele dintâi zile adunând materialul din care se vor desface cunoștințele, creațiunile, convingerile și motivele noastre.

Percepția nu încetează decât odată cu noi. Ea nu se face însă tot pe atât de distinct, de complet, de conștient și de îmbelșugat în cursul întregii vieți. Nebuloasă și fără ordine la început, percepția se desăvârșește în vrâsta forței intelectuale, iar cătră bătrânețe înaintate ea devine mai îngustă, mai sărăcăcioasă și mai greșită.

Ca lucrare vroită, intenționată, percepția se numește *spirit de observare*. Împuternicită astfel de atențiune, ea este izvorul principal de îmbogățire mintală.

Calități hotărâtoare pentru un spirit observator sunt fineța și vigoarea simțurilor, dar foarte prețios element este și exactitatea localizării. Cele dintâi însușiri atârnă în primul loc de moștenire, ultima, de cultură.

Din Psihologie știm că spiritul observator este și cantitativ și calitativ foarte osebit de la un individ la altul. Nu simțim cu toții tot pe atât de bine și tot pe atât de mult. Ba încă fiecare e determinat să simtă într'o direcție anumită mai mult decât în alta. Un om

vede mai repede linia caraghioasă a unei fizionomii, altul pe cea tragică; unul observă cu mai multă plăcere schimbările din natură, altul tiecurile omenești; unul înmagazinează, chiar fără voe, sunete și sgomote, altul colori și forme, un al treilea senzații mai modeste de gust și de miros.—Există între noi din naștere o diferențiere foarte însemnată în privința felului de a percepe și anume: și cât și ce percepem mai bine.

Această diferențiere a percepției la rândul ei înraurește memoria și chiar întregul fel de a gândi și a simți al individului. În conștiință e ca în lume: cei mai tari sunt cei mai mari. Impresiile mai puternice, sau mai multe de acelaș fel, se păstrează mai bine, fiindcă se sprijină și se asociază mai strâns, devin elementul preponderent în conștiință, devin materialul apercetiv pentru ideile abstracte și formează astfel un *temperament intelectual osebit, o înfățișare mintală distinctă*, care se manifestă tot mai lesnicios și mai des, umbrind dispozițiile și pornirile protivnice, aruncându-le din ce în ce mai adânc în întunericul inconștientului și câteodată al uitărei definitive.

Știința a stabilit patru tipuri perceptiv bine caracterizate, după simțul predominant în sensibilitatea generală:

- 1) tipul vizual,
- 2) tipul auditiv,
- 3) tipul motor,
- 4) tipul normal sau echilibrat.

Sunt indivizi pe cari îi stăpânește absolut ochiul. Material de gândire, plăceri, motive de acțiune, totul se'nvârtește în jurul senzațiilor vizuale. În vorba lor predominesc expresiile cari arată icoane, în acțiunile lor, ceia ce poate face o impresie de văz puternică. Pictorii, sculptorii, arhitecții, adoratorii luxului și ai sărbărilor,

ai decorativului, ai focurilor de artificii, toți intră în această categorie. Din literatura noastră aparțin acestui tip Bolintineanu, Odobescu, Delavrancea, Coșbuc, Caragiale și alții.

În grupul al doilea punem pe indivizii la cari totul este subordonat auzului. Aci intră muzicanții, sensibili la glasuri mângâioase, acei pe cari sgomotul îi înspăimântă, acei cari își ascut urechea la cele mai slabe șapte ale valurilor, la cel mai tainic freamăt al frunzelor. Astfel de tipuri sunt O. Carp, Traian Dimitrescu, Octavian Goga.

Tipul motor cuprinde indivizii cari se mișcă pentru plăcerea de a se mișca, strigă din simpla pornire de a-și pune în vibraire laringele, caută societatea pentru a-și descarca prisosul de energie. Ceia ce-i interesează pe aceștia în primul loc este senzația propriei lor activități. În acest grup intră harnicii, vioii, sburdalnicii, iubitorii de plimbare, de lume, de sporturi, toți acei cari simt o continuă nevoie de exteriorizare a forței nervoase.

Grupurile cele două dintăi reprezintă așa zisul temperament intelectual contemplativ sau meditativ, grupul din urmă pe cel activ. Pe cât cel dintăi se desfată în vibrații ușoare și impresii line, consumându-și forța nervoasă mai mult oglindind lumea, adică într'o activitate impalpabilă pentru marea mulțime, pe atât cest din urmă simte trebuința unei puternice lupte, a unei statornici rezistenți din partea mediului, și își cheltuște energia așa ca lumea toată s'o simtă.

Tipul motor, după părerea generală este cel mai sănătos, mai aproape de normală. Poate că e numai mai aproape de natură...

Al patrulea tip, impropriu numit și neutru, este acel la care cele trei simțuri principale sunt dezvoltate aproape în aceeași proporție. Acest tip care variază în-

tre cea mai mică și cea mai mare dezvoltare și fineță a simțurilor, cuprinde mințile echilibrate, cuminiți, normale, cari pot fi simple mediocrități, inteligenți alese, ori genii premergătoare.

Înviorarea excesivă și exclusivă a unuia din simțuri, care dă talente creatoare alese, cu osebite în artă, poate duce și la ruperea echilibrului mintal.

Din cele arătate până acum putem deduce rolul educatorului în cultura percepției. Acest rol constă în cunoașterea cât mai amănunțită a particularităților percepției, a lipsurilor și prisosurilor ei și în sprijinirea cât mai isbită a simțurilor neindestulător dezvoltate din fire, pentru păstrarea echilibrului sufletesc. Educatorul va da copilului prilejul să primiască impresii de tot felul și va observa dacă le primește și cum le primește—apoi, ca urmare, stăruind mai mult într'o direcție decât în alta, atrăgând luarea aminte acolo unde lipsește și rectificând erorile, el va căuta să sporiască și să lumineze impresionabilitatea care până atunci era greoaie și obtuză. Și în fine, în lecțiuni sistematice, *cari nu vor fi prea apropiate*, el va ordona materialul sensibil adunat de către copil.

Mijloacele de folosit în acest scop sunt:

- 1) munca în gospodărie,
- 2) dexteritățile,
- 3) învățământul intuitiv și mai târziu științele naturale,
- 4) plimbările în natură.

O valoare educativă însemnată pentru afinarea simțurilor, este, socotim noi, gospodăritul. Munca aceasta dacă e prea multă este o istovire, când se face însă, într'o gospodărie mică, bine organizată și inteligent distribuită, ea este un mijloc educativ prețios,—mai ales

pentru copiii cari nu pot avea altele. Multe din finele femeii, din acele care-i alcătuiesc o superioritate asupra barbatului—exactitatea mișcărilor, siguranța lor, mlađierea și îndemănarea în toate, etc.—sunt probabil datorite acestei ocupațiuni. Gospodăritul care este o activitate foarte modestă, are macar meritul de a fi mai porționată cu aptitudinile tuturor. . . .

El poate deasemenea desvoltă câteva calități morale.

Învățământul intuitiv și științele naturale folosite pentru desvoltarea percepției, trebuie altfel predate decât atunci când țintim la câștigarea unor anumite cunoștinți. Nu pluralitatea și întregirea noțiunilor avem de urmărit în acest caz din urmă, ci afinarea simțurilor. Dar atunci trebuie să ținem seamă de legea desvoltării sensibilității. Orice simț nu primește la început decât puține impresii și numai pe cele izbitoare: ochiul nu distinge decât 4—5 colori aprinse, urechia, intervale mari, sunete puternice, melodii clare și scurte, pipăitul, impresii grosolane, etc. Numai cu vremea și cu îndelungat exercițiu ajunge organul să prindă nuanțe din ce în ce mai fine și să-și îmbogățească materialul prim cu care va să contribuie la activitatea intelectuală.

Aceleași norme sunt de observat și în folosirea dexterităților.

Mijlocul didactic cel mai sănătos însă, acela pe care va trebui să-l întrebuițăm cât mai mult și în familie și în școală, sunt plimbările în natură. Pe lângă o înrăurire binefăcătoare pe care o are contactul cu natura asupra sănătății, asupra moralului, asupra sociabilității copilului, trebuie să semnalăm una și asupra inteligenței. Munca intelectuală, lipsită de încordarea și de străduințele nefirești ale clasului reglementat, devine spontană, senină și plăcută, împrumutând parcă ceva din mersul liniștit și odihnitor al firei. Plimbările în

natură pot în parte feri de supramuncă. Dozarea cunoștinților, așa cum o fac programele, are întotdeauna ceva artificial. Cel mai bun pedagog nu poate potrive totalul de cunoștinți date cu puterile reale ale fiecăruia din elevii săi. În contactul cu natura proporționarea aceasta se face de la sine: copiii deștepți adună cunoștinți imbelșugate, cei mediocri, atât pe cât pot, cei slabi, nimic. . . . și fiecare inteligență și-a luat hrana câtă îi trebuie.

Intervenirea educatorului în organizarea senzațiilor să fie numai în liniamente mari, de oarece organizarea aceasta se realizează de la sine în mintea omului. Senzațiile identice se contopesc în o senzație din ce în ce mai deplină și mai puternică implantată în memoria noastră, acele deosebite se asociază în serii sau în mănunchiuri, după cum vin prin acelaș simț sau prin simțuri osebite. Impresiile venite de la acelaș obiect exterior—sau de la o grupă de obiecte formând un tot—alcătuesc ebiar o asociație de mare însemnătate, un întreg numit de obicei *intuiție*. Însemnătatea intuiției vine și de la faptul că ea este întâia combinare, întâiul agregat al elementelor sufletești primordiale, senzațiile, dar și de la aceea că ea formează primul *datum* perceptibil al inteligenței, în progresul ei individual, primul întreg de gândire de care-și dă seamă omul. Pestalozzi, cu darul lui extraordinar de ghicire, a și ales intuiția ca punct de plecare al întregului învățământ.

Percepția internă.

Puterea de a ne da seamă, de a urmări în toată desfășurarea lor simțirile, ideile și hotărârile noastre, de a le cunoaște *inante* de a se fi tradus în afară în vorbă și fapte, aceea putere o numim *simț intern* sau *conștiință*, iar activitatea ei, *observație* sau *percepție internă*.

Simțul intern se dezvoltă târziu și încet, el este ultima noastră achizițiune sufletească. Omul întâi vede pe semenii lui, cunoaște mediul încunjurător și tocmai la urmă se vede pe dânsul, ia înfine cunoștință și de „cul”, de *sufletul său*. În prima copilărie, această putere de reflexiune,—și aci cuvântul își are înțelesul pur etimologic—lipsește aproape cu desăvârșire.

Pentru formarea caracterului, împuternicirea simțului intern e de prima necesitate. Statornicia în bine, predominarea unor principii călăuze în faptele noastre, atârnă și de puterea de inhibiție și de alți factori, dar mai presus de toate, credem noi, de operația de cernere a pornirilor și a ideilor noastre toate, de cernere prin prisma voinței, a convingerilor, a idealului nostru de viață, operație care implică în mod fatal darul de a *privi*, de a *scruta*, cele mai slabe stări de conștiință, înainte ca ele să se exteriorizeze, înainte ca ele să se manifeste și să se îndeplinescă în faptă.

Conștiința se dezvoltă în majoritatea cazurilor mai puțin ca simțurile externe, iar la mulți indivizi rămâne cu totul rudimentară.

Am văzut cât de mult se disting oamenii în privința fineței și a puterii simțurilor externe. Deosebirile dintre dânsii cu privire la subtilitatea simțului intern sunt și mai izbitoare. De la individul care la orice neînțelegere dă cu toporul și până la Ibsen, bunăoară, depărtarea e prăpăstioasă.

Desvoltarea simțului intern o dă contactul cu oamenii cari posedă acest dar, o dă deprinderea de a ne gândi înainte de a vorbi și a faptului ceva, deprinderea cu reculegerea sufletească, cu osebite în felul practicat de protestanți, dar mai presus de toate, o dă, socotim noi, cultura literară. Aci stă superioritatea culturii literarofilozofice asupra celei pur științifice: cea dintâi poate

formă inteligentă și caractere, fiind că împuternicește reflexiunea, cea de a doua numai inteligentă. O dovadă am avea și 'n autobiografia lui Stuart Mill.

Când zicem însă cultură literară, noi nu ne gândim la cercetarea științifică asupra producțiilor unei limbi și cu atât mai puțin la operația de inventariare ce alcătuiește subiectul obișnuitelor lecțiuni de literatură, ci la gând din gândul autorului, simțire din simțirea acestuia, traiu din traiul lui.

Dacă luăm literatura în acest sens și'n acest scop, o riguroasă alegere a bucăților de încredințat vrăstei copilărești, se impune cu necesitate.

HALUCINAȚII ȘI ILUZII.

Se 'ntâmplă câteodată ca simțurile noastre să transmită crierului știri, cari nu corespund unor impresii existente. Auzim că ne cheamă, când nime nu ne-a rostit numele, vedem chipuri de oameni cari nu-s în preajma noastră. Asemenea impresii false se produc la orice simț și se numesc *halucinații*. Ele se produc fie ca manifestări trecătoare, în stările de congestie cerebrală, fie ca semne statornice și îngrijitoare, când se datorează unei alterări a nervului în punctul intersecțiunii lui cu erierul. Halucinațiile stăruitoare sunt antemergătorul unor boale nervoase foarte grele.

Pe când halucinațiile sunt erori ale simțurilor, iluziile sunt greșeli ale percepției. Auzim un sunet la ferastră, pe când sgomotul corespunzător se petrecuse la ușă, ni se pare glasul unei persoane anumite, pe când el fusese miorlăitul unei pisici. Vedem mișcându-se umbra unui copac, iar noi o luăm drept un hoț care se pitulează și se apropie. Asemenea erori de localizare, asemenea interpretări greșite ale senzațiilor noastre se

numese *iluzii*. Ele sunt foarte obișnuite în viața copilului și a omului primitiv și alcătuesc temelia superstițiilor și a poveștilor fioroase,—alături cu halucinațiunile,—povești cu cari avem obiceiul să sguđuim nervii copiilor, deșteptându-le spaima, stare sufletească împotriva căreia inteligența rudimentară nu poate reacționa. Iluziunile au o însemnătate psihologică foarte mare : ele ne dovedesc că percepția este o lucrare oșebită de activitatea simțurilor, că ea se ivește mai în urmă și că e susceptibilă de propășire. Pentru toate aceste considerente am numit'o noi o lucrare intelectuală, distinctă și suprapusă activității simțurilor.

§ 2. *Memoria.*

În timpurile mai vechi memoria era socotită ca fiind una cu inteligența. Cine putea să înmagazineze mult trecea chiar drept geniu. Pic de la Mirandole și alții de felul lui, minuni de cari cu respect pomenește Istoria, n'au fost de cât memorii excepționale. Această concepție stăpânește în China și astăzi.

În zilele noastre oamenii cad în extremitatea opusă. Memoria trece aproape drept o inferioritate intelectuală. A spune despre cineva că are memorie, e sinonim cu a-l declara mediocre. Mulți își fac chiar o glorie din faptul că nu țin minte amănunte, ceea ce-i tot așa de potrivit ca și a te mândri că porți ochelari . . .

Deși lucrul e neașteptat, părerea modernilor e mai greșită decât a celor vechi. Cea mai vâñoasă putere de combinare, de creare, nu poate nimic plăzmuși fără un material bogat din care va să aleagă,—sensaiii, icoane, idei—material căpătat din atingerea cu mediul și 'ndelung pastrat în erierul nostru, adică supus prelucrării lente și inconștiente, care singură poate da pecetea pro-

priei personalității. Pentru ca inteligența să producă mult, are nevoie și de material mult.

Psiho-fiziologia a dovedit că păstrarea, care-i temelia memoriei, se datorește plasticității crierului, adică însușirii materiale rezultând din belșugul și fineța substanței nervoase. Dar un asemenea belșug al substratului material este și condiția fundamentală a inteligenței! Iată deci că putem zice, că deși o memorie însemnată poate exista cu o inteligență deabia mijlocie, fără o memorie puternică, nu poate exista inteligență distinsă.

Noi nu ne dăm seamă de valoarea reală a memoriei, fiind că lipsa ei totală e o anomalie extraordinar de rară și fiind că atât pe scara animală cât și în evoluția omului, ambele aceste manifestări psihice merg paralel.

O memorie puternică și exactă va fi deci pentru noi dascălii, o prezumțiune de inteligență aleasă, fără mare risc de a ne fi înșelat.

Un filozof care a prețuit memoria înainte ca Psihologia să-i fi dat dovezile trebuitoare, este Schopenhauer. El socotea chiar că nebunia nu e datorită decât unei alterări a memoriei.

Memoria are un rol însemnat în alcătuirea caracterului. Inconsecvența, schimbarea de principii conducătoare, capriciul, se datorese în mare parte, socotim noi, slăbirei stărilor sufletești vechi. Orice impresie actuală e în genere mai puternică decât una amintită. Când însă păstrarea se face neîndestulător, stările sufletești vechi, acele cari alcătuiesc avutul și personalitatea individului, se șterg într'atâta, încât cea mai neînsemnată impresie nouă hotărăște pe individ la acțiune. Nici o luptă sufletească nu are loc, de oarece nu fusese nimic în conștiință, care să ție cumpănă noului venit. De aci impresia de ușurățato, de nestatornicie, de toană, ori lipsă

de scrupule.—Slăbiciunea voinței, ca stare permanentă, încă s'ar putea explica printr'o insuficiență a păstrării.

Deasemenea îndărătnicia și autoritarismul exagerat al bătrânilor se datorese de multe ori tot unui defect al memoriei, anume istovirei aceștia. Vine un timp când crierul nu mai are capital pentru achizițiuni nouă, pentru adaptări la alte condițiuni de viață. Toți știm că bătrânii nu găsesse frumos și bun—vorbit de majoritatea lor, sunt doar și excepții—decât ceia ce au cunoscut în tinereță ca atare; nu admit ca copiii lor să se poarte cu dâșii altfel decum se purtau când erau mici, și așa mai departe. La aceștia păstrarea s'a făcut în cele mai bune condițiuni; lor le lipsește plasticitatea de a primi și înmagazină cova nou, de a modifica cele știute și trăite prin alte achizițiuni, prin alte cerinți de traiu, lor le lipsește puterea de a merge cu viața mai departe.

Am putea explica și alte defecte de caracter prin singură alterarea sau neindestularea memoriei.

Însemnătatea cea mai mare a memoriei însă, este rolul avut în alcătuirea cadrelor noastre obișnuite de gândire, a ideilor de timp, de coexistență, spațiu, de succesiune și cauzalitate.

Sunt trei lucrări cari alcătuiesc operația memoriei :

1) *păstrarea* 2) *amintirea* sau *reproducerea* 3) *localizarea* sau determinarea amănunțită a stărilor de conștiință, care determinare slujește la orientarea amintirii, la fixarea într'un loc dat, a fiecărui element sufletesc din șiragul materialului adunat.

Păstrarea, temelia pe care se razemă totul, nu este indestulătoare. Fără darul de a învia ideile, atunci când ele ne trebuiesc, foloasele memoriei rămân neînsemnate. Când prezintă această lipsă, i se zice memoriei greoaie, îndărătnică, brută sau masivă.

Păstrarea atârnă de plasticitatea cricului, însușire care se reduce la belșugul și fineța de constituire a substanței cerebrale. Asupra plasticității cultura nu are putere. Singură medicina o poate înrâuri, îmbunătățind starea fiziologică a individului.

Amintirea este rechemarea ideilor din inconștient, este luminarea unor impresii vechi, este trecerea încă odată prin oglinda conștiinței. Această operație se face mai lesne sau mai greu, după condițiunile în cari s'a făcut primirea, după intensitatea păstrării, și după starea fiziologică și psihologică a individului în momentul reproducerii.

Localizarea este cunoașterea exactă a determinativelor unei cunoștinți: când, de unde am primit-o, cu ce se leagă, ce loc ocupă într'un șir dat de impresii, etc. Ea este vârful piramidei, este ultima complectare a memoriei și aceea care face trăsătura de adevărată deosebire, după părerea noastră, între memorie și imaginație reproductivă. Prin puterea ei se desfac, din materialul adunat, ideile noastre de timp, și anume din încrucișarea și combinarea seriilor de impresiuni venite din lumea exterioară cu seria de senzații musculare și organice. Tot ea o care hotărăște cristalizarea „cului“ nostru și distingerea activității proprii, de activitatea altora, oglindită și imitată numai de către noi. Ea dă preciziunea, ea face cu puțință controlul gândirilor noastre, prin urmare și știința.

Localizarea, care se clarifică în conștiință cea din urmă din operațiile memoriei, dispare cea mai curând. Câți seriitori nu reproduc ideile altora, cu deplină convingere că inspirația o a lor, numai fiindcă au uitat de unde le luase. Walter Scott și Macaulay nu sunt singurele exemple de alterări în memorie. Ea nu este o activitate pe deplin conștientă în fiecare minut, după cum nici elementele ei determinative nu se păstrează în a-

mintire pentru totdeauna. La *cei mai mulți* indivizi acesteia dispar *din conștiință*, dar rămân ca stări *subconștiente active*, adică înrăurese în fel anumit ideile pe cari le însoțise cândvâ în conștiință. Sunt și indivizi la cari elementele de determinare se pierd cu desăvârșire. Cu asemenea lipsuri de memorie, s'ar descoperi zilnic praful de pușcă! Să mai amintim înfine și oameni a căror memorie ne uimește prin nămolul de amănunte, prin belșugul de elemente, cu care 'și localizează fiecare impresie din trecutul cel mai îndepărtat.

Memoria variază foarte mult la deosebiții indivizi. Unul păstrează până la bătrânețe o putere de înmagazinare uimitoare, altul se istovește curând și foarte cu puțin. La unul amintirea se face *lesnicios*, la altul cu anevoe. Unii reproduc cu precizie și 'n raporturile în cari au primit impresiunile, la cei mai mulți reproducerea e cu totul falsificată. Să ne mai amintim din Psihologie și cum evoluează ea în cursul vieții individuale, ca să ne dăm seamă de nenumeratele variațiuni pe cari le poate prezintă memoria.

Vom deosebi la memorie două forme mai caracteristice.

I-a formă. Toți am observat că mulți copii pot păstra și reproduce exact în felul cum le-au primit idei nepătrunse, dacă nu chiar absolut neînțelese. Recitează poezii în limbi străine imitând perfect intonațiile cele mai dramatice, reproduc melodii al căror cuprins sentimental e mai presus de puterea lor de pricepere, subliniază ironii și glume nepricepute etc. Cu acest dar, de înregistrare minuțioasă și reproducere întocmai, uimesc oi pe neștiutorii de Psihologie și trec drept minuni de inteligență. Cam la aceasta se reduc obișnuitelile talente precoce în muzică, teatru și literatură : la o imitare desăvârșită. Me-

moria lucrează în acest caz întocmai ca o placă fonografică,—dar nici nu dă mai mult decât fonograful. Cu modele bune rezultatul e cuviincios, altfel, nu.

Această formă a memoriei, care rezultă din predominarea plasticității brute asupra fineței de organizare cerebrală, *deși caracteristică vieții copilărești*, persistă la unii indivizi toată viața. Cel astfel înzestrat, uimește galeria teatrelor cu reproducerea la rând a numelor tuturor spectatorilor prezenți, sau cu aceea a numerelor cetite pe câteva sute de bilete de bancă.

Vom numi această formă a memoriei *plastică* sau *brută*.

A II-a formă. Pe când unii reproduce fără nici o modificare, oricare ar fi materialul sufletesc și oricare ar fi combinația sau asociația în care acest material s'ar *înfățișa*, alții nu pot pastră decât anumite categorii de impresii, și *în raporturi anumite*, în calupuri *particulare felului* lor de a gândi. De aci nevoea pentru aceștia de o prelucrare a cunoștințelor în *chiar actul primirei*, de o orânduire a acestora în sensul particularității lor de memorizare. Am zis de memorizare și nu de pricepere, pentru că cerința de care vorbim rămâne independentă de aperepție, dovadă că ea se arată chiar la acumularea de material sensibil. Un exemplu. Pe când A ține minte orice grupare de cifre, B nu o poate face decât cu sprijinitori de felul următor: numărul . . . este cuprins între . . . 4500 și 5000 bunăoară . . . e alcătuit din atâtea cifre . . . părechi sau nu etc. C reproduce mai lesne cetind *la rând* cifrele componente ale numărului, D are alt calup.

Ca să-și însemne în minte când s'a născut cutare om, B pune data în legătură cu anul lui de naștere sau cu ceva analog. Ca să învețe prepozițiile latinești sau germane, B zice: . . . atâtea încep cu litera *a*, atâtea cu *i* etc.

La forma brută a memoriei, plasticitatea era din belșug—mai lipsea și concurența în cheltuirea capitalului intelectual—la această formă, s'o numim condiționată, plasticitatea e redusă și se simte nevoa unei organizări speciale, fie și factice, a materialului de primit. Forma brută se razemă pe simțuri, cea de-a doua pe chibzuință, deci pe judecată și raționament.

Trebue să deosebim memoriei și numeroase variațiuni: memoria ochiului, a urechei, memoria ideilor abstracte, a numerelor, a cifrelor, a figurilor, a formelor etc.

Aceste distinețiuni au mare însemnătate pentru cine se ocupă cu educația și 'n special cu învățământul, pentru că bunăoară știut e că ortografia și hărțile geografice se razemă pe memoria ochiului, învățarea limbilor, mai mult pe aceea a urechei etc.

Pastrarea.

Pastrarea stărilor sufletești atârnă, după cum am zis, de plasticitatea crierului. Această plasticitate, foarte mare în copilărie, intensă încă în tinereță, se reduce de tot pe la 70—80 de ani. La orice vârstă dată însă, ea e cu atât mai mare, cu cât suntem mai sănătoși, mai odihniți, mai lipsiți de grijă și cu mintea mai liberă de impresiile exterioare. Unele din aceste condițiuni sunt de natură fiziologică, altele, psihologică.

Cunoștințele primite într'un moment când atenția e încordată, sau în starea de înviorare datorită unui sentiment (bucurie, durere, plăcere) se păstrează mai îndelung. Acelo legate între ele prin raporturi logice, acele mai des repetate, se reproduc în conștiință mai lesne. Pentru acest motiv se spune că păstrarea atârnă de patru condițiuni psihologice principale și anume: atenție, repetiție, sentiment și asociație strinsă între cele primite. Concluzia pedagogică care se impune din observațiunile fă-

cute până aci, este următoarea. Lecțiile în cari copilul are de îngmădit cunoștinți să aibă loc în orele când pot fi îndeplinite cât mai multe din condițiunile arătate mai sus. Iar dacă viociunea memoriei scade, să ne îndreptăm la medic, să îmbunătățim hrana copilului, să-i înmulțim orele de odihnă și de somn, să-i micșorăm munca,—nu să tăbărăm cu pedepse cari store energia nervoasă și câtă mai rămăsese.

În internate copiii învață mai lesno de cât în familie. Tăcerea, ordinea în muncă, izolarea de distracții dar mai ales de grijile casei, sunt condițiuni de mare însomnatate pentru cine urmărește înzestrarea minții cu o cheltuială nervoasă minimă. În condamnarea internatelor să avem în vedere și partea lor bună.

Iată și o incheere pur didactică. Institutatorul va observă de ce variație a memoriei se bucură elevul și-l va ajută să-și afle particularitățile de asociație pe cari se poate sprijini mai cu folos. El va face lecțiunile atrăgătoare pentru a deșteptă atenția și plăcerea, va lega ideile strâns între ele făcându-le pricepute, și se va reîntoarce în mai multe rânduri asupra fiecărui capitol de cunoștinți. Asupra multor din condițiunile memoriei vom reveni mai departe. Să spunem ceva despre repetiție.

Repetiția exact în felul cum s'a făcut primirea, mecanizează cunoștințele, adică le stoarce tot sucul intelectual și le reduce la vorbe goale ușor de reproduș. De aceea nici nu trebuie făcută decât acolo unde avem nevoie de mecanizare: la citire câtăvă timp, la unele șocoteli, la exercițiile de ortografie și altele câteavă. Pentru toate celelalte lecțiuni sunt de preferat repetițiile sub formă schimbată. Așă sunt rezumatele, aplicațiile, imitațiunile, tablourile sinoptice, schițele geografice, tablourile cronologice, paralelele etc. Lucrările scriptice cam acest rol îl și au în învățământ: *acela de mijloace de repetiție modificată.*

Reproducerea.

Păstrăm câteodată ideii fără să le putem reproduce—deabia doar le recunoaştem, când ni se înfăţişază încă odată. Ba de multe ori nici recunoaşterea nu se mai întâmplă. Cunoaştem din Psihologie exemplele clasice, cari 'nvederează mai izbitor acest fapt. În asemenea cazuri materialul mintal rămâne fără mare folos pentru cultura individului.

Reproducerea atârână în primul loc de păstrare, totuşi cu acelaş material ea se face mai bine în unele condiţiuni decât în altele. Sub stăpânirea unei emoţii, la atingerea unei asociaţii mintale strânse şi îmbelşugate, gândirile noastre se desfac şi se luminează cu uşurinţă; ceia ce-a fost bine priceput, ceia ce ne este mai familiar, se reproduce mai lesnicios. Dacă dinpotrivă suntem osteniţi, chinuiţi de griji sau slăbiţi de lipsă, dacă mintea a pierdut deprinderea de a înviora impresiile, de a munci şi a lupta, ideile se amintesc nespuse de greu.

Elevii au în această privinţă o experienţă bogată. Cu ce silă merge cartea la 'nceputul anului, după două luni de distracţii şi de nelucrare, ce greu se amintesc cunoştinţile la examen, când îşi simţese capul istovit de muncă şi nesomn, şi ce lesne se fac toate în timpul anului. Deasemenea ei ştiu cât de uşor se memorizează dimineaţa şi cum seara aceeaş muncă se face cu anevoae.

Să nu socotim reproducerea ca o lucrare mecanică, ca o simplă reeditare a actului primirii. Foarte adesea ea contribuie la priceperea definitivă a unor idei, la descoperirea nuanţelor de gândire, la stabilirea de noi raporturi şi deci la împuternicirea păstrării, chiar fără intervenirea profesorului.

Localizarea.

Determinarea amănunțimilor primirei se face cu vrâsta tot mai succint și mai prescurtat. Prin această economie de forță se învederează cea întâi slăbire a memoriei. Mai târziu se ivesc incapacitatea de a păstră și înfine greutatea de a reproduce cele știute de mult.

Ceia ce-i mai însemnat în localizare, după cum spuneam și mai sus, este procesul inconștient pe urma căruia se formează acele cadre fundamentale ale gândirii noastre: *idea de succesiune și deci acea de timp și de cauzalitate, idea de coexistență și deci acea de spațiu.*

În cultura memoriei dascălul va avea să se călăuziască de următoarele principii. Să nu osteniască memoria—nu putem ști în fiecare caz până unde dânsa ar rezistă—și 'n consecință să nu o puc în joc decât pentru idei folositoare. Să desvolte diferitele variațiuni ale memoriei *în proporția* valorii lor pentru cultura generală a individului și pentru profesiunea pe care acesta o urmărește. Să controleze cum localizează copilul. Nu susținem prin aceasta că profesorul să siliască pe elevi a-și fixa în minte amănuntele de mică însemnătate: *când, de unde și cum* au primit fiecare impresie. Cerem numai ca el să controleze pe fiecare copil *dacă* localizează exact, iar cu acel care greșește, *să stărue* până când capătă deprinderea exactității în determinare.

Mijloace didactice speciale pentru cultura memoriei nu există și nu pot exista. Învățarea versurilor, a numelor proprii, a datelor istorice . . . nu pot folosi decât memorizării ușoare a versurilor, a numelor și a cifrelor . . . Ceia ce înrăurește și îmbunătățește memoria moștenită este *modalitatea memorizării și nu felul ideilor.*

§ 3. *Atenția.*

Înainte de a cerceta facultățile de prelucrare e de novee să vorbim despre atențiune, a cărei însemnatate e de întreaga lume recunoscută. Muncă mintală se face mai spornică cu ajutorul atențiunei, facultățile intelectuale, ea și cele morale, capătă sub îmboldul ei o intensitate îndoită. Putem zice că întreaga activitate omenească este împuțernicită, ba chiar fundamental modificată de către dânsa.

Atenția nu este o lucrare intelectuală osebită, ci un efort mai mare al nostru, o energie specială în adaos, o mărire de forță a fiecărei lucrări. Ea reprezintă condițiunea specială—cea mai bună—în care se face activitatea omenească și o modalitate în deosobi de prielnică pentru izbândă, a acestei activități.

Privim înaintea noastră fără să vedem mare lucru. Deodată ne fixăm mintea exclusiv într'un loc și deosebim lucruri și însușiri pe cari nu le bănuisem cu o clipă mai înainte.

Auzim în depărtare un glas nedeslușit. Când ascultăm cu bagare de seamă, recunoaștem că e vocea unei anumite persoane, că vine din cutare direcție, că se apropie sau se depărtează.

Ascultăm a lene explicarea unei lecțiuni. Totul ni se pare îndepărtat și străin. Deodată ne simțim atrași de cele spuse și *numai* de ele: ideile, mai adineaori nebuloase, se luminează, devin pricepute, se fac ale noastre proprii.

O supărare la care ne gândim neconținut ajunge de nesuferit, un scop pe care-l urmărim cu stăruință e pe jumătate ajuns.

Împrăștierea forței mintale o numim distracție, în-cordarea și concentrarea ei, atențiune. Atențiune numim

deci starea suflotească în care diferitele lucrări psihice capătă energia cea mai mare și tot cu acest cuvânt numim și sporul de energie al acestei lucrări.

Ca stare suflotească atenția se manifestă în mod caracteristic atât în expresiunea feței cât și în modalitatea de conștiință. Manifestarea ei exterioară ni e tuturor cunoscută: încordarea mușchilor, coia ce dă corpului o ținută solemnă și aproape aspră, și imobilitatea prelungită ori repețirea exagerată a unor mișcări simple, uniforme și nestăpânite; strălucirea extraordinară a ochilor; expresiunea particulară a figurei.

Sufletește atenția se caracterizează prin senzația unei puteri mai mari și prin succesiunea *la rând* a ideilor. Pe când obișnuit noi putem gândi la mai multe lucruri deodată—4, 5 impresii pot fi oricând simultan conștiente — în starea de atenție ideile, fiecare mărită și extraordinar împuternicită, ni se *înfățișează câte una*. De aci și numirea de stare *monoideică* ce i se dă științificește.

O altă caracteristică psihică a atențiunei este că succesiunea stărilor de conștiință se face numai pe baza *asociațiunilor logice*. Pe când în starea de neatenție trecem de multe ori de la o idee la alta după legături întâmplătoare, în acea de atenție, singure raporturile logice pot aduce schimbul ideilor.

Deosebim atențiunei două însușiri: *intensitatea* sau încordarea și *durata*. Prolungirea mare a atenției e semn de maturitate intelectuală—de care nu toți oamenii maturi pot da dovadă—intensitatea, care poate fi de toate gradele la orice vârstă, ajunge câte odată până la exagerări bolnăvicioase.

Nu este o stare obișnuită atențiunea, de aceea ne și obosește în gradul cel mai mare. Ea este aceea care dă naștere sleirilor intelectuale, nu munca propriu zisă.

Cu cât intensitatea e mai mare, cu atât în mod firesc durata devine mai scurtă. Idealul pedagogic ar fi o deprindere cu prelungirea atențiunii, împiedecând ca intensitatea să ajungă prea mare. Asemenea stare e adevărata temelie a muncii statornice și sănătoase. Încordarea extremă poate fi prielnică în cazuri excepționale, pentru aflarea de raporturi neștiute, pentru născociri, pentru descoperirea mijloacelor de scapare în primejdie etc, dar ca stare obișnuită ea e absolut istovitoare.

Schimbarea deasă a obiectelor de învățământ, introducerea gimnasticii ca trecere de la o lecție la alta, sunt mijloace obișnuite pentru a înviora mintea, adică a susține și întreține atenția. Să nu le folosim prea mult însă, căci dacă ele dau viociunea, tot ele duc și la o acuitate exagerată a atenției, de care trebuie să ne ferim.

Din punct de vedere pedagogic, deosebim atențiunii două forme: vroită și nevroită.

Numim nevroită atenția care e determinată de intensitatea impresiunilor—în special a celor externe—acea a cărei direcțiune nu e dată de propria voe a individului, ci de circumstanțe și factori din afară. Așa e cazul în copilărie. Mintea este atrasă când într'o parte când în alta, fără să se poată împotrivi. Impresiile puternice, darul de sugestie al profesorului, sunt singure în stare să o stăpânească și să o fixeze într'o direcție anumită. Iar direcțiunea, în care firesc se simte dusă atenția fiecăruia, e hotărâtă de sensibilitatea specială, de aptitudinile innăscute.

De aci nevoea de a feri pe copii în timpul lecțiilor de tot ce i-ar putea îndepărtă de fondul explicației, de aci nevoea de liniște în clas, de o anumită așezare a elevilor, așa ca ei să nu se distreze unul pe altul, de îmbrăcăminte și rechizite uniforme etc. Tot pentru acelaș motiv e de dorit ca peretii claselor să rămâe albi și fără tablouri.

Cu vrâsta, copilul capătă deprinderea de a-și observa și stăpâni gândul și, ajutat și de disciplina impusă de viața școlară și de repețirea stărei de atenție nevroită, ajunge să poată impune minții lui și direcția în care să meargă și momentul când să se încordeze. Cum însă puterea de stăpânire proprie se infripează pe 'ncețul, despre o atenție voluntară nu putem vorbi înainte de 10—12 ani, nici chiar la copiii cei mai bine desvoltați.

Trecerea de la atenția involuntară la cea voluntară se face pe nesimțite și se datorește prelungirii tot mai mari și repețirii îndestul de dese a stărei de atenție novroită. Talentul de vorbă al dascălului, folosirea procedurilor celor mai apropiate de felul de a gândi al copiilor, ca și aceea a unui material didactic potrivit, orânduirea metodică a ideilor, digresiunile cu scop de a odihni în răstimpuri mintea, etc, sunt mijloacele mai de căpitenie pentru susținerea atențiunei nevroite și deci pentru pregătirea celei vroite. Căci ceia ce urmărim în cultura atențiunei este: 1) puterea de direcționare, 2) aptitudinea de a fi atenți când vroim și cât vroim, însușiri cari alcătuiesc tocmai atenția voluntară.

Exercițiul cel mai bun pentru a începe educația atențiunei sunt dexteritățile, fiindcă ele cer muncă prelungită dar nu intensivă. Ele ar trebui să predomine, împreună cu munca fizică, în tot timpul cursului primar. Am preveni astfel și supramunca și desgustul pentru carte, de care sufăr toate inteligențele ce nu se rădică deasupra mijlociei. Acest desgust este o urmare firească. Orice activitate care ne cere efortări prea mari, ne devine antipatică, ne răsvrătește și ne împinge să fugim de dânsa. Și's puținii copii cari înainte de 10—12 ani să poată urmări o muncă pur intelectuală fără o efortare neobișnuită. Să nu ne minunăm deci dacă 70% din școlarii noștri, de 'ndată ce-au trecut ultimul exa-

men, aruncă cu groază cartea și tot ce le amintește școala. E nedrept să se deie toată vina în seama institutorilor, inovații sunt mai mulți.

§ 4. *Generalizarea și Abstracția.*

Impresiile primite prin simțuri, fie singuratece fie asociate, nu se păstrează neschimbate, ci se contopesc și se modifică. Cele identice se suprapun formând o *singură icoană*, mai puternică decât fiecare din cele ce au alcătuit-o, cele asemănătoare își contopesc partea comună. Se 'ntâmplă astfel cu materialul primit o continuă dezagregare : elementele comune contopindu-se alcătuiesc o singură imagină puternică, o *reprezentare unică* ; acele de deosebire, rămase palide și fără sprijin în conștiință, se tot slăbesc și dispar, pe măsură ce se 'nmulțesc impresiile primitive. Așa iau naștere *noțiunile*, cari la rândul lor se transformă și devin din ce în ce mai generale, cu cât sporește experiența sau cultura individului.

Acest proces de dezagregare, de contopire și întărire, este absolut inconștient, deși îl putem face și conștient.

Noțiunile se deosebesc în *concrete și abstracte* după cum ele sunt reprezentarea unor obiecte de sine stătătoare în natură, sau numai cea a unor însușiri. Astfel noțiunile de om, casă, pom, sunt concrete, acele de alb, mare, îndepărtat etc, abstracte. Procesul de continuă modificare se exercită și cu unele și cu altele în tot cursul vieții, îndrumând ideile noastre spre forme din ce în ce mai largi, dar și mai schematice.

Un proces identic se exercită asupra materialului mintal al omenirii, în întreaga ei evoluțiune, punând deosebiri simțitoare între ideile oșebitelor generațiuni.

Noi, bunăoară, gândim altfel decât bunicii noștri și cu atât mai osebit decât cei ce au trăit în veacul trecut, sau încă pe vremea lui Ștefan.

Formarea noțiunilor concrete se numește *Generalizare*, acea a noțiunilor abstracte, Abstracțiune. Aceste lucrări, foarte asemănătoare între ele, prelucrează materialul de gândire de care se vor folosi facultățile de combinare propriu zisă, *Judecata, Raționamentul și Imaginația creatoare*.

Atât noțiunile cât și combinațiile lor mai simple în judecăți și raționamente, le numim obișnuit *idei*.

Generalizarea și abstracția sunt influențate cu deosebire de cultură. Trebuie să recunoaștem însă că eterizarea intuițiilor în noțiuni se face mai lesnicios, mai repede și mai vizibil în domeniul științelor, decât în acel al literilor. Generalizările și abstracțiile în artă și literatură sunt mai puține, în genere mai greu de urmărit și chiar de surprins, propriul artei fiind tocmai desvăluirea și desfășurarea din belșug, cu scop de a da impresii plastice și sguuitoare. În artă ideile generale sunt numai un simbur al complexului de amănunte sensibile. Pentru aceste motive, dar numai pentru acestea, pedagogii sunt îndreptățiți să susțină că educația științifică este cea mai potrivită să deprindă mintea cu treptatul suiş spre abstracțiuni.

Să nu ne 'nchipuim însă că generalizarea și abstracțiunea preced numai de cât judecata, raționamentul și imaginația. Se 'ntâmplă că cercetăm o sumă de impresii numai ca să descoperim elementele esențiale, singurele cari merită să alcătuiască cuprinsul unei noțiuni. În asemenea caz facem un șir de judecăți și de raționamente, pentru a obține de abia o noțiune. Repetăm ceia ce am spus și mai sus. Lucrările intelectu-

ale, deși nu apar toate deodată, se arată curând în conștiință, dar se arată sub o formă rudimentară. Ani de zile le trebuie ca să treacă de la forma simplă cu care încep, la acea complexă a vrăstei mature. La mulți indivizi unele, dacă nu toate, rămân viața întreagă sub forma primitivă și simplă din copilărie. În *acest mers spre perfecționare ele se sprijină și se ajută reciproc*. Nici una n'ar ajunge la deplinătatea de care e aptă, fără conlucrarea celorlalte a tuturor.

Mijlocul didactic cel mai potrivit pentru dezvoltarea spiritului de abstracție sunt, după cum s'a spus, științele, cuprinzând în această grupă și așa numitul învățământ intuitiv. Dascălul va urmări ca noțiunile copiilor să se formeze *exact*, atât în cuprinsul cât și în sfera lor. Pentru acest motiv el va merge pururea *foarte încet*. Dacă e adevărat că noțiunile sunt mai prețioase pentru propășirea intelectuală decât reprezentările și intuițiile, să nu perdem din vedere că generalizarea pripită este izvorul tuturor erorilor, că ea este și temelia superficialității.

§ 5. Judecata și Raționamentul.

Stabilirea raportului dintre două noțiuni este o lucrare numită Judecată, dar tot judecată zicem și rezultatul acestei operații, produsului ei sufletesc, anume unității de gândire alcătuită din două noțiuni legate printr'un raport. Se 'ntâmplă că pe lângă cele două noțiuni constitutive, numite după cum știm subiect și predicat, să intre în cuprinsul aceleleași judecăți și alte noțiuni. Judecata se zice atunci desvoltată, iar noțiunile secundare numite în Gramatică complimente și attribute, slujesc să hotărască, să țârmuriască—sunt prin urmare simple determinative—pe cele principale.

Când între două noțiuni arătăm însă mai multe raporturi, judecata devine *complexă* sau *compusă*. În realitate ea e numai o înmănunchiere de mai multe judecăți. Cea ce hotărăște deci numărul judecăților dintr'o gândire este numărul raporturilor și nu acel al noțiunilor, iar deosebirea între o judecată simplă și una dezvoltată este exclusiv în privința gradului lor de generalizare.

Cea mai înaltă cugetare emenească, ea și cea mai obișnuită oglindire mintală, nu-i decât o închezare, o combinare de noțiuni *fie între ele, fie cu reprezentări, cu sentimente și porniri, în asemenea unități de gândire, în judecăți.* Acestea pot sta izolate, neatârdate, după cum se pot combina la rândul lor cu alți întregi, în alte totaluri sufletești, cu gândirea mai complexă și mai nuanțată, în fraze, apoi în creațiuni poetice, didactice, etc. Dintre toate formele relativ simple și distincte ale cugetărei, judecata este cea mai lesne de deslușit în conștiință. Pentru acest motiv ne slujim de dânsa ca punct de plecare în orice analiză a gândirei, fie în studiul Gramaticii, fie într'acel al Logicii.

Când raportul dintre două noțiuni este așa de vizibil, încât mintea noastră *il prinde dintr'odată*, se alcătuește de la sine forma de gândire *numită Judecată*. Dacă însă raportul dintre două noțiuni nu poate fi aflat fără mijlocire, fără ajutorul unei *alte* noțiuni, atunci ia naștere o combinație mai complexă, având drept elemente constitutive imediate judecăți—*cel puțin trei la număr*—și care combinare se numește *Raționament*.

Numirea de raționament are iarăși două înțelesuri, acela de lucrare, de *activitate mintală osebită*, și acela de *produs* al lucrărei, când însemnă o combinațiune specială, anume acea a unor noțiuni combinate mai întâi în judecăți.

Acestei lucrări de stabilirea raporturilor *indepărtate*, atât de îndepărtate că nu se pot afla fără mijlocitori, îi deosebim două forme. Uneea i-am zice *ascendentă*, celeilalte *descendentă*, după cum mersul este de la noțiuni concrete și determinate treptat spre altele tot mai generale, sau invers, dela noțiuni largi și cuprinzătoare către altele speciale și individuale. Cea dintâi formă se numește obișnuit *inducție*, cea de-a doua *deducție*, iar combinațiunile de idei corespunzătoare lor, *raționamente inductive* și *silogisme*.

Asupra expresiunilor de analiză și sinteză întrebuintate în acelaș înțeles, logicianii nu se împacă: unii numesc analiză *inducția*, alții *deducția*.

Ne vom opri aici cu cercetarea raționamentelor, pentru a nu repetă cele învățate în Logică, și vom trece la observațiuni pur pedagogice.

Obiectele de învățământ cari exercită în deosebi puterea de raționament sunt *Matematicile, Științele experimentale și cele sociale*. Și de oare ce studiile sociale cer cultură pregătitoare întinsă și poate chiar mai multă perspicacitate, pentru școlile primare și secundare inferioare, întreaga răspundere a culturai raționamentului rămâne grupelor două dintâi.

Matematicile formează spiritul de deducție, științele experimentale pe cel de inducție. Tot atât de necesare pentru propășirea minței, cele două înfățișări ale raționamentului au roluri deosebite: una cercetează și află, cealaltă controlează și verifică; una descopere și inventează, alta aplică și perfecționează. Ceia ce trebuie riguros cerut institutorului, ca și profesorului secundar dealmintrelea, este asimilarea perfectă a mecanismului fiecărei forme de raționament, este diferențierea desăvârșită a acestor două modalități de gândire și folosirea lor oșebit și cu regulă, potrivit naturei ideilor din

fiecare caz dat. Un raționament inductiv trunchiat ori terminat în silogism, cum produc mințile nedisciplinate, este pentru cultura intelectuală o eroare tot așa de grosolană ca și judecata falsă ori rău construită, ca și noțiunea neexactă, ca și senzația rău localizată. Iar înlocuirea unei forme prin alta, — deși rezultatul practic poate rămâne același — mai ales când această înlocuire se face sistematic în dauna uneia din ele, este din punct de vedere educativ, o greșală neîngăduită.

Dacă profesorului de Matematică i se întâmplă rar să amestece inducții pe unde nu trebuiesc, aceasta vine de la faptul că științele matematice, — cele mai vechi și cu cel mai restrâns câmp de cercetare, — au ajuns la o sistemizare, la o organizare așa de înaintată, încât metoda de predare, de clădire, se confundă așa zicând cu cea de cercetare. În trăsături generale, asimilarea în Matematici nu se poate face decât într'un singur fel, într'o anumită succesiune, iar această succesiune a fost fixată de însiși întemeetorii acestor științi. Așa fiind, un profesor de Matematici nu poate fi prost decât dacă nu știe materia, iar deosebirile de la bun la mai bun le dau fineța și cultura psihologică, sânguința și munca conștiincioasă.

Nu tot același lucru se întâmplă cu celelalte științi. Nămolul de cunoștinți și organizarea lor mai slabă, fac cu puțință fel de fel de așezări ale cunoștinților. Multe din acestea pot fi bune, dar mai multe rele. În aceste științi trebuiesc dascălului pătrundero, cercetare proprie și mult mai multă pregătire pedagogică. Aceasta ne explică de ce profesorii buni de Matematici se înmulțesc și de ce institutorii predau toți îndestul de cuviincios și Aritmetica și Geometria, pe când în toate celelalte ramuri de învățământ perfecționarea didactică se face încă așteptată — în marca majoritate a cazurilor

—și la profesori și la institutori. În științele sociale complexitatea fiind mai mare, rătăcirea e și mai ușoară.

Nu e departe vremea când Matematicile erau priecute abia de 10% din elevi. Această lipsă se datorează ignoranței institutorilor noștri. În Matematici fiecare cunoștință se sprijină pe altele și dacă inelele anterioare lipsesc, gândirea nu poate păși mai departe. Astfel fiind lucrul, totul atârnă de la primele cunoștinți din Aritmetică. Cu un început rău în această ramură, pricepera Matematicilor devine cu neputință la toate inteligențele ce nu se rădică simțitor deasupra mijlociei. De aci a luat naștere părerea, greșită pe deantregul, că Matematicile cer inteligență, sau că ele presupun un talent special. Lucrul poate fi adevărat pentru abstracțiunile absolut superioare, pe când Aritmetica, Geometria și Algebra au nevoie exclusiv de un început sistematic și inteligent. Dovada o avem și 'n faptul că totul s'a schimbat, de îndată ce pregătirea institutorilor noștri a fost mai îngrijită.

Din vremurile când Matematicile erau socotite ca peatra de 'nceercare a inteligenței, le-a rămas acestora un prestigiu, absolut disproportionat cu valoarea lor educativă, și 'ntru câtvă dăunător. Felul lor special de cercetare și de predare străbate și se 'nfiltrază în celelalte ramuri de învățământ, acolo chiar unde nu are ce căută. „Cum are să fie clima în cutare țară?“ „Ce producțiuni avem să găsim?“ „Ce formă de guvernământ trebuie să aflăm?“ „Ce temperatură avem să constatăm dacă ferbe apa?“ „Cum are să fie prin urmare aparatul respirator la ?“. „Cum are să fie deci revoluția de la 1848 în țările române?“ Iată întrebări culesse din explicarea unor profesori ziși buni. Dar asemenea întorsătură de gândire, pentru cine-și dă exact seama, este o adevărată falșificare a minții! Istoria, Geografia și Științele ne dau ceia ce este în natură.

Cu ele *căutăm* și *aflăm* cum s'au petrecut și se petrec lucrurile în realitate. Științele reale dacă întrebuințează deducția, o fac numai ca un mijloc de a verifica teoriile, de a investiga și a organiza. Bun instrument de sistematizare în mâna intencetorilor, inventatorilor și constructorilor acestor științi, deducția *nu poate* fi un procedeu didactic de folosit la fiecare pas. Înlocuirea inducției, în acele științi, prin deducție este și o greșală de Logică și o încălcare a unor principii fundamentale de Psihologie.

Mai mult. Deducția nu e nici raționamentul cel mai firesc, ea nu e drumul cel mai drept și mai simplu al gândirii noastre. Numai în cazul când, dintr'un motiv sau altul, nu putem afla adevărul direct, prin simțuri sau judecată, numai atunci alergăm la deducție. Iată de ce socotim noi că'n școalele de cultură generală, și cu atât mai mult în cele de cultură elementară, ar fi de urmărit sistematic o preponderență a inducției asupra deducției, și nu contrarul. E o întrebare dacă n'a sosit vremea să strigăm împotriva abuzului ce se face cu Matematicile, tot pe cât s'a strigat odinioară în contra celui cu limbile clasice.

§. 6. *Imaginațiunea. Puterea creatoare.*

Activitatea creatoare se consideră obișnuit ca o manifestare intelectuală unică și se numește *Imaginație* sau *Închipuire*, adică reproducere în icoane și întruchipări. Cu toate aceste, puterea creatoare, lucrare de organizare și reinnoire intelectuală, cu multiple și variate forme, trebuie oșebită de *Imaginație* sau gândire în imagini. Dacă ambele manifestări intelectuale se 'ntâlnesc în producerea artistică, nime nu poate tăgădui că

ele există și singuratice. Noi le vom studia pe amândouă în acelaș capitol, pentru a ne conforma programului, dar le vom deosebi chiar de la început.

Imaginațiunea.

Ascultăm spunându-se povești : vedem chipurile mândre de Feți-Frumoși și Cosinzene; stăm de față la lupta voinicilor cu smei; admirăm codrii ridicați năprasnic, de ruga meșterului Manole să-i oprească D-zeu pe Anca 'n drum; ne mângâem ochii privind punțile de aur ridicate'n lungul unei singure nopți . . . La rostirea vorbelor mintea noastră e copleșită de chipuri, de icoane, luminoase și colorate, pare că ne-am afla în fața unor pânze zugrăvite.

Această gândire în tablouri este *Închipuirea* sau *Imaginațiunea*, lucrare care poate avea două forme mai osebite.

I-a formă. Mendelssohn, întrebat ce impresie îi lăsase călătoria în insulele Hebride, se așeză la clavier și improvizează o bucată minunată, zugrăvind cu sunete cascadele spumoase, bataea valurilor și sborul greoiu al pescărușilor. Pictorul X face portretul unui individ, văzut o singură dată, și portretul e perfect asemănător. Maestrul de balet reproduce în combinații coreografice felul de petrecere, gusturile și slăbiciunile unui popor. Și așa mai departe.

A pastră imaginile și impresiile și a le reproduce cu o intensitate care întrece câteodată pe cea a stărilor actuale, ceea ce caracterizează lucrarea din exemplele mai sus arătate, este în fond o operațiune analoagă cu memoria, e aproape o simplă potențiere a ei. Pe baza acestei asemui, pastrarea impresiunilor exterioare în imagini și tablouri și reînvierea lor cu puterea stărilor sufletești

actuale, în loc de a le supune tocirei inconștiente a generalizării, se numește Imaginație reprezentativă sau reproductivă.

Simțul predominant, acel care adună cele mai multe impresii din totalul de gândire, acela e care hotărăște și felul de imagini precumpănitoare în minte și *înfățișarea specială* sub care cunoaștem și oglindim mai bine lumea. Forma specială a imaginațiunii, muzicală, poetică sau plastică, este determinată de modalitatea percepției.

Am văzut într'un capitol anterior o trăsătură deosebire între imaginația reproductivă și memorie. Aci să arătăm o alta.—Pe când memoria păstrează totul cam în proporția în care a fost primit și oglindește *aproape întregul șir de impresiuni și idei*, imaginația reproductivă face o alegere, inconștientă desigur, anume acea a elementelor sensibile; reproducerea prin imaginație este o selecțiune de elemente, cari, închegate într'un tot, unificate într'un întreg, se exteriorizează cu o intensitate extraordinară, cu toată intensitatea rezultând din condensarea de forță câștigată pe urma elementelor dispărute.

A II-a formă. O descriere artistică este cetită de către doi indivizi. Unul vede cele spuse, le aude, le simte ca și cum el însuși ar culege impresiunile pomenite; celalalt urmărește totul cu băgare de seamă și bună voință, în mintea lui nu isvorăse însă colorii și forme, nici grații și armonii. Cel dintâi găsește bucata cetită frumoasă, cel de-al doilea, dacă nu goală, fără 'ndoială prea lungă.

La explicarea unei lecțiuni de Cosmografie, elevii cari văd întretăindu-se drumurile infinite de astre, pricep lecția, acei ce nu pot figură cu gândul înercușarea eurbelor mărețe, nu o pricep.

Avem în față un tablou de Ruysdaël. Pe întinderi nemărginite, un freamăt neobișnuit. Se apropie furtuna,

o furtună grozavă! O simți din încovăerea smerită a copacilor, din sborul spăimântat al paserilor, din desnădejdea cu care se aruncă valurile cătră mal. Tabloul acesta, care deșteaptă unora un nămol de gânduri, nu face nici o impresie celor cari caută numai colorit frumos.

În „Pastorala“ lui Beethoven puțini simt toată intensitatea emoțională a poemei și foarte puțini știu desluși coloritul, cu care genialul muzicant zugrăvește natura și viața tihnită din sinul ei.

Iată deci că 'n fața *acelorași idei exprimate*, unele minți răspund cu icoane, cu întruchipări, altele cu noțiuni seci și subțirățice, cu formule aproape goale. Cele dintăi sunt făuritorii de imagini, cele de-al doilea, minți abstracte.

Lucrarea mintală făcută în cazurile arătate acum în urmă, înviorarea unor idei cari pentru mulți rămân schematice, în forme și colori, în sunete și farmec, a unor noțiuni—schelet, punerea în vibrare a unei corzi, pentru cei mulți nevăzută și mută, se numește în Psihologie *Imaginație determinativă*.

Am ajuns aci la deosebirea fundamentală dintre omul de știință și acel de artă. Deși între felul lor de a fi nu e numai decât incompatibilitate—Leonardo da Vinci, Bacon, Goethe ne-au dovedit-o—la cel dintăi predomină gândului o au generalizarea și abstracțiunea, la cel din urmă, imaginațiunea.

Aceeași deosebire o găsim și 'ntre simplii muritori. Marele număr din oamenii cuminți, liniștiți, muncitori, chibzuiți, practici, modești, nu datorese felul lor de a fi, decât lipsei desăvârșite de imaginație,—nici decum unei virtuți speciale. Asemenea indivizi pot fi cetățeni respectați și respectabili, buni lucrători, gospodari și părinți buni, administratori harnici, meseriași îndemnateci, negustori și agricultori dibaci, —artiști însă, inteligenți creatoare, niciodată!

Oamenii la cari imaginația predomină sunt amatori de lux, de artă, de călătorii, de literatură, de frumos sub toate formele. Ei sunt elemente trebuincioase pentru dezvoltarea artelor, într'aceia că formează mediul încurajător, că alcătuesc fermentul, stimulentele trebuitor producțiunii artistice. Dar tot ei pot forma și grupa rătăciților, a cetățenilor cari nu merită să le întinzi mâna, dacă rămân nedisciplinați, necumpătați, excentrici ori lipsiți de scrupule în satisfacerea pornirilor lor.

Activitatea creatoare.

Din omenirea mărunță și multă apar în cursul veacurilor minți ce străbat împărăția necunoscutului cu câte două—trei secole înaintea contemporanilor; se ridică inteligenți ale căror teorii și invențiuni s'gudue existența omenirii; se ivesc puteri de plâsmuire artistică, în fața cărora stau smerite veacurile. Așa au fost întemeetorii de religii și marii filosofi, Moisi, Buda, Confucius... Socrat, Platon, Kant . . . așa au fost marii cuceritori în știință, Kopernic, Galileu, Bacon, Newton . . . așa au fost Dante, Shakespeare, Goethe, Rembrand, Michel-Angelo, Mozart, Beethoven. . .

Pe lângă acești uriași ai concepției, omenirea a produs și produce în mersul ei inteligenți mai modeste, luminoase și mărețe totuși, a căror menire este să slujiască progresului drept călăuză; a produs și produce energii încă mai modeste, îndrumători în diferite direcțiuni ale propășirii comune. Organizatorii științelor, legiutorii, poetii de talent, conducătorii înțelepți ai popoarelor, marii artiști, inventatorii, descoperitorii pământurilor necunoscute,—cu o originalitate și un belșug de producțiune mai mare sau mai mic—ei sunt acei cari aduc izbânda progresului, întrevăzut de marii cucerători.

Această facultate de a prevesti propășirea, de a anticipa asupra mersului firesc al evoluțiunei, acest dar al producerei, al plămuirei, îl numim *Putere creatoare*. El reprezintă activitatea de a combina materialul primit în forme până atunci necunoscute, *a cercetă deci ceia ce încă nu s'a văzut, a scrută ceia ce încă n'a existat*.

Am considerat facultatea creatoare în formele ei cele mai înalte, dar trebuie să adăogim că ea poate prezintă toate treptele.

Deși producțiunile puterei creatoare pot avea nenumărate grade de originalitate, ele vor trebui osebite de simplele imitațiuni, de reproduceri și copii după modele, mai mult sau mai puțin nouă ele însăși, în cari activitatea pusă în joc este sau memoria sau spiritul de observație.

Puterea creatoare putând prezinta nenumarate înfățișări și combinațiuni de elemente, ea are să varieze de la individ la individ, și ca intensitate și ca valoare, mai mult chiar decât celelalte facultăți intelectuale; iar deosebiriile au să se învedereze în nuanțe tot mai delicate și mai greu de surprins la prima vedere. De aci vor rezultă în mod firesc confuziunile grosolane pe cari le face mulțimea în aprecierile ei asupra producțiunilor omenesti.

Dar ce numim producțiuni sau creațiuni?

Sunt indivizi cari, pe lângă impresiile pe cari le păstrează așa cum le-au primit, adică *neschimbate în privința legăturilor logice*, pe lângă ceia ce realizează după modele date, copiind și reproducând operele altora, în puterea unui fond de energie mai mare decât cel obișnuit, simt o pornire, adesea nevroită—câteodată chiar inconștientă—de a schimba, de a modifica, de a înlocui *prin altele*, multe din asociațiunile de idei și de impresii capatate din afară, o pornire de a legă materialul sufle-

tose în *alte combinații*, în *alte așezări*, în *alte întocmiri*. Când această pornire e *firească* și nu impusă de dorința de a fi original cu orice preț, ea reprezintă darul de a afla raporturi necunoscute până atunci, de a stabili asociațiuni de impresii nevăzute încă, de a înlocui lucrările obișnuite cu altele mai lesnicioase, mai potrivite cu condițiunile de traiu date, sau macar mai ademenitoare prin elementul de noutate pe care-l aduc. Asemenea reînnoiri ale gândirii omenești le numim creațiuni, sau producțiuni originale. Se'nțelege că 'n totalul producțiunilor omenești vom distinge diferite grade de nou, de frumos, de bun, de adevarat. Căci nu-i destul ca înfățișarea întregului să fie nouă, mai trebuie ca raporturile stabilite între idei se nū stee în răsboiu cu adevărul, mai trebuie ca frumosul să nu vie în confict cu felul nostru de a concepe morala existenței. Dar, pe când raporturile de adevăr și concepțiile morale se modifică foarte pe încetul în conștiința omenească, cu înfățișarea sensibilă a lucrurilor—la care se referă și ceia ce obișnuit numim frumos—ne deprindem și ne plictisim curând. De aci nevoea pentru artă, și tot ce ține de dânsa, de a produce neconținut, de a produce fără răgaz și a da în tot momentul, macar iluzia unei note nouă în combinările de elemente sensibile,—pe când substratul sufletesc, care alcătuește și miezul și motivul de existență al artei, rămâne aproape acelaș, ba poate chiar fi identic în creațiunile mai multor veacuri, fără să-și piardă nici însemnatatea, nici puterea lui de sguduire.

Dacă analizăm activitatea numită putere creatoare, vom găsi-o compusă la rândul ei din cel puțin două lucrări: una de alegere, de selecțiune, alta de armonizare, de așezare, de organizare. Căci creațiunile omenești, ne gândim desigur la acele cu adevarat superioare, sunt mai mult decât produsele întâmplătoare ale unei concepțiuni

care trece. „Faust“, opera lui Rubens, simfoniile lui Beethoven, planurile de războiu ale lui Napoleon, Metafizica lui Platon ori legile lui Solon, sunt întregi puternic constituiți cari nu se pot desmembră, sunt armonii de gândire ce nu se pot schimbă, sunt organisme sufletești menite să-și trăiască traiul, *cum se găsesec*, întocmai ființilor plămădite de natură.

Întăia lucrare, cernerea întregului avut sufletesc și alegerea ideilor pe baza raporturilor mai strânse pentru momentul dat și în vederea întregului menit să ia ființă, înrăurită de spiritul critic și de fineța de discernământ a autorului, este un proces de analiză. A doua, ordonarea materialului, după însemnatatea și gradul de generalizare al fiecărei idei, apoi închegarea și armonizarea întregului capital într'un tot unic, este un proces sintetic. Acest din urmă constituie adevăratul talent în-născut, adică lucrarea mai puțin supusă stăruinței și vroinței individuale.

Analiza este cunoașterea și determinarea în amănunțimi a cuprinsului unei opere, sinteza e înjghebură întregului și susținerea reciprocă a părților constitutive.

Aceste procese pe cari le-am numit analiză și sinteză nu stau însă în proporții egale în fiece producțiune. În cercetările mărunte de laborator, de clinică, în acele didactice și sociologice, în studiile *asupra* producțiunilor artistice sau a fenomenelor izolate din natură, predomină analiza; în sistemele filozofice sau în creațiunile artistice sinteza e precumpănitoare.

Să nu confundăm însă operele de creațiune cu lucrările de vulgarizare sau adaptare, deși între dânsele pot există încrucișări multe. Lucrarea de vulgarizare este ajutorul pe care inteligenți mai pătrunzătoare îl dau celorlalte în priceperea creațiunilor originale. Asemenea rol are profesorul, tractatele didactice, critica, presa în

materie artistică și științifică, etc. Și'n lucrările de vulgarizare se cere oarecare *dar mărunț* de creațiune, anume acela de a înlocui raporturile prea noi și prea îndepărtate, cu altele de aceeași natură dar mai accesibile mulțimei. Vulgarizătorul este treapta așa zicând care înlesnește urcușul tot mai sus al minței obișnuite.

De oarece distingerea noului presupune cunoașterea deplină a vechiului existent, iar aprecierea valorii reale a acestui nou cere o sensibilitate intelectuală și artistică, ce nu se poate căpăta decât prin îndelungat exercițiu intelectual, pentru lucrările de vulgarizare, în special pentru critică, se cere cultură mai întinsă decât pentru creațiune chiar.

Între vulgarizare și creațiune propriu zisă, stau, după părerea noastră, arta dramatică și cea a interpreților muzicali sau concertști. Cel mai mare artist dramatic, ca și cel mai genial virtuos muzical, stau totuși mai jos decât marele poet, sau compozitorul mare pe care-l interpretează.

*Creator
arta dram. în
muzic. este
vulgariz.*

Formele puterii creatoare.

Să cercetăm materialul folosit în diferitele creațiuni omenști, pentru a deosebi formele mai caracteristice ale puterii creatoare.

1) În invențiuni, descoperiri, sisteme filozofice, producțiuni industriale și teorii științifice, senzațiile intră în foarte mic număr, iar sentimentele și acțiunile, aproape de loc. Elemente constitutive sunt noțiunile, așezate câteodată în combinațiuni vertiginoase, dispuse și orânduite în simetrii adeseori artistice. Nenumărate trepte de valoare putem deosebi și'n aceste producțiuni, după originalitatea concepției, după gradul de generalizare al noțiunilor, după utilitatea și noutatea compu-

sului. De la o lucrare de laborator și până la sistemul filozofic al lui Darwin, de la invențiunea unui formular de condici și până la descoperirea lui Pasteur, gradele sunt infinit de multe.

Această formă a puterii creatoare se numește obișnuit *Imaginație combinativă științifică*.

2) Creațiunile în cari acțiunile, adică ideile exteriorizate în mișcări, sunt totul, pe când sentimentele și ideile rămân elemente secundare, sunt relativ mai simple și mai la îndemâna marelui mulțimi decât acele pomenite mai sus. Așa creațiuni sunt lucrările de administrație, de organizare, de conducere, în diplomație, în armată, în școală etc. Cele mai sus pe treapta invențiunii din această grupă sunt sistemele de legi, organizările politico-sociale, cele religioase și planurile de războiu.

Puterea creatoare sub această înfățișare se numește *Imaginație combinativă practică*.

3) În operele de artă materialul sufleteș e alcătuit din senzații, sentimente, icoane și porniri, combinate în proporții foarte variabile și încheiate într'un tot prin ajutorul câtorva idei, alese printre cele ce deschid orizonturi mai largi gândului. Acest material sensibil și relativ primitiv, mai lesne priceput, ca unul care cere și efort mai puțin și mai puțină pregătire, ne sgdue mult mai adânc decât cel abstract, de oarece el reprezintă manifestări ale întregii noastre firi și pune în activitate simultanee și inteligența și sensibilitatea și afectivitatea. Din această conlucrare a tuturor părților constitutive ale personalității noastre, naște un spor, un prisos de energie extraordinar, iar senzația acestui spor ne dă iluzia unei potențieri sufletești, ne înalță în proprii noștri ochi, ne măgulește, ne întărește, ne îmbată. Pentru aceste calități, arta a fost utilizată ori de câte ori fuse vorba de mișcat masele. Cu ajutorul ei au rezbătut în mul-

țime cele mai multe adevăruri, cu sprijinul ei s'au împlântat în obiceiuri cele mai multe îmbunătățiri.

Arta s'a născut înaintea științei și a fost mâna dreaptă a tuturor religiilor. Ea a ademenit și ademeneste mințile cele mai înguste ca și pe inteligențele cele mai rafinate, fiindcă este expresiunea spontană a mentalității și icoana cea mai apropiată a vieții, a acelei activități complexe și cu o simetrie încă nedeslușită, și nu rezultă ca știința din o diferențiere prelungită și relativ mai factice a muncii intelectuale, izolată de tot restul.

Dacă arta poate desvoltă energii uimitoare în massă, ea poate până la un punct și absorbi pe cele cari prisosesc într'un moment dat,—și aceasta nu numai în munca aleasă și rară a creațiunei, ci chiar în aceea modestă a gustărei artistice. Aci stă, credem noi, valoarea mare educativă și morală a artei, pe care instinctiv au preamărit'o mințile luminate ale tuturor veacurilor.

Activitatea de plăsmuire în artă se numește Imaginație poetică și artistică, iar mai obișnuit Fantazie.

Puterea de creațiune în gradul cel mai înalt se numește geniu, în treptele mai joase, talent. Talentul se învederează adeseori din frageda copilărie, geniul, care însămnă deplinătate și maturitate, nu se impune ca atare decât mult mai târziu.

Nu trebuie să confundăm geniul cu precocitatea, eroare ce se face prea adesea. Dintre copiii-minune singur Mozart a fost cu adevărat un geniu. Toți ceilalți au dispărut, fără ca inteligența lor să fi tăiat brazde adânci pe ogorul cultural.

România n'a produs, sau mai bine zis n'a dus până la deplinătatea desvoltărei, decât un singur geniu până acum, pe Ștefan-cel-mare. Talente însă, însemnate și puternice, are multe, atât în trecutul ei îndepărtat, cât mai

artele

m

dar Beeth
Picasso
Rafael

ales în epoca renașterii și în vremurile cari urmează aceștia.

Am examinat imaginația în activitatea ei cea mai înaltă, mai însemnată și mai intensă, cea pentru îndrumarea și pregătirea viitorului. S'o cercetăm acum în întrebuințarea ei zilnică și familiară.

Filozofii moralști din secolul al 17-lea, singurii cari studiază imaginația ca mobil de activitate obișnuită și singurii cari-i dau însemnătatea morală pe care o merită, o numesc „la folle du logis“ pentru cuvântul că ea e punctul de plecare al tuturor extravaganțelor, al tuturor neroziiilor, al erorilor celor mai grosolane,—lăsând la o parte, bine 'nțeles, pe cele datorite prostiei. Cu osebire sufere, pe urmele imaginațiunii, tineretul—fetele încă și mai mult, ca unele ce sunt crescute departe de societate—iar rezultatele robiei acesteea sunt cu atât mai de plâns, cu cât spiritul de observație, dintr'un motiv sau altul, întârzie să se desvolte și să ție cumpăna.

Românul are o zicătoare foarte plastică pentru a caracteriza boala tinereții, tendința spre exagerare și generalizare: „o apucă ragna pe câmp“, sau „crede că tot ce sboară se mănâncă“.

Fetele cu osebire au această slăbiciune. Din ori ce dorință ele făuresc un vis, din ori ce plăcere, un plan de viață... Nici unul nici altul n'au nimic de-a face cu realitatea însă!... Și cu cât iluziunile lor se amănunțesc și se desăvârșesc, adică cu cât imaginațiunea lor e mai spornică, cu atât ele merg înstrăinându-se de viața reală, cu atât li se slăbește puterea de a deosebi ce poate fi realizabil și ce nu, cu atât pierd pământul de sub picioare și se'nalță în nouri....

Dar tot din nouri și cad!... La cea mai mică atingere, la cea mai ușoară lovitură a realității, care-i absolut

neevitabilă, iluziunile „opera clădită 'n taina anilor cei mai frumoși“, se nimicesc, sufletul rămâne pustiu și gândul dezarmat pentru mult timp. Iar durerea ce rezultă, cu atât mai adâncă, cu cât închipuirea nimicită era mai măreață și mai strâns întrețesută cu viața individului, poate duce până la fapte desnădăjduite. Vina unor asemenea nenorociri nu trebuie atribuită numai loviturii exterioare, ci și închipuirii căriea nu i s'a pus frâu, ci și imaginațiunii bolnave pe care nime n'a călăuzit-o.

Pornirea de a broda minuni, de a clădi „palate 'n Spania“, în jurul unor *impresiuni exterioare fără însemnătate*, boală caracteristică fetelor, după cum am spus mai sus, a fost adesea ridiculizată de cătră literați. Molière și Alfred de Musset au făcut-o cu spirit, cei mai mulți numai cu grosolănie.

La ponderarea imaginațiunii ajută mult cultura științifică, iar la preîntâmpinarea exagerărilor ei, munca fizică sistematică și zilnică. Un remediu și mai puternic împotriva pornirii spre exagerare și îndrumării într'o singură direcție, este deprinderea de a ne controla gândul, de a ne scruta motivele, dar mai ales aceea de a observa viața reală și omenirea mărunță și multă.

Să nu considerăm însă imaginația ca pe un dușman împotriva căruia trebuie luptat sistematic. Imaginația este și o zină binefăcătoare. Ea ne ajută în multe din lucrările noastre zilnice, în orânduirea estetică a locuinței și a îmbrăcăminteii, în pregătirea serbărilor, în făurirea planurilor de viață. Ea ne inspiră și nădejdea *în mai bine* și răbdarea până la realizarea țelului așteptat. Omul care nu vede mai departe decât momentul de față, care nu poate concepe o schimbare în clipele de desnădejde, este cel mai nefericit. Pentru dânsul viața e cu adevărat sfârșită. Iar această elasticitate a gândului, această împospătare a minței, imaginația ni le dă. Dacă plăsmu-

irile prea frumoase ale imaginațiunei ne înșală, tot ele ne ajută să și trăim.

În copilărie imaginațiunea e așa de puternică încât absoarbe întreaga energie individuală. Ceia ce place copilului sunt poveștile, teatrul, figurile, fabulele, adică tot ce se prezintă în icoane și tablouri. Ocupațiunile cari îl atrag sunt lucrul manual, jocurile, desemnul, modelajul, lucrări în cari gândul său se exteriorizează în forme anumite, limitate, ținute, lucrări după modele văzute și pipăite. Copilul nu observă, el nu meditează, el adună material sensibil cu care să plăsmuiască. Să observăm jocurile, ele sunt activitatea lui spontană și caracteristică. În toate copilul imitează sau crează, iar fondul sufletesc pe care-l mănuește, se prezintă totdeauna în tablouri, în concepții figurate, în grupări unitare bine determinate.

Foarte puternică în tinerețe, închipuirea se tocește, mai ales în ce privește iluziile, făurirea planurilor de viitor. Se găsește totuși indivizi la cari închipuirea rămâne vie până la adânci bătrânețe. Despre aceștia se poate zice că mor cu adevărat fericiți.

Din toate amănuntele până aci văzute, rezultă că educația imaginațiunei nu înseamnă totdeauna dezvoltare, înviorare și împuternicire, cum ar fi cazul pentru judecată și raționament, ci îndrumare, călăuzire și control, ba câteodată chiar micșurare și slăbire.

Mijloacele educative de folosit nu pot fi deci aceleași în toate cazurile. Cu mințile seci și schematice, cu sufletele înguste și sărăcăcioase, vom întrebuița desemnul, plimbările în natură, literatura, artele, ceea ce deșteaptă entuziasmul și bogăția sufletească. Cu acele prea stăpânite de închipuire, vom recurge la cultura științifică, la contactul des repetat cu lumea, la ocupațiunile prac-

tice. Deprinderea cu controlarea propriei gândiri, cu scrutarea sufletească de fiecare clipă, vom urmări-o la toți copiii. Trebuie să recunoaștem însă că ea nu prinde în sufletele prea primitive, și chiar la celelalte se capătă foarte pe încetul. Mijloacele de căpitenie pentru atingerea cât de îndepărtată a acestui țel sunt litoratura și observarea ca reproducerea celor văzute și simțite să se facă totdeauna amănunțit și cu scrupulozitate.

Am studiat imaginațiunea numai în funcțiunea ei normală. În domeniul Pedagogiei nu intră formele morbide sau măcar viciate ale facultăților sufletești. Trebuie să recunoaștem însă că facultatea sufletească care alunecă mai lesne pe povârnișul anormalului este imaginațiunea. Acest fapt îl punem la iveală pentru a arăta încă odată însemnătatea unei culturi raționale a imaginațiunii, cultură cu mult mai trebuitoare și mai urgent cerută decât aceea a raționamentului, de care ne ocupăm așa de mult.

§. 6. *Apercepția.*

În afară de lucrările bine deosebite și clar specificate pe cari le-am văzut până acum, va trebui să amintim și despre *Apercepție*, deși știința n'a ajuns încă să o analizeze și să o caracterizeze amănunțit, nici să o distingă deslușit de celelalte facultăți intelectuale.

Iată cum s'ar putea caracteriza, credem noi, forma de activitate intelectuală numită în Psihologie *Apercepție*, *Înțelegere* sau *Pricepere*.

Am văzut că din impresiile sensuale primite și îngrămădite în memoria noastră scoatem noțiuni din ce în ce mai generale, din ce în ce mai abstracte, pe cari le legăm în judecăți și raționamente, în combinațiuni de imaginație, din ce în ce mai complexe, fie că se grupează ideile numai între ele, fie că se asociază cu elemente mai

primordiale, cu senzații, porniri ori sentimente. În loc să adunăm însă materialul sensibil și să-l prelucrăm noi înșine, se 'ntâmplă adesea ca să primim idei abstrase gata, condensate, ba și combinate în judecăți și raționamente; se 'ntâmplă să venim cu gândul în fața unor întregi de gândire în cari raporturile sunt aflate și stabilite de *alte* inteligenți, în cari noțiunile au fost condensate și abstrase de *alte* minți decât a noastră. Fenomenul acesta are loc în fiecărui moment, de 'ndată ce ținem să ne folosim de cultura și de munca altora pentru a grăbi și a spori pe a noastră proprie.

Iată ce se petrece în asemenea cazuri. La început totul ni e străin, totul necunoscut. După un timp de uimire, a cărui durată variază după gradul de cultură a individului primitor și după acel de complexitate a materialului de primit, începem a înțelege. Gândirile se luminează treptat, apropiindu-se parcă de conștiința noastră, până ce ne devin cu totul familiare. Noțiunile noi, streine mai adineoare, se desfac din complexul în care ni se înfățișase și înviorând ca prin farmec pe cele similabile din experiența noastră anterioară, se așează rând pe rând în legătură tot mai strânsă cu dânsese, fac laolaltă un organism sufletesc tot mai bogat și mai complex, dar totodată mai orânduit și mai sistematizat: ideile cari se aseamănă formează o grupă, cele legate prin raporturi de cauză și efect, altă grupă, cele ce stau în contrast izbitor se pun față în față, cele ce se succed într'o ordine fixă se așează în serii, etc.

Această activitate de asimilare sufletească se numește *Apercepție*, iar cea ce o caracterizează este mai întâi procesul de orânduire, de așezare, de grupare a ideilor, atât a celor vechi cât și a celor nouă, după raporturile logice; al doilea, faptul că asimilarea materialului nou, abstras și prelucrat de *alte* inteligenți decât

a noastră, se face prin mijlocirea unor idei vechi, condensate și prelucrate prin propriile noastre forțe, sau câștigate dintr'o asimilare anterioară.

Deși memoria e foarte mult ajutată de pricepere și deși priceperea e condiționată absolut de cătră memorie, intrucât înviorarea ideilor vechi simile este temelia asimilărei, între memorie și a percepție deosebirea este fundamentală. Memoria păstrează materialul cum l'a primit, pe când în procesul de a percepție trăsătura caracteristică este tocmai faptul că noțiunile asimilate se leagă în raporturi cu totul altelo decât acelea în cari se prezintase, în raporturi și combinații cari variază de la individ la individ, alcătuind, am putea zice, individualitatea intelectuală a fiecăruia.

Ideile noi, primite într'un *tot organic*, sufăr, pe de o parte, o desagregare a *acelui tot*, pe de alta, o combinare a fiecărui element cu idei alese din experiența noastră trecută, din fondul nostru sufletese vechiu, iar această alegere se face *numai* pe baza raporturilor celor mai strâns logice. Iată de ce socotim că A percepția s'ar putea defini astfel: stabilirea asociațiunilor celor mai logice, adică a raporturilor de asemănare, contrast și cauzalitate, între toate gândirile noastre, și noi și vechi.

A percepția nu poate începe decât atunci când există un mic capital de impresii ca material de asimilare. Fondul vechiu de cunoștinți, cu care a percepem ideile nouă, se chiamă *material a percepător*, iar dacă e considerat în totalitatea și 'n funcțiunea lui, i se mai zice și *organ a percepție*.

Cu cât acest material e mai bogat, cu atât și a perceperea se face mai lesne. Așa se explică de ce un om matur pricepe mai eurând decât un copil, de ce un om cult înțelege mai multe și mai bine decât un ignorant. Și cu cât acest material e mai îmbelșugat într'o direcție,

cu atât priceperea în acea direcție e mai repede, mai sigură și mai adâncă. În asemenea calități constă superioritatea specialiștilor din orice ramură, asupra diletanților.

Felul de a gândi al unui individ este în genere colorat de specialitatea sau specialitățile lui, adică de preponderența unei categorii de idei asupra celorlalte. Un doctor vede pretutindeni boale, un pictor nu distinge decât jocul luminei și al colorilor, un sculptor e stăpânit de plasticitatea formelor, croitorul judecă oamenii după croeala hainelor, servitorul după bacșișurile primite, și așa mai departe. Puțini sunt indivizii la cari mentalitatea să fie atât de bogat înzestrată și atât de variat nuanțată, încât să nu se lese simțitor înrâurită în fiece moment de cătră o anumită profesiune.

ERORILE FACULTĂȚILOR INTELECTUALE.

Deosebiriile dintre operațiunile intelectuale studiate până aci sunt clare, temeinice, lămurite și perceptibile pentru orice inteligență. Nime nu poate confundă percepția cu memoria sau apersepția, generalizarea și abstracția cu judecata sau imaginația. Ceia ce este mai greu,—și asupra acestui lucru vom atrage în deosebi luarea aminte a viitorilor învățători—este distingerea formelor exacte ale fiecărei operațiuni intelectuale de formele ei greșite, este pătrunderea lucrărilor intelectuale sănătoase și chibzuite, și osebirea lor de erorile corespunzătoare fiecăreia din ele.

Nu e totul a primi sunete, colori și forme, ci mai însemnat e *cum* se primese toate. A percepe just un sunet, a vedea exact o nuanță, a-și da seama cât mai bine de o anumită senzație tactilă sau musculară, sunt lucruri mult mai greu de realizat de cum se crede. Între

sensibilitatea fină și cea obtuză deosebiriile sunt necalculabile, dar *erorile de sensibilitate*, de care nu e vinovat cel ce suferă de dănsese, atârnă mai mult de moștenire decât de cultură, mai mult de evoluția firească și prelungită a individului, decât de o înrăurire exterioară, fie ea cât de sistematică și de intensivă. *Asupra acestor erori, puțină putere are învățătorul*. Dimpotrivă, întregirea impresiilor în intuiții și icoane, localizarea și contopirea în întregi de gândire ce se vor condensă în noțiuni, care și ea poate da naștere la erori, *poate fi simțitor înrăurită de către intervenirea inteligentă a educatorului*. Copilul nu poate primi icoane și impresii pentru cari sistemul lui nervos nu oferă teren favorabil, dar pe când cuprinsul acelora pe cari le-a primit poate fi oricum, dascălul are puterea să contribuiască ca el să fie exact.

În ce privește memoria și formele reprezentative ale imaginației, ajutorul educatorului iarăși nu e mare. El poate însă economisi forțele innăscute dând spre păstrare numai material sufletesc exact, cumițește ales, prielnic dezvoltării ulterioare a copilului, folositor tuturor celor din jurul lui etc. Iar dacă alegerea acestui material *nu atârnă numai de institutor, atârnă și de dânsul!*

În lucrările de generalizare și abstracție, de judecată și raționament, posibilitatea de erori este cea mai mare. Aci nevoea de control din partea unei minți luminate devine mai simțită, aceea de o îndrumare binefăcătoare, mai palpabilă. Puterea de a se susține în abstracției, iscusința de a vede raporturi îndepărtate de realitatea sensibilă, sunt însușiri la cari mintea copiilor nu poate ajunge decât cu mult ajutor străin. Acest lucru s'a și simțit de lumea întreagă, dovadă credința generală că pentru obiectele de învățământ unde predomină materialul abstract, este nevoie absolută de profesor.

Rolul dascălului, în această direcție a activității intelectuale, este de a deprinde gândul cu toate scrupulele și minuțiile propriului control, este acela de a imprimă minții trebuința de adevăr.

Activitatea creatoare, care dă naștere la foarte multe erori și pare că scapă de sub ocrotirea școlii, este și ea puternic determinată de înrăurirea acesteia, deși în mod indirect. Dacă materialul adunat și prelucrat pe căile arătate mai sus este *exact* în amănunte, este combinat în raporturile cele *mai juste* și în asociațiile cele *mai necontestate*, însăși creațiunea proprie, când ar fi să fie, nu poate învedera erori fundamentale atât de multe. Criteriile asociațiunii de idei nu se vor îndepărta prea mult de normala gândirii, oricât de nouă și de neașteptate ar fi combinațiunile propuse.

Centrul de gravitate al activității educative pe terenul intelectual va trebui deci să fie prevenirea și rectificarea erorilor și nu acumularea de cunoștinți. Și dacă mărirea energiei intelectuale este de multeori problematică și dacă perfecționarea sufletească pe baza culturii rămâne cu mulți copii o simplă dorință, *organizarea normală a unui material intelectual exact* este rezultatul pe care îl putem dobândi de la orice elev sănătos, este acela la care poate ținti dascălul cu deplină credință de izbândă. Materialul nu va fi același la toți copiii, mlădirea în a se sluji de acest material pentru fiecă caz dat, se va deosebi de la unul la altul, după finețea înăscută a inteligenței, dar așezarea temeinică și cuminte a puținelor cunoștinți căpătate, precum și exactitatea fiecăreia dintre ele, acestea *sunt opera exclusivă* a dascălului.

CONSIDERAȚIUNI GENERALE.

Am văzut în trăsături generale cum se înfățișează activitatea intelectuală. Percepția adună material sen-

sibil, a percepția material abstract. Memoria, păstrând toate cele gândite și mai ales înregistrând exact amănuntele primirei—deși acestea se pierd de la un timp pentru conștiință—face cu puțință și o lucrare proprie și o distingere clară a acestia de lucrările celorlalți oameni. Prin fidelitatea cu care determină condițiunile în cari se prezintă pentru întâiași dată o impresie, memoria face conștientă deosebirea dintre *eu* și *non-eu*, deosebire, ce are totuși drept bază activitatea și sensibilitatea organică și cea musculară.

Am văzut cum de la un timp asupra materialului acumulat începe un proces de diferențiere. Parte din acel material se organizează în icoane și tablouri, parte se condensează în noțiuni, unul cade în stăpânirea imaginațiunei, celalalt sub puterea lucrărilor abstractive. Generalizarea și abstracția prin economia de forță pe care o realizează fac cu puțință și o mai bogată asimilare de cunoștinți nouă și crearea unor rezerve de energie pentru lucrări și combinațiuni proprii. Iar judecata și raționamentul, cari dau chintesența materialului acumulat, deși ele înseși se datoresc mai mult conformațiunei speciale a mentalității moștenite, sunt adevărate instrumente de stăpânire asupra naturei. Cu dânsese rezumăm, condensăm și organizăm experiența noastră, cu dânsese prevedem și preîntimpinăm cele ce pot veni ulterior. Imaginația combinativă înfine, facultatea care se sprijină pe toate celelalte și care alcătuește vârful piramizii de energie intelectuală ce dă omului o superioritate asupra animalelor, ea îndrumază vremurile și împrejurările, ea deschide minței calea viitorului.

Aceste deosebite modalități de activitate, aceste diferite înfățișări ale inteligenței sunt de o însemnatate egală, deși nu apar simultaneu și deși nu se prezintă, cu aceeași intensitate la toți indivizii. Menite să alcātu-

iască un organism psihic analog cu cel organic, fiecare dintre dânsule este un element tot atât de trebuitor dinamismului sufletesc. Nu-i mai de valoare raționamentul decât imaginația, nici imaginația decât spiritul de observare. O diferențiere de valoare, o stabilire de ierarhie, nu poate fi temeinică decât făcând-o *între grade osebite de forță la aceeaș facultate*, iar superioritatea intelectuală a unui individ asupra altuia nu vine de la predominarea cutărei sau cutărei facultăți, ci de la întreaga lui energie producătoare, care energie rezultă dintr'un complex de facultăți, din bogăție și diversitate, și niciodată din potențierea unei singure puteri, oricare ar fi ea.

Deosebitele înfățișări ale activității intelectuale se sprijină și se susțin între ele, fie că se succed în aparițiunea lor, fie că se dezvoltă paralel. Unele sunt mai aproape între dânsule, prin firea lor—generalizarea cu abstracția, judecata cu raționamentul—altele, în deplină opoziție. Așa stau bunăoară imaginația cu generalizarea și cu abstracția. Din predominarea uneia sau a mai multor facultăți analoage rezultă *tipuri intelectuale*, foarte distinse: *tipul abstract*, oșebit de cel *imaginativ* sau *sensibil*, *spiritul meditativ și visător*, opus celui *observator*. Iar dacă considerăm inteligența la punctul ei de plecare, la îmboldirea primă spre oglindire, pricepere și creare, găsim alte tipuri, deosebite chiar din copilărie, deși părerea contrară e singura admisă până astăzi, *tipul imitativ* care copiază tot ce vede și căruia îi trebuie îmboldiri exterioare drept îndrumare și stimul, și *tipul să-i zicem spontan*, la care nevoea de imitație și de modele date pe deantregul nu se impune numai decât. Cel dintâi asimilează mai curând, dând astfel iluzia unei dezvoltări precoce; celalalt formează individualitățile intelectuale solide, originale și intransigente, acele cari creează tiparele de gândire pentru viitor, fie în bine fie în rău.

O altă distinețiune lesne de făcut este și între următoarele tipuri : *creator* sau *metafizic*—în științi, filozofie, arte și industrie—*practic* sau *critic*, luând toate patru cuvintele în înțelesul cel mai larg. La cel dintâi activitatea intelectuală și senzația respectivă sunt elemente sufletești predominitoare, pe când valoarea rezultatelor, dar mai ales prețuirea foloaselor imediate pe urma acestei activități, rămân absolut în umbră. La tipul al doilea, acel al industriașului inteligenței, cântărirea foloaselor și prezentarea muncii în chipul cel mai rentabil și prețuirea activității după puterea ei de a satisface un interes, fie individual, fie social, este punctul de căpitanie. Pe când creatorul seamănă ideile fără să se gândească nici dacă au să rodească, nici cine are să culeagă recolta, acel practic își ia bunul de unde-l găsește, îl adaptează nevoei momentului și-i dă înfățișarea care va stoarce foloasele imediate cele mai mari. El își dă seamă de lipsurile și de adaptările pe cari le poate suferi orice creațiune dată și lucrează în consecință. Ambele tipuri contribuiesc deopotrivă la progresul omenirii, unul producând, altul desevărsind opera celorlalți. Deși s'ar părea că activitatea criticului, de perfecționare și de adaptare, este mai înaltă, ea apărând ulterior în drumul evoluțiunii, lucrul nu este așa. Activitatea criticului este chibzuință și cumpănire, ceia ce presupune în mod fatal o rezervă sufletească bine organizată, dar îngustă și sărăcăcioasă. Belșugul sufletește e acolo unde este și dârnicia, iar fără acestea, opera criticului rămâne nulă, căci nu are asupra cui se exercită.

Sunt înfine alte tipuri mai puțin simpliste, mai complexe, rezultând din încrucișarea celor văzute mai sus, din conlucrarea unei moșteniri mai bogate și a unei culturi mai sistematice. Acestea sunt cele mai greu de analizat.

Deși Psihofizica a îndreptat cercetările noastre asupra amănunțelor de desfășurare intelectuală din orice clipă dată, *adică dintr'un timp ținut, ceea ce am ajuns noi să cunoaștem mai bine din sufletul omenesc este tocmai mersul general al dezvoltării intelectuale, este evoluția inteligenței la individ și la omenire.*

Vom da aici legile generale ale evoluției intelectuale în ordinea și în spiritul în care au fost concepute de către marele filozof contemporan H. Spencer.

1) Progresul intelectual se face de la omogen la eterogen, de la simplu la complex.

2) Minte merge de la oglindirea neținută la cea ținută, de la concepția vagă și nebuloasă către cea precisă și hotărâtă, de la perceperea deosebirilor izbitoare și ochioase la cea a nuanțelor, de la noțiunile grosolan făurite spre acele exact determinate.

3) Inteligența precede de la concret la abstract, de la particular la general. „Dacă o generalizare e mai simplă decât totalul materialului din care este extrasă, ea nu e tot astfel față cu fiecare experiență în parte. Pentru mintea care nu cunoaște multiplicitatea cazurilor conrespunzătoare, generalizarea rămâne un mister“.

4) Evoluția individului este oglindirea evoluției omenesti (A. Comte și Herbart), prin cunoașterea uneia luminăm pe cealaltă.

Din aceste principii fundamentale H. Spencer deduce, întocmai unor corolare, normele de predare cari alcătuiesc temelia Didacticii moderne și pe cari le vom cunoaște la timpul cuvenit.

Dacă considerăm acum inteligența în întregimea ei, în multiplicitatea întrebunțării, în rolul și funcțiunea ei psihofiziologică, vedem că ea se reduce la aflarea asemănarilor și deosebirilor dintre diferitele noastre impresii și la adaptarea energiei noastre disponibile la

fiecare împrejurare dată. Iar progresul acestei activități unitare, progresul cultural al omenirii ca și acel al individului, după formula așa de concisă și de luminoasă a lui B. Conta, *este o propășire în pătrunderea tot mai lămurită și în stăpânirea tot mai întinsă a conștiinței.*

Educația morală.

Educația morală însemnă cultura sentimentelor și a pornirilor precum și împuternicirea însușirilor de voință. Și fiindcă înfățișarea morală are și ea multe elemente constitutive, vom împărți studiul nostru în două mari părți: una pentru cercetarea sentimentelor și a pornirilor, cealaltă pentru acea a însușirilor voliționale propriu zise.

De oarece înrâurirea educatorului nu se poate exercita decât asupra unora din totalul apucăturilor și pornirilor individuale, de oarece propășirea educativă rezultă mai mult din stăruința proprie a individului de educat, decât din energia exterioară pe care el o suferă de la alții, iar un efort personal nu se poate exercita decât asupra stărilor sufletești conștiente, în Pedagogie nu vom vorbi, cum o făcurăm în Psihologie, nici despre stările sufletești cari atârnă exclusiv de temperamentul individului, nici despre pornirile instinctive ori reflexe, nici despre formele sugestiei. Domeniul Pedagogiei este viața conștientă, educația să aibă numai înțelesul de conlucrare a două energii conștiente, acea a educatorului și acea a copilului. Cuprinsul acestei științe trebuie să rămâe fenomenele cari stau câtuși de puțin în stăpânirea puterii de inhibiție și în acea a cunoștinței. Înrâurirea vroită și directă asupra inconștientului rămâne pe seama Medicinii. Educația poate avea o mare influență și asupra întunecimilor inconștientului. Dar

această înrăurire e târzie și mijlocită și rezultă din mecanizarea acțiunilor conștiente, din transformarea pe baza deprinderii, a apucăturilor vroite și știute, în acțiuni nevroite și semiconștiente, sau absolut inconștiente.

Și, de oarece deosebirea între un sentiment și o pornire se reduce în ultima analiză la o mică diferențiere de intensitate a elementului volițional și de claritate a celui de conștiință, noi vom studia și sentimentele și pornirile la olaltă.

A. Educația sentimentelor.

Stările sufletești numite afective, cu mult mai puțin numeroase decât ideile, se prezintă și mai puțin luminate de conștiință și cu mai mare rezonanță asupra întregii noastre existenți. Ele se mai deosebesc de idei și prin o îmbelșugată varietate în privința gradelor de intensitate și de prelungire ce pot lua în conștiință. De la emoțiunea de o clipă până la sentimentul care încălzește o viață de om, de la plăcerea de-abiă licărind până la patima distrugătoare de suflete, nuanțele de durată și de forță pot fi nenumărate.

Energia afectivă variază de la un om la altul, după cum nici acea intelectuală nu este aceeași la toți. Înseși pornirile primordiale, propria conservare și iubirea, nu au la toți acelaș volum, aceeași vigoare, aceeași putere de nuanțare și proiecțiune. „Omul este acelaș“ e o zicătoare adevărată numai în acest sens: pornirile primitive, elementele constitutive ale firei, *nu pot lipsi* de la nici un individ. Dar complexitatea sufletească în care acestea intră ca elemente și intensitatea fiecăruia din ele și vigoarea totalului sufletesc rezultat, nu sunt în-sușiri comune, ci foarte variabile de la om la om.

Elementele constitutive ale afectivității se înmulțesc ea și ideile, cu cât individul se sue pe treapta civiliza-

țiunei și se modifică între ele cu cât moștenirea a fost mai aleasă și înrâurirea culturii mai sistematică. La individul aproape de natură pornirile primordiale rămân atotputernice fiindcă 'n totalul sufletesc, *alcătuit din puține elemente*, nu e nimic care să le ție cumpănă,—nici o pornire de natură mai intelectuală, nici o nevoie de ordine morală,—și nici alt chip de descărcare și exteriorizare nervoasă. Din potrivă, intelectualul cheltuește o parte din energia înnăscută în oglindire și cunoaștere. De aci vine că satisfacerea îmboldirilor primitive se face cu atât mai puternic, mai brutal și mai sălbatec, cu cât individul a rămas mai jos pe treptele culturii.

Am considerat până aci energii înnăscute egale la indivizi deosebiți și ca cultură și ca mijloace de consumare ale acestei energii, dar această energie poate fi ea însăși un capital mai mare sau mai mic și poate fi folosită în bine sau în rău. De aci diversitatea cea mare dintre oameni în privința însușirilor morale. Educația nu poate nici mări, nici micșora, puterea sufletească înnăscută, dar o poate îndrumă înspre o mai bună întrebuințare.

Puține mijloace educative cunoaștem până astăzi în călăuzirea afectivității : exemplul bun, paza de cel rău, etc. Ele cer însă o atențiune de fiecare clipă, cer pătrundere și cultură, cer răbdare încordată pe mulți ani. Și fiindcă toate înseamnă muncă intensă, cultura sentimentelor e lăsată 'n voea întâmplărei și de cătră școală și de cătră părinți.

§ 1. *Principii generale.*

1) Să cunoaștem pornirile înnăscute ale copilului, ca să știm unde să ne îndreptăm atențiunea. Pentru aceasta nu trebuie să impunem acestuia un anumit fel de a fi *față de noi* educatori sau părinți, ci să lăsăm fi-

rea să se exteriorizeze *așă cum este*, mulțumindu-ne a netezi pe 'nctul asprimile și a modela cu timpul apucăturile ce ne-ar părea prea primitive.

Calupurile educative de cari se slujesc cu osebite școalele catolice și pe cari noi le admirăm cu toptanul, fără să deosebim ce e rău și ce e bun în ele, sunt un lustru la suprafață, care dispare de 'ndată ce el nu mai convine individului, fiindcă în trăsături generale el nu-i decât *ascunderea temporară* a primitivității și nu combaterea ei.

2) Copilul nu trebuie să crească cu altă teamă de cât aceea *de a nu face rău*. Frica de *anumite persoane*, părinți sau profesori, trebuie să dispară. Am zis frica și nu sfiala ori teama de a le face o supărare. Nu e mare greutate la copil să afle chipul de a se feri de oameții cari-i inspiră frică și să scape multă vreme și de dojană și de bătae. El crește însă în ideea că *morală totă se reduce în a te păzi ca să nu te prindă cineva...* Dar aceasta e concepție de om primitiv, care nu vede mai departe decât momentul de față, aceasta e concepție de laș Că ea e morală marelui mulțimi, e prea adevărat. Nu e însă și *morală celor aleși și înaintați pe scara culturală*, iar educația este îndrumarea înspre progres și nu împuternicirea obiceiurilor și credințelor curente. Pe acestea le poate sugera copilul din mulțime și fără ajutorul celor cari vorbesc în numele științei educative. Noi dascălii țintim să facem *mai bine* decât masa incultă și prea adesea inconștientă, și dacă nu o facem, e de prisos să intervenim cu atâta autoritate

3) Educația sentimentelor și a pornirilor cere multă pază. Copilul nu trebuie să vadă și să audă decât aceia ce se cuvine să înțeleagă și să reproducă. Să nu nădăjduim prea mult în inocența și nepriceperea lui. Plasticitatea memoriei îl face să reție lucruri neînțelese, iar

curiozitatea atâtată de amănunte cari nouă ni se par neînsemnate, îl duce la o pricepere cu mult prea timpurie și 'n mod fatal greșită.

Copiilor crescuți în stradă nu le poți cere fineță și alegere în manifestările sufletești. Omul nu știe distinge și stăpâni dispozițiunile rele decât târziu și numai dacă inteligența lui a ajuns la puterea de a lumina conștiința, și numai dacă instrucția lui cuprinde principiile culturale și morale. Dar o asemenea cultură înaintată nu e partea tuturor.

E netăgăduit că pornirile afective atârnă în primul loc de moștenire și 'ntr'al doilea numai de înrăurirea mediului. Acesta este și argumentul invocat de acei cari dintr'un motiv sau altul, nesocotesc prea mult influența celor ce vin mai de aproape cu copiii.

Foarte adesea însă porniri slabe și ușor de înnăbușit la origină, se 'nputernicesc prin contactul cu lumea lipsită de scrupule și devin atotstăpânitoare în conștiință, iar apucăturile bune, din lipsa de repetiție și de cultură, se întunecă și dispar ca mobil de acțiune. Și astfel se 'ntâmplă ca copiii din părinți buni și detreabă să ajungă netrebnici și răi.

4) Când am surprins la copil o îmboldire rea, trebuie să luăm toate măsurile ca să nu se mai repete manifestarea ei. Pornirile se întăresc prin repetiție. Când nu isbutim ca acea îmboldire să rămăe uitată și perdută în inconștient, spunem copilului că ea e *rea*, că trebuiește înnăbușită, *încercând să folosim în lupta noastră însăși voința copilului*. Iar dacă nu dovedim cu binele și cu dojana și cu ridicularizarea și cu rușinea de lume, recurgem la pedepse mai bine simțite.

Rolul educatorului este să ajute pe copil ca să se ferească el însuși de pornirile rele și să capete deprinderea de a o face fără multă greutate, nu să-l dușmăniască

pentru greșeli de cari numai moștenirea și nesocotința celor mari sunt vinovate. Omul în vrâstă are răspunderea tuturor faptelor lui, fiind că are și inteligența trebuitoare spre a distinge ce e bine și ce e rău, ce este îngăduit de traiul comun și ce nu, și puterea de voință de a-și înfrâna o pornire în folosul alteia. Copilului însă, mulți ani îi lipsesc amândouă aceste aptitudini. Și când căutăm să innăbușim apucăturile lui prin violență și numai prin mijloace exterioare, copilul, întocmai ca și omul de tot primitiv, nu se alege din toată râvna decât cu impresia, și falsă și primejdioasă, că este prigonit de cei mari, iar împotriva prigonirei el se 'ncordează și luptă. Copilul ar fi să simtă un sprijin în cei mai mari ai lui, în părinți cu osebiro, nu vrăjmășie și silă.

Impresia de dușmănie pe care el o ia din ținuta pururi aspră a părinților față de dânsul, e falsă și primejdioasă, am zis, dar și fatală, se pare. Câți sunt delincuenții convinși că li se cuvino pedeapsa dată? Nu cred ei toți că condamnarea le vine fie din „lipsa de noroc“, fie din dușmănia unui martor, ori chiar a judecătorului? Și'n privința inteligenței, de ce ar fi mai presus copiii decât oamenii obișnuiți?

5) Sentimentelor bune să le dăm prilejul să se manifeste, să se învioneze, să se 'mputerniciască. Ele vor țineă cumpăna în momentele critice, iar din impuțernicirea lor treptată, va rezultă în mod firese o slăbire a celor rele. Copilul să cunoască plăcerea frumosului și să o prețuiască, să caute adevărul, dreptatea, binele și să le iubiască; să simtă dragostea pentru familie, pentru țară, pentru prieteni, nu să trăiască ca un vreasă uscat de care n'are nime nevoie; să știe ce-i mila și induioșarea. Mulțimea și varietatea sentimentelor e o condițiune de echilibru sufletese și deci de stare pozitivă ivirei patimelor.

Nu e nevoie însă să silim natura grăbind manifestarea acestor stări sufletești. Mare greșală este anticiparea, mai ales în ce privește sentimentele. Copilul să rămâne cât mai multă vreme copil. Cele mai bune fructe nu sunt acele cari se coc întâi.

6) Nu trebuie să stăruim asupra prea multor lucruri deodată. De asemenea să ținem seamă de legea gradațiunii sentimentelor. Un sentiment puternic face cu neputință, pe multă vreme, ivirea în conștiință a sentimentelor de aceeași natură dar mai slabe. Acestea pot fi totuși necesare. E o nesocotință bunăoară de a da copiilor multe distracții deodată : teatru, concerte, baluri, călătorii etc. Ce poate fi mai dureros decât un copil „blazat“ ? Ce poate fi mai amar, decât un individ care la 20 de ani nu găsește nici un motiv de existență ? Și totuși acesta este rezultatul firese și pentru tinerii a căror copilărie a fost un chin de toată clipa, și pentru aceia cari prea curând au cunoscut viața cu toate tainele ei.

O nesocotință și mai condamabilă este obiceiul generalizat în școlarele noastre de a da sistematic copiii în spectacol. Toți școlarii se produc în public de câte două ori pe an, cu gimnastică, danțuri și teatru. Acest sistem al aperitivelor e și primejdios și nesocotit. De unde oare concepția că trebuie să facem de toate ? Ne câștigăm toți existența cu aceleași mijloace ? Și această împrăștiere de timp și de aspirații și această întepiere a sensibilității, sunt oare prielnice pentru formarea de anumite *deprinderi morale* ? Iar dacă unui copil îi dăm maximum de excitație și de plăcere la vârstă când el s'ar mulțumi să bată mingea, nu-i luăm noi oare posibilitatea de a gusta plăcerea intensivă corespunzătoare mai târziu, când ea s'ar potrivi mai bine cu puterile, cu idealurile lui de viață, precum și cu prisosul de energie caracteristic tinereții ?

Capitalul de energie afectivă ni e dat și el pe toată viața. Să-l cheltuim cu cumpătare și chibzuință atât în copilărie, cât și în vrâsta adolescenței, dacă ținem să nu dăm faliment înainte de vreme.

§ 2. *Mijloacele educației.*

În arătarea principiilor am stăruit implicit și asupra mijloacelor de folosit în educația sentimentelor. Pentru combaterea pornirilor rele avem paza de a nu se manifesta, îmboldirea propriei voinți spre a lupta împotriva lor și—in ultimul loc—mijloacele exterioare: dojana, ridicolul, frica de pedeapsă. Pentru întărirea pornirilor bune avem exercițiul, adică deasa repetiție a manifestărei lor.

Să cercetăm acum și câteva din condițiunile în cari iau naștere sentimentele, pentru a ști cum să provocăm pe cele bune, căci nu putem aștepta totul de la moștenire.

Un sentiment poate fi provocat :

- 1) de un sentiment,
- 2) de o acțiune,
- 3) de o idee.

Noi știm că un sentiment deșteaptă în sufletul celui care ni l'a inspirat o stare sufletească similară. Simpatiile și antipatiile sunt mai totdeauna reciproce. Copilul alintat e duios și iubitor, cel horopsit e aspru și bănuitor etc. (Să nu confundăm copilul alintat cu cel stricat sau resfătat). Cazurile contrare, cum e Cordelia lui Shakespeare, sunt foarte rare și provin din o în-crucisare de cauze lesne de explicat. Acest chip de a sădi sentimentele se numește obișnuit în Psihologie „comunicarea sentimentelor“.

Al doilea chip de a da naștere unui sentiment este

acțiunea. Să-l numim „sugestie“, deși cuvântul acesta este întrebuințat în diferite înțelesuri. Dacă o acțiune ia naștere dintr'un sentiment, ea poate și provoca un sentiment. Imitând toate semnele exterioare ale rugăciunii, se ajunge cu timpul la deșteptarea sentimentului religios. Un semn de amenințare poate fi cu vremea punctul de plecare al unui sentiment de ură.

Al treilea izvor al sentimentelor este activitatea intelectuală. Cu osebire imaginația are această însușire.

Sunt deci trei căi pentru deșteptarea și împuternicirea sentimentelor.

Calea afectivă, crearea unei atmosfere sentimentale în jurul copilului, atmosferă din porniri pe cari dorim să i le deșteptăm. Copilul să simtă în mediul lui imediat iubire și entuziasm, milă și devotament, dreptate și căldură pentru tot ce-i bun și frumos. În această categorie intră mijlocul educativ propus din cele mai vechi vremuri, anume *modelul* sau *exemplul*.

A doua cale este cea activă sau practică. Copilul să cultive frumosul și binele, să aibă prilejul de a cerceta unde este dreptatea, să vadă năcazul la alții și să ajute la îndepărtarea lui. Aci intră așa zisele *deprinderi*.

A treia este cea intelectuală. Pe calea imaginației noi complectăm ceia ce experiența proprie a copilului nu-i poate da, aducându-i la cunoștință sentimentele și mijloacele de ajutorarea semenilor noștri, pe cari viața simplă și îngrădită a fiecăruia nu le îngăduie.

Educația sentimentelor pe cale intelectuală, deși nu poate înlocui exemplele vii și deprinderile, este totuși foarte însemnată și chiar eficace. Mijlocul exterior de care ne slujim în acest scop este arta și 'n special literatura; procedeul sufletesc special, deșteptarea simpatiei pentru pornirile bune, a antipatiei pentru cele

rele. Numai cu această condiție poate avea literatura o înrăurire binefăcătoare în educația sentimentelor: ca autorul să ne facă simpatiei pe oamenii buni, cinstiți și devotați, ca el să ne prezinte vițiul și răutăatea sub o înfățișare antipatică. Șiretlicul și hăpsineala, gelozia și invidia, trebuie arătate sub adevăratul lor aspect, de pete umbrite în drumul spre lumină, de reziduu sufletească atavie în aspirația spre bine, nu îmbrăcate în aureolă de măreție, după cum o fac toți scriitorășii mărunți. Dacă desgolește sufletul, literatura e datoare să prezinte fiecare pornire cu înțelesul și valoarea ei reală.—Acesta e rostul literaturii în chestiune de educație, acesta e înțelesul cuminte al cerinței, așa de des formulată de unii critici, ca arta să fie morală.

Judecând din acest punct de vedere, înțelegem și însemnătatea alegerii cărților de pus în mâna copiilor. Literatura nu este pentru nime o trecere de vreme inofensivă. Cu atât mai puțin nu poate fi astfel pentru copii, la cari distingerea între real și închipuit, între bun și rău, între îngăduit și nepermis, nu este încă clară. Decât societatea unei cărți rele, sunt mai bune somnul și lenea la umbra unui copac. Și copilul și semenii lui sunt mai în câștig!

§ 3. *Clasificarea sentimentelor.*

Sentimentele se clasifică din mai multe puncte de vedere.

Dacă considerăm însușirile de intensitate și durată, împărțim sentimentele în trei mari categorii: *emoții, afecte, pasiuni*.—Emoțiunile sunt stări sufletești scurte, deși cu nenumărate grade de tărie. Între surpriză și spaimă sunt cu puțință foarte multe nuanțe de forță. Ele sunt provocate în majoritatea cazurilor de o impresie exterioară.

ră.—Pasiunile sunt stările cu cea mai mare intensitate și cu cea mai mare durată. Ele-s manifestări cari absorb cea mai multă energie, întunecă în conștiință tot ce le-ar sta împotriva și rup astfel pe multă vreme echilibrul sufletesc. Deși sunt și pasiuni prielnice semenilor noștri, ca de exemplu iubirea de bine, de dreptate etc., totuși când întunecă prea mult dreapta judecată și micșurează funcțiunea regulată a inteligenței, ele rămân a se socoti ca stări sufletesti de ocolit. Se 'nțelege că nu stă în puterea noastră să o facem în totdeauna, de oarece ele rezultă în primul loc din organizația psiho-fiziologică, adică din moștenire. În lupta împotriva lor poate fi totuși folositoare convingerea că, oricât de nobilă, o pasiune este tot pasiune și nu trebuie lăsată atotștăpânitoare în suflet.—Afectele sunt stările intermediare și ca energie și ca durată, cele mai numeroase și mai frecvente în sufletul fiecăruia, sunt acele asupra cărora înrâurirea educațiunei poate fi mai simțită.

O clasificare mai cunoscută este aceea întemeiată pe efectul fiziologic al sentimentelor. Din acest punct de vedere sentimentele sunt *plăcute* sau *displăcute*. Toți cunoaștem câtă alterare pot aduce sănătăței sentimentele triste. Părerea de rău, durerea, jalea, dorul, distrug tot pe atât pe cât bucuria, veselia, speranța, ridică buna stare organică. Viața senină, fără grijă, veselă, este cel mai bun tonic pentru copii. Și o astfel de viață o pot da copiii părinții cei mai necăjiți, cu singura condiție ca să-și deie puțină osteneală și să-și stăpânească pornirea de a răstoarce pe cei slabi neajunsurile primite de dânsii de la cei mai tari. Sunt excepționale cazurile când copilul trebuie să cunoască adevărata stare a familiei, chiar din prima copilărie. Și stăruim asupra acestui lucru dintr'un motiv pur științific. Voia

bună este acumulare de energie, iar capitalul de forță câștigată în copilărie constituie pentru tânăr și pentru omul matur o mai mare putere de muncă și de rezistență la lovituri neașteptate, lovituri de acele pe cari nu le pot niciodată înfrânge cei slăbiți de grijile unei copilării chinuite.

Noi ne slujim de sentimentele plăcute ca și de cele displăcute ca mijloace disciplinare. Pe distingerea și provocarea lor se sprijină recompensele și pedepsele, adică chipurile cu cari urmărim anumite asociațiuni sufletești și îndemnăm activitatea individuală în direcțiuni anumite. În adevăr, natura omului reacționează în mod osebit împotriva acestor două categorii de sentimente. La cele plăcute ea răspunde cu încordarea necesară spre a păstra și a prelungi starea corespunzătoare, celor displăcute,—cu întreaga sfortare spre a le face să înceteze. Acest chip statornic de a reacționa față de stările sufletești prielnice sau dăunătoare, este cunoscut în Psihologie sub numirea de *legea sensibilității* sau *legea producerei sentimentelor*.

O altă clasificare este aceea bazată pe însușirea sentimentelor de a fi mobile de acțiune. Sentimentele și pornirile, mai mult decât ideile, împing la exteriorizare, la punere în execuție, la făptuire. După cum sentimentul indeamnă la acțiuni exclusiv în folosul propriu ori în folosul altuia, dar totuș al unui individ anumit, sau în folosul unui grup nehotărât și nețermurit de indivizi, adică la acțiuni cari sunt realizarea unei idei mari și generoase, sentimentele se împart în *egoiste*, *altruiste* și *superioare*.

Pe această clasificare se hultuește apoi o alta, acă făcută din punctul de vedere al valorii morale a sentimentelor, adică al rezultatului acțiunii la care ele ne-au împins, prețuit moralicește, pe baza căreia sentimentele se împart în *bune* și *rele*. Asupra acestei clasificări nu

vom stării de oarece ea ne-ar duce la repetirea celor spuse în partea generală a Pedagogiei, și anume în chestiunea criteriilor după cari se face alegerea dispozițiilor sufletești de cultivat. Rămânem deci la clasificarea tricotomică de mai sus. Și de oarece noi socotim că pregătirea cea mai eficace a educatorului nu o dau principiile generale și cunoștințele-rezumat, ci amănunțirea stărilor de conștiință și deprinderea cu cercetarea originilor și a cauzelor determinante, totdeauna multiple în fiecă caz dat, vom căuta, sprijiniți de clasificarea de mai sus, să analizăm aici câteva din pornirile mai frecvente în copilărie, mai tipice și mai caracteristice primei vrăste.

§ 4. *Sentimente și porniri egoiste.*

Sentimentele egoiste, cari în totalitatea lor alcătuiesc ceea ce obișnuit se cheamă *egoism*, se subîmpart în trei categorii : *fizice, intelectuale și morale.*

Fizice sunt toate plăcerile și displăcerile cari rezultă dintr'o activitate corporală și îndeamnă spre o lucrare ce ar produce mulțumiri ori ar face să înceteze dureri fizice. Aci intră toate pornirile datorite instinctului de conservare, precum și derivatele acelu instinct, întrucât prezintă un colorit afectiv : plăcerea de a mânca mult sau bun, de a bea anumite răcoritoare, de a te întinde pe-un covor de iarbă fragedă, de a te 'nvăli în blănuri moi, plăcerea sporturilor, a danțului etc. Toate își au corelativele lor negative, stări corespunzătoare de neplăcere.

Multe din îmboldirile egoiste sunt așa de obișnuite și de firești că nu le mai băgăm în seamă, iar majoritatea lor sunt absolut necesare bunei funcționări organice și, indirect, celei psihice. Cu acestea nu avem

a ne mai ocupă. Am făcut-o îndestul în capitolul relativ la *educația fizică*. Acî vom stăruî numai asupra *lăcomiei*, a *lenei* și a *fricei*, stări sufletești complexe, cu origini multiple și cari derivă din conlucrarea câtorvă din sentimentele simple arătate mai sus.

Lăcomia.—Îmboldirea de a mânca mai mult decât cere organismul este un defect îndestul de obișnuit la copii. Când nu rezultă din o stare morbidă a stomahului, care ar cere intervenirea medicului, el poate fi efectul unei incapacități în a deosebi starea de săturare, ceia ce însemnă o sensibilitate organică obtuză încă, dar care cu vremea se poate afină.

Lăcomia mai poate proveni din prelungirea stărei de foame, sau din o statornică neîndestulare. Copiii hrăniți sistematic mai puțin decât simt trebuință, pun un preț exagerat pe mîncare și când le cade la 'ndă-mână, se poartă și ei în consecință.

Tot o formă a lăcomiei este și plăcerea de-a mânca întru ales. Gusturile cari stau în legătură cu cerinți organice sunt de respectat. Într'o zi ai poftă de acru, altă dată nu. Împotriva untului, a laptelui, a cărnei, se revoltă câteodată organismul copiilor, întocmai ca și al celor mari. Dar mîncarea pe ales e de multeori rezultatul capriciului, adică al unei greșeli de educație. Copilul care nu vrea supă, fiindcă se gîndește la dulcele sau la fructele de la sfîrșitul mesei, dovedește că nu e deprins cu ordine în privința orelor de mîncare, căci altfel i-ar fi foame și n'ar putea așteptă; dovedește că persoana care l'a supraveghiat, vrînd să aibă liniște și să scape de societatea lui, i-a dat printre mese bomboane, prăjituri sau măcar zahăr. Dar vinovatul, în acest caz, nu este copilul.

Lăcomia mai provine și din deprinderea părinților de a folosi lucrurile de mîncare plăcute copiilor, ca re-

compense sau pedepsă. Când copilul vede că se pune atâta preț pe *unele mâncări*, nu este oare logic, ca să jertfească și el acestora tot restul ?

Trebue să combatem lăcomia de la început, ea este punctul de plecare a o mulțime de îmboldiri grave. Copilul lacom fură ca să-și satisfacă gustul și apoi minte ca să nu fie pedepsit. Furtul începe mai întotdeauna de la mâncare. Tot lăcomia pregătește terenul și pentru patima degradătoare a beției. Dar de oarece nu are o singură origină, nici combaterea acestui defect nu se va face într'un singur chip. Întocmai ca în medicină, meșteșugul este să aflăm în fiecare caz dat cauza, și pe aceasta s'o înlăturăm. Copilul trebuește nutrit îndestulător și crescut în deprinderea de a considera mâncarea și băutura drept ceia ce sunt în realitate și nu drept bunuri cărora trebue să jertfim și liniște și demnitate, drept favoruri excepționale ale soartei. Numai în asemenea condițiuni poate lua naștere în sufletul omului *cumpătarea*, virtute atât de prețuită de filozofii vechi și care e, la rândul ei, temelia a o mulțime de alte calități morale.

Lenea.—Desgustul pentru activitate îl numim lene. Această stare sufletească nu este o caracteristică firească a copilăriei. Sau este rezultatul unei stări organice morbide, a unei anemii prea înaintate, a unei nutrițiuni neîndestulătoare, a lipsei de somn, sau acel al unei deprinderi rele.

Pentru a le rămâne lor răgaz, părinții fac tot chipul ca copilul să stee liniștit într'un colț. Cu vremea el capătă deprinderea de a sta imobil și cu cât organismul îi lăncezește din lipsa de mișcare, cu atât i se împuțernicește și desgustul pentru activitate.

Lenea poate fi *numai fizică*, poate fi *numai intelectuală* ori *morală*, după cum poate prezintă toate înfățișările la același individ.

Lenea fizică e mai rară la copii și rezultă mai totdeauna din o rea stare organică. Dimpotrivă, cea intelectuală e foarte frecventă. Mulți copii vioi, sburdalnici, ageri, întreprinzători la jocuri, la ștregării, la sporturi, se gândesc cu groază la vremea când vor trebui să stea atenți și să gândiască.

H. Spencer socotește desgutul pentru o muncă intelectuală dată, ca dovadă că activitatea corespunzătoare e mai presus de puterile actuale ale copilului și crede chiar că orice efort în acea direcțiune este cheltueală zădarnică.

Noi socotim că desgutul nu provine totdeauna din incapacitate, fie și trecătoare, că adesea el este numai frica de efort, adică lene propriu zisă. Dovadă avem faptul că nevoa îl face să dispară dintr'un moment într'altul, pe când capacitatea intelectuală nu poate spori așa curând.

Lenea morală e un defect al vrăstei mature. Numim astfel sila ce o simte individul de a schimbă o stare dată, de a întreprinde prin el însuși ceva cât de neînsemnat, de a-și luă răspunderea cea mai mică. Omul e capabil de muncă, de stăruință, cu condiția ca să i *le impue alții*, să lucreze după îndemnul altora și alții să tragă urmările, de vor fi rele. Noi considerăm aci îmboldirea primă, nemotivată și nejustificată de convingere. Această stare e asemănătoare abuliei, dar nu este identică cu ea. Leneșul *ocoloște efortul* ce ar trebui să facă hotărându-se și luând asupra lui totul,—nu că n'ar fi în stare să *ia* o hotărâre.

Această stare de lene poate fi efectul unui temperament puțin activ, dar mai presus de toate ea este produsul unei deprinderi rele. De asemenea boală sufăr mai ales indivizii cari au avut în tinereța lor totul de-a-gata, și niciodată acei cari au trăit prin propriile lor

puteri. Cei ce sufăr de lene morală lucrează câteodată foarte mult, dar totdeauna în *altă* direcție decât aceea care le trebuie, adică de aceea care le cere efort, stăruință și răspundere *imediate*.

Această teamă de efort, de lupta cu tine însuși, este o manifestare sufletească foarte frecventă. Individul e capabil de muncă și 'ntr'un moment poate chiar desfășura energii uimitoare, dar suferă de *frica* de muncă. Îl sperie momentul când trebuie să înceapă a lucra, iar pentru a întârziă sfortărea, el se aruncă asupra ori cărei alte activități, cât de plicticoasă, cât de nulă, cât de prelungită și de injositoare. Îi este silă de munca care-i cere hotărâre, energie, sfortăre și de aceia preferă pe oricare alta, chiar mai multă cantitativ. Românul are o vorbă care ilustrează admirabil spusa noastră, o vorbă de o adâncime de observație neînchipuită: „leneșul mai mult aleargă“....

Dându-ne seamă de cauzele lenei, putem zice că-i cunoaștem și leacul: vigoare fizică și deprindere cu muncă sistematică,—și fizică și intelectuală—dar o muncă potrivită cu puterile *actuale* ale copilului, căci numai astfel deșteptăm gustul, formăm deprinderea corespunzătoare și prevenim, până la un punct, lenea morală. Și de oarece munca cea mai plăcută pentru copii este cea fizică—poate numai unde știm mai bine s'o proporționăm cu puterile lor—tratamentul împotriva lenei va începe cu lucrul manual, cu sporturile, va trece la munca intelectuală ușoară și plăcută și va ajunge, treptat numai, la cea mai grea. Iar împotriva lenei morale, dese prilejuri de a înfrânge propria rezistență, nevoi ades repetate de o luptă cu sine însuși.

Trebue să adăugim că înfrângerea lenei va fi cu atât mai lesnicioasă și mai definitivă, cu cât vom cul-

tivă în cugetul omului și oarecari sensibilități și principii morale corespunzătoare. Individul căruia îi lipsește sentimentul demnității, individul care nu se simte înjosit de a trăi pe spetele altuia, întocmai unui infirm, acela se va lăsa mai lesne stăpânit de cătră lene, decât cel la care asemenea stimulate morale se arată viguroase și imperative. Dar acest fel de îmlădieri sufletești nu se pot căpăta oricând: să nu pierdem vremea cea mai prielnică desvoltării lor.

Lenea este o boală socială extrem de gravă. Pe lângă urmările ei cunoscute, pauperismul, criminalitatea, alcoolismul etc, noi vom aminti aci numai una, de ordine exclusiv psihică, anume scepticismul moral, lipsa de principii, de scrupule de conștiință,—toate acestea ca doctrină care nu se exteriorizează în fapte, care nu tulbură ordinea socială.

Ei bine, aceste manifestări sufletești nu sunt totdeauna rezultatul unei convingeri, nu sunt fructul unei cercetări amănunțite, nu sunt nici chiar mijloace de sfidare adusă marelui număr, în gândul de a te deosebi de dânsul, ei isvorese sau din incapacitatea de a-ți supune mintea unui efort puternic,—așa cum îl cere asimilarea înaltelor principii morale—sau din incapacitatea de a-ți impune o stavilă pornirilor proprii, adică, în ambele cazuri, din frica de muncă, din lene. Excludem, neaparat, cazurile de incapacitate intelectuală: de slăbiciune în pătrundere, de lipsă de avânt în puterea sintezei, etc.

Vindecarea lenei, ca să fie temeinică, trebuie să se facă pe'necet și fără violențe exterioare. Cu ajutorul pedepselor putem căpăta, cc-i dreptul, rezultate mai grabnice, dar și mult mai șubrede. Cinevă nu-i cu adevărat harnic, decât dacă a prins gust pentru activitate, iar la acest final nu poate ajunge decât individul sănătos, că-

ruia nu i se cere o muncă peste puterile lui și care are o deprindere cevă mai îndelungată cu dânsa. Că deprinderea trebuie dată din copilărie, nu mai rămâne îndoială. Elasticitatea temperamentului se pierde curând, inteligența, puternică până să stăpâniască și să robiască întreaga mentalitate a omului, nu putem nădăjdui să o aflăm la fiecare, iar nevoea exterioară, cea mai impetuoasă și mai neîndurată, nu hotărăște pe individ într'un sens anumit, decât dacă-i vine într'ajutor și un factor din propriul suflet. Leneșul cu adevărat leneș poate vedea pierind pe toți ai lui, ba se lasă și el să moară de foame, și nu muncește. Orice nevoie din viață alunecă asupra lui și-l lasă neschimbat.

Frica.—Din instinctul de conservare naște o serie de sentimente similare, sfeala, teama, frica, spaima, groaza. Osebirile dintre ele vin și dela o diferențiere în privința intensității și dela origina impresiei determinante, dacă este internă sau externă, dar și dela bogăția elementelor reprezentative cari intră în complexul sufletesc considerat.

Toate aceste stări sufletești sunt de ocolit când e vorba de copii, fiind toate doborâtoare, deprimante, istovitoare. În afară de cazuri cu totul excepționale, frica cu toate ale ei nuanțe, micșorează energia și valoarea individuală, în loc s'o stimuleze sau măcar s'o lese neatinsă. Cine nu știe cât consumă într'un examen teama? Cine nu s'a simțit în viața lui micșorat și prostit de sfeală? Și aceste două nu sunt din nuanțele cele mai covârșitoare ale fricei, iar cu copiii avem nevoie de sporirea și călăuzirea forțelor, nu de înnăbușirea lor.

În educație frica trebuie să rămâe cel din urmă mijloc, instrumentul ultimei extremități, acela la care nu se recurge decât numai când celelalte toate au rămas neîndestulătoare. Acest principiu implică însă cunoașterea diferitelor mijloace educative, adică cultură psiho-

logică întinsă, lucru ce se dobândește ceva mai greu decât aerul fiores și vărguța de alun....

Nu trebuie să pierdem din vedere un lucru : sau copilul va merge pe drumul drept fără ajutorul fricei și atunci e o cruzime să-i amărâm ani de zile cu un sentiment atât de dureros ; sau el nu poate fi om detreabă decât prin frică și atunci trebuie să lăsăm acestui sentiment *toată* puterea lui de înrăurire. În cazul când copilul merge spre rău—și *n'avem dreptul să conchidem în sensul acesta* decât după observațiuni minuțioase și o experimentare riguroasă a tuturor celorlalte mijloace educative—in cazul acesta, zicem, trebuie să nu facem pe copil *imun* împotriva fricei. Folosindu-ne prea des de acest sentiment, noi aruncăm din mână ultima armă ce putem avea împotriva copilului, căci îi hultuim sistematic sufletul în contra fricei. Omul se deprinde cu toate și cu cât se întâlnește mai des cu o stare sufletească dureroasă, cu atât caută să o înfrunte, să nu o mai simtă și să nu se mai feriască de dânsa. Individul care n'a primit în viața lui o lovitură, face moarte de om pentru o palmă, cel bătut zilnic consideră lucrul ca fără însemnătate.

Iar când copilul este imun împotriva fricei, el pierde orice sensibilitate pentru toate sentimentele mai slabe, rușine, ambiție, amor propriu, sentiment de demnitate, etc, cari sunt tocmai mobilele eurențe în viața socială. Și atunci ce poate face școala cu dânsul ? Ce rod mai pot da pedepsele morale la copiii deprinși să fie bătuți cu despicătura de lemn ? Mai simt asemenea copii ce-i sfieala, ce-i teama de a pierde o vorbă de mulțumire din partea profesorului ? Mai rămân ei capabili de așa finețe, când zilnic au de înfruntat stări sufletești cu mult mai doborâtoare ?

Părinții cari cresc pe copiii lor în frică, fără să se'ntrebe măcar dacă este cu adevărat nevoie de ase-

menea mijloace dușmănoase, dovedesc și barbarie și nesocotință. . . .

Însăși sfieala, care rezultă dintr'un complex de împrejurări asupra cărora nu suntem stăpâni, trebuie să dispară. În adevăr sfieala atârnă de moștenire mai mult decât s'ar crede. Ea rezultă din o anumită conformațiune nervoasă, din o sensibilitate exagerată, câteodată dintr'o complexitate intelectuală puțin comună, din o prețuire falsă a valorii celorlalți oameni și dorința de a nu cădea în ochii lor, etc.

Putem combate sfieala pe mai multe căi, dintre care cea mai eficace este contactul des cu lumea.

Deasemenea nu sunt de folosit poveștile cari înspăimântă, ele slăbesc nervii copiilor și le întunecă mintea. Sistemul psihofizic e șubred și gingaș în copilărie, să nu-l punem la încercări așa de primejdioase. Câte boli nervoase nu sunt datorite nesocotinței sau neglijenței părinților în această privință !

Am combătut sfieala și nu modestia firească pe care trebuie s'o aibă un copil, am condamnat frica, nu și respectul pentru părinți, ea și pentru toți oamenii mai bătrâni, respect în care se cade să fie crescut orice individ. Distincțiunea aceasta, foarte prețioasă, e îndestul de palpabilă ca s'o poată face oricine.

Încunjurând frica, deprinzând pe copil să înfrunte teama, noi am făcut jumătate de drum până la curaj, această virtute așa de prețuită în vechime și foarte trebuitoare încă în viața de luptă, pe care o duc omenirea astăzi. Rămâne să complectăm lucrul deșteptând disprețul pentru lașitate și entuziasmul pentru faptele de bărbăție, imputernicind iubirea de adevăr, de neam, de bine și dreptate,—cari cer mult mai mult curaj decât toate primejdiile de altă dată—și făurind prilejuri în cari copiii să aibă de înfruntat oarecari mici pericole, singure în

stare să oțeliască prezența de spirit, sângele rece, energia de a reacționă și a nimici piedicile.

Dacă frica este o inferioritate, curajul excesiv este o pacoste socială. Bătăușii, hărtăgoșii, gălăgioșii sunt o plagă pentru toți acei cu cari vin în atingere. Educatorul trebuie să se feriască deopotrivă de ambele exagerări.

Sentimentele egoiste intelectuale.

Sentimentele intelectuale rezultă din activitatea gândirii fie pe teren artistic, fie pe cel științific ori practic. Aceste sentimente ajung arareori un mobil dăunător societății. Pentru motivul acesta nu vom stăruia asupra lor. Ținem totuși să spunem că importanța lor socială este foarte mare. Când plăcerea de a munci, de a călători, de a se instrui, etc, este puternică și mai ales *sinceră și firească*,—nu rezultată adică din dorința de a imită pe alții, sau de a parveni prin manifestarea ei la situații sociale mai înalte,—de la sine rămân slabe pornirile protivnice, de la sine va lipsi invidiei și vanității și calomniei, energia trebuitoare. Nu zicem cu aceasta că sentimentele intelectuale ar putea nimici toate formele proteice ale rântății, dar le vor slăbi și le vor pune astfel pe al doilea plan în conștiință, ceia ce alcătuește un câștig social îndestul de prețios.

Sentimentele egoiste morale.

Numim sentimente egoistice morale sentimentele ce rezultă din viața socială și nevoile ei, din frecarea intereselor individuale, din atingerea personalității noastre cu alte personalități. Așa sunt sentimentul proprietății, vanitatea, invidia, dorința de a stăpâni, increderea prea

mare în sine și în drepturile sale, etc, stări sufletești cari dau naștere apucăturilor bine cunoscute și pururea condamnate și de religie și de morală, precum sgârcenia, minciuna în vorbă și în faptă (ipocrizia) furtul, bărfirea, violența și înșelăciunea, trufia și disprețul de oameni, etc.

Asemenea porniri sufletești alcătuiesc trăsătura distinctivă, mai vizibilă și mai simțită, dintre oameni, alcătuiesc cea ce caracterizează pe fiecare individ, de oarece ele-s cari determină în primul loc felul de a *reacționa* la orice impresie exterioară, de aceea se zice că ele formează caracteristica sufltească sau *caracterul* fiecărui om.

Unele din pornirile egoistice morale sunt rezultatul organizațiunei corporale, sunt produsul exclusiv al temperamentului; altele se datoresc în întregime educațiunei, sau chiar unei înrâuriri întâmplătoare; altele în fine își au rădăcini în toate trei cauzele determinante.

Vom vedea în capitolul următor ce se numește caracter, ce elemente predomină în alcătuirea lui și ceea ce desăvârșește un caracter. Aci să examinăm câteva din pornirile morale mai obișnuite și să cercetăm câteva din mijloacele cu cari le-am putea îndruma în sensul progresului social.

Sentimentul proprietății.—Plăcerea de a avea în deplină stăpânire lucrurile cari ne plac pare a fi un sentiment innăscut. Ea este îndemnul cel mai puternic la muncă, temelie bunei stări materiale și deci în mare parte și a mulțumirei sufletești, iar ca atare, sprijinul cel mai sigur și al puterii și al gustului pentru activitatea statornică. Pe dânsa se hultuește spiritul de ordine și de economie, baza mersului spre înflorire și a indivizilor și a națiunilor, și care, psihologiceste vorbind, nu-i decât proiectarea sentimentului proprietății în viitor, cu ajutorul și în proporția forței de prevedere a fiecărui individ.

Acest sentiment de o valoare așa de însemnată, poate

ajunge însă la excese. Sgârceania, furtul, minciuna se datorese foarte adesea exagerării acestui sentiment. Zicem adesea, fiindcă asemenea stări sufletești sunt organizațiuni complexe și cu elemente foarte osebite. Ele pot isvori din lăcomie, din lene, din frică, din răutate, din inconștiință, din vanitate, din prostie etc, ori chiar din toate la un loc. Va trebui deci ca educatorul să fie foarte precaut în desvoltarea sentimentului proprietății. Un mijloc de folosit în acest scop este să deprindem pe copii ca să deie *din când în când* și altora din ceea ce le place lor mai mult. Și stăruim cu tot dinadinsul asupra vorbelor „din când în când“, deoarece deprinderea de a da tot și a nu păstră nimic pentru sine, este o aberație tot pe atât de primejdioasă progresului social cât și sgârceania. Să deprindem pe copii să ajute pe cei lipsiți și să se sluiască în comun cu alții de unele jucării sau obiecte de școală.

Copilul va ajuta pe cei lipsiți din *prisosul* lui, iar *câteodată*, chiar din ceea ce-i trebuie neapărat. El de nevoie ca el să simtă din când în când sentimentul *jertfei*, să se pregătiască pentru vremea când va practică-o. Fără puterea de renunțare la sine omul rămâne un element social netrebuitor, iar sacrificiul nu are valoare socială decât atunci când este cu adevărat un sacrificiu și nu simplă inconștiință. Și cum forma cea mai elementară a jertfei, cea mai ușor de practicat, este ajutorarea altora cu bunurile noastre, pe aceasta o vom cere copiilor deocamdată.

Dar dacă exagerările sentimentului proprietății sunt de temut, de temut este și insuficiența lui. Starea păcătoasă a țaranului român se datorește în mare parte slăbirei sentimentului proprietății. Nu sunt de vină numai organizarea socială și lipsa de cultură, ci și *sărăcia* lui *afectivă*. Dacă dânsul ar simți nevoea, dacă l'ar mișcă

plăcerea ca să le aibă lucrurile ce-l ademenesc, el ar reacționă cu totul altfel decum o face.

Tot indiferența și neglijența sunt pricina de căpitanie a fericitei împrejurări căntre țaranii noștri furtul e un păcat relativ rar. Cu toate acestea, o asemenea apatie nu este un bine și educatorii marei masse trebuesc să lupte din toate puterile împotriva ei.

Vanitatea.—Dorința deșartă de a *păreà* se numește vanitate. Ea are forme multe: un om ține să pară mai bogat decât este, altul, mai voinic, mai instruit, mai frumos, mai bun, mai deștept, mai curajos, mai norocos, mai iscusit, etc. Sunt cazuri când dorința de a *păreà* pornește dintr'un sentiment de afecțiune, din râvna de a contribui la buna stare și la fericirea cuivă, și atunci ea este er-tată. Alteori vanitatea ascunde un sentiment de mândrie și vine din sila de a da la iveală propriile suferinți, din repulsiunea de a deșteptà mila altora, ea este atunci o exagerare a sentimentului demnităței.

Dacă însă vanitatea se reduce la dorința de a te impune altora mai mult decât o poți face, de a stârni invidia, de a-ți creà o reputație nemeritată, de a înfruntà sau a micșorà pe cei ce te'nconjoară,—și cam acesta este înțeleșul obișnuit al întrecerilor din jurul nostru—atunci vanitatea e nu numai condamnabilă, dar cea mai condamnabilă dintre pornirile omenesți. Nu stăruim asupra minciunei și a crimelor la cari poate da naștere prin exagerarea ei. Chiar în limite mai modeste, vanitatea rămâne un defect care nu merită îngăduire. Și iată pentru ce: ea nu se reazămă, ea alte porniri, pe o trebuință reală, pe un element innăscut împotriva căruia să nu putem luptà oricând; ea rezultă dintr'o eroare de gândire ce se poate rectificà, din o prejudecată, de care ne putem desface, și ia naștere în mintea calmă și senină; ea nu-i o pasiune care să ne robiască, să ne încātușeze

prin trădare, ci un calcul, o chibzueală, o combinare deplin conștientă a tuturor mijloacelor noastre, făcută în vederea *amăgirii* celorlalți.—Dar chiar rezultatele ei sunt spăimântătoare. Câte familii nesocotesc trebuințele reale ale bunului traiu,—alimentație indestulătoare, repaos trebuitor, casă și îmbrăcăminte igienice, etc—numai pentru a susține un lux de haine, nepotrivit cu veniturile reale! Câte femei alunecă pe povârnișul imoralității, câți bărbați nu cad victime furtului, numai pentru a-și satisface simple nevoi de vanitate! Servitori mai mulți decât trebuie unei case, risipă condamabilă în cheltuelile zilnice, petreceri nebunești, toate cu scopul de a da celorlalți credința că ești bogat, că ești din lumea „mare“ etc.

Această slăbiciune morală—putem deodată să-i zicem imorală,—se datorește în întregime educației și înrâuririi mediului. Moștenirea nu are nici o vină. Părinții sunt acei cari cresc pe copii într'o continuă minciună și în credința că nu se poate trăi decât într'o minciună continuă.

Dar oare o fac ei cu bună știre? Nu,—din simplă nesocotință. Hainele pentru stradă și vizită cu mult mai bogate decât acele pentru casă; luxul odăiei de primire contrastând izbitor cu modestia celorlalte camere; folosirea diferitelor podoabe drept răsplată; însemnătatea excesivă dată frumuseței, gătelei, eleganței, în aprecierea oamenilor; prețuirea nemăsurată a obiectelor scumpe deși inutile, precum și a înfățișărilor artificializate ce și-o dau ei față de lumea străină; stăruința cu care *ascund*—ba învață și pe copii să ascundă sistematic—adevărul situațiunii lor materiale; osteneala ce-și dau de a păstră neștirbită distanța—foarte problematică—dintre dânsii și familiile cu o situație socială ceva mai jos, etc,—iată tot atâtea chipuri de a sădi și cultivă vanitatea.

Copilul observă, el are mult mai multă logică decât îi presupunem noi, și de aceea ajunge foarte curând la o vanitate care uimește chiar pe părinți. O vanitate cu mult mai pronunțată și mai intransigentă decât a oamenilor mari, fiindcă lui îi lipsește amănuntele sufletești cari presupun o evoluție mai înaintată, mila, senina observare, principiile egalizatoare și induioșarea caldă, cari pe oamenii maturi îi apropie chiar de la distanțele cele mai mari. Faptul se poate ușor observa: solidaritatea omenească, sinceră și puternică, îngăduitoare și rezistentă, nu se simte decât între oamenii foarte aproape de natură, sau între cei deplin rafinați sufletește; pe când rivalitatea mărunță și dușmănia statornică, îndeosebi întreținute de cătră vanitate și primitivitatea intelectuală, le găsim la toate păturile intermediare ale evoluțiunii, la toți indivizii cari, deși s'au îndepărtat de natură, stau totuși la mare distanță de culmile înalte ale civilizațiunii.

Vanitatea al cărui înțeles general este dorința de a minți pe ceilalți, are câteodată chiar pe acela de a umili și a stăpâni.

E foarte adevărat că mulți oameni nu-ți recunosc dreptul de a trăi, decât dacă li te arăți lor superior în ceva. Și cum cel mai lesnicios mijloc de a orbi masa este luxul, acesta e care s'a generalizat ca instrument pentru înfrânarea mulțimei. De aci goana nebună după lux, în toate țările și'n toate păturile sociale.

Omul luminat însă, omul cuminte, care-și dă seamă de înțelesul acestei râvne și care nu simte trebuința unei superiorități efemere asupra semenilor sei, acela nu ia de bune toate nebuniile mulțimei și, dacă nu poate împărtăși altora convingerea sa, stă cel puțin deoparte: sentimentul demnității personale nu-i îngăduie să renunțe la bunul simț cât i l'a dat natura.

Cu cele spuse noi nu condamnăm în mod absolut lu-

xul, nici nu rădicăm simplitatea la rangul de virtute necontestată. Plăcerea pentru obiectele frumoase (n'am zis scumpe) elegante, artistice, este un stimulent sufletește trebuit și pentru sporul de energie individuală care dă impresia fericirii, și pentru mărirea valorii sociale a individului. Atâta numai că obiectele dorite, oricât de frumoase și de artistice, să fie proporționate cu averea reală a fiecărui individ—și'n aceasta nu cerem o cumițenie extraordinară—și să fie prețuite pentru *ele înseși*, pentru folosul și plăcerea efectivă ce o dau și nu pentru succesul ce s'ar câștiga cu dânsese în ochii mulțimei.

Cât pentru simplitate, când ea nu e sinceră și firească, e tot vanitate, tot minciună, ba chiar ipocrizie, ceea ce-i mai mult de cât minciună, căci ia statornic înfățișarea virtuții. Dacă simplitatea este sinceră dar exagerată, ea poate deveni o piedică la dezvoltarea deplină a omului, la amplitudinea sufletească către care tinde și trebuie să tindem cu toții. Simplitatea proporționată cu puterile de muncă și cu averea reală a unei familii însemnă cumițenie; simplitatea prea mare față de această proporție, însemnă sărăcie sufletească: lipsă de simț artistic, de sentimente sociale și intelectuale,—afară de cazul nenorocit când ea ar fi urmarea unui sentiment de durere, de desgust de oameni, al sănătății șubrede sau al satisfacerei unei pasiuni.

Împotriva vanității s'a propus uniformizarea îmbrăcăminteii la elevi, precum și aceea a rechizitelor școlare. Aceste mijloace însă, pe cari le folosim în mare parte și noi Românii, nu schimbă întru nimic sufletul oamenilor. Doar că întetese dorința copilului de a scăpa mai curând de școală. Familia singură poate combate răul și anume prevenind ivirea lui. Dar pentru aceasta părinții au nevoie să gândească ceva mai mult decât cum o fac...

Din conflictul dispozițiilor școlare relativ la uniformă, cu vanitatea părinților, a rezultat însă ceva neașteptat și care ne dă de gândit: copiii stau câte un an întreg în aceeași haină de uniformă, ceea ce nu prea convine igienei.—Chestiunea nu e să ferim pe copii de lux, de fantazie în îmbrăcăminte, etc, ci să-i deprindem a nu da acestora decât însemnătatea cuvenită, de a nu le acordă decât partea de muncă cât o îngăduie importanța lucrului.

Furtul. Minciuna.—Aceste defecte sufletești au origini multiple. Un om fură din nevoe, altul din lăcomie, din vanitate, dintr'un impuls moștenit pe care nu totdeauna are puterea să-l stăpâniască, ori din ignorarea principiilor morale. El minte ca să-și ascundă o vină, minte de frică, sau ca să se laude, câteodată minte din delicateță ori fiindcă nu distinge adevărul de propria lui închipuire, altă dată numai fiindcă nu-i deprins cu scrupulozitate în controlul propriei sale gândiri.

Pricinile fiind așa de variate, nici mijloacele de corecțiune nu pot fi identice pentru orice caz dat. Copilul trebuie înaintea de toate luminat asupra imoralității acestor grele păcate și ajutat să se desbăre de ele *cu propria lui voință*. Iar mai presus, educatorul să previeivirea lor.

Când pricina nu se poate îndepărta, efectul rămâne puțin sigur. Așa se'ntâmplă lucrul când însuși exemplul părinților este cauză determinantă.

Invidia.—Invidia este părerea de rău pentru mulțumirea, reală sau numai presupusă, a unui altuia. Pizmuești pe un om pentru frumuseța lui, pe altul pentru deșteptăciune, pe un al treilea pentru norocul lui, etc.

Invidia este partea celor vanitoși, a celor ambițioși, dar mai ales a celor proști. Omul cu o inteligență ceva mai ridicată nu cunoaște pizmuirea, întâi fiindcă activitatea

intelectuală îi ia multă vreme, al doilea fiind că-și dă seamă că pentru a fi consecuent, ar trebui să invidieze omenirea întreagă: oricând poate găsi pe altul *mai* tânăr, *mai* frumos, *mai* deștept decât dânsul. Și dacă tot meritul seu rămâne să se măsoare cu grame și centigrame, durerea de a fi întrecut de cătră cutare sau cutare, este deajuns de plătită cu mulțumirea de a întrece și el la rândul lui, tot cu atâtea grame și centigrame, pe alții. Omul inteligent știe că cine admiră un monument, bunăoară *Trei-Erarchii*, nu stă să-i măsoare cu metrul fiecare linie, ca să vadă cât îi lipsește și cât îi întrece față de alte biserici. El știe că valoarea unui individ nu rezultă din o calitate, fie chiar predominitoare, ci din complexul însușirilor și al energiilor desfășurate. Însăși frumuseța fizică, cea mai ușor de determinat și de surprins pentru marele număr, este un complex. Cu trăsături perfecte poate fi omul urât, după cum poate avea un farmec neîntrecut unul care nu-i frumos. Și dacă un individ e de spirit, altul e artist, e iscusit, e harnic, e duios, e bun. . . . Iar cine nu are daruri văzute, fizice sau morale, are noroc, spune zicătoarea. . . . Nu lasă natura pe nime sărac lipit pământului, deși inzestrează pe unii mai din belșug. . .

Și când omul a ajuns să-și dea seamă de această relativitate a valorii individuale, ca și de grija naturii față de fiecare, el devine *imun* împotriva invidiei. Pentru a ajunge la asemenea convingeri însă, trebuie într'adevăr ceva inteligență. De aceea și ziceam mai sus că invidia este o dovadă necontestată de mediocritate intelectuală. Subiectiv considerată, ea nu-i decât recunoașterea propriei sale inferiorități. . . .

La asemenea convingere trebuie să aducem pe copii după ce vom fi luat toate măsurile ca sentimentul pizmuibrei să nu-și facă loc în sufletul lor.

Pentru a preîntîmpina invidia trebuie să nu stăruim prea mult asupra unei însușiri considerată izolat, frumuseță, inteligență, bogăție, etc, ci totdeauna asupra complexului moral rezultat, complex care variază de la om la om și nu poate alcătui pentru inteligențele simpliste, cum e a copilului, materie de comparație și deci pricină de invidie. Deasemenea să ne ferim de paralele în privința calităților cari nu se pot obține printr'un efort personal. Profesorii pot lăuda pe un copil că-i ascultător, că-i îngrijit, că-i cuviincios, că scrie bine etc, fiind *că toți pot* ajunge la acest rezultat; dar nu e uman să laude, față de cei lipsiți de calități moștenite, bogăția, inteligența, forța fizică, etc. Dacă e o barbarie ca părinții să facă deosebire între copiii lor pe baza talentelor sau a frumuseței, e o cruzime ca profesorul s'o repete în școală. Notăgăduit că copilul *trebuie să știe* că sunt oameni cu daruri superioare lui, *să se deprindă* cu această idee și *să se resemneze a trăi potrivit* mijloacelor sale morale și intelectuale. Mare însemnătate are însă modul *cum* o află! Și dacă trebuie să ne ferim a-i deșteptă ambiția și dorința de a căuta cu orice chip compensații pentru inferioritatea lui dintr'o direcție, tot așa să evităm sentimentul de umilință exagerată, de smerenie care merge până la anihilarea sentimentului de demnitate personală.

Ca să evităm veninul care întovărășește constatarea propriei inferiorități, să nu dăm prea mare însemnătate distincțiunilor acordate elevilor buni și talentați, ei să prezintăm totul ca ceva *firesc* și de o valoare *relativă*. Obiceiul de a dojeni în orice împrejurare pe copiii sburdalnici sau slabi și de a cruța pe cei buni, obiceiul comod căci ne scutește de cercetări și muncă nouă, este o greșală pedagogică. Copilul trebuie crescut în ideea că *oricine* poate greși, după cum *oricine* își poate avea momentul său de mulțumire, de glorie și de înălțare su-

fletească. Așa se petrece lucrul în realitate și așa e cu-minte să-l prezintăm și noi în educație.

Interesul.—Pornirea de a nu ne cheltui propriul avut, ban sau energie, decât pentru un câștig, este o caracteristică de maturitate. Ea este mai mult rezultatul experienței și al îndochinării în acest sens, adică al înrâurii mediului, decât a celui al organizării noastre. De aceea o și găsim mai puternică la națiunile cu populație densă și la indivizii cari duc mari greutatea pentru a-și asigura existența: la Românii din Transilvania, la locuitorii orașelor mari, etc. Și cu toate acestea, interesul nu derivă totdeauna din împuternicirea sentimentului proprietății, ci și din autoritarism sau sentimentul dominației, pornire născută și ea, dar nu primordială.

Poporul cel mai interesat de pe lume sunt Evreii, cari s'au format în acest sens în decursul atâtor veacuri de robie politică. Iar în lupta cu dâșii, noi răspundem cu dârnicie, cu nepăsare, cu dezordine în muncă și cu râsipă, porniri cari ne caracterizează pe noi Românii, mai mult decât pe toate popoarele europene. Asemenea porniri, simpatice la prima vedere, bune pentru vremurile patriarhale, când traiul simplu eră îngăduit în schimbul unei munci ușoare, alcătuesc o inferioritate în lupta economică din vremurile de astăzi.

Dezinteresarea Românului vine din multe pricini. E de datorita noastră să-i cercetăm toate cauzele și să o combatem pe toate căile. Existența neamului nostru atârână de la vitalitatea și de la puterea de rezistență economică a fiecărui individ.

Deopotrivă trebuie să luptăm în contra lenei și'n contra vițiului, împotriva nepăsării și a ignoranței. Copiii trebuie să deprinși să guste și să prețuiască munca și profitul ei, viața și luptele ei, trebuie să îndemnați să chibzuiască orice desfășurare de energie ca și ori ce chel-

tuială bănească,—în limitele posibilității, de sigur—urmărind ceea ce poate fi **mai folositor, mai drept, mai bun.**

Interesul exagerat este o trăsătură sufletească anti-patică. El poate împiedecă împuternicirea sentimentului de frăție omenească, poate înăbuși căldura duioasă, poate opri desfășurarea deplină a sufletului. Dovadă avem pe Evrei, cari deși stăpâni pe bogăția lumii, dau cel mai mic contingent de luptători intelectuali în câmpul artelor, al științei, al filozofiei. În afară de îngrămădirea averilor și de cadrul îngust al intereselor de neam, Evreii nu concep alt ideal de viață.

Lipsa desăvârșită de interes însă, defect simpatie când îl constatăm la un individ izolat, devine o adevărată nenorocire națională. Din ea poate rezultă o dezorganizare a muncii, o lipsă de coeziune și de sprijin între diferitele energii individuale, și, cum am zis mai sus, o incapacitate de luptă pe terenul economic.

Cruzimea.—Cruzimea rezultă adeseori din inconști-ență, sau măcar din incapacitatea de a-și închipui suferința altora, de a oglindi cu mintea și cele nevăzute cu ochiul. Câteodată însă ea este o stare afectivă anumită, plăcerea de a vedea suferind. Copiii sunt cruzi mai mult din neștiință, din nesocotință, decât din gustul de a chinui.

Ca orice pornire cruzimea se întărește prin repe-tire. Medicul, calăul, casapul nu prea sufăr de induioșare. Cruzimea fiind un rest de barbarie, de care nu mai e nevoie în zilele noastre, vom opri pe copii de la tot ce ar putea-o inspira și întreține: chinuirea animalelor, dușmănia cu colegii, dorința de răzbunare, literatura care slăvește sentimentele primitive, etc. Iar induioșarea, îngăduința, ertarea, toate sentimentele protivnice dife-ritelor rudimente ale cruzimei, le vom desvoltă cu a-

jutorul literaturii alese, al exemplului, al atmosferei de milă și afeoțiune în care îi vom crește, precum și cu al principiilor de simpatie, de înfrățire, de dragoste, pe cari vom căută să le sădim în cugetul lor.

De oarece spațiul nu ne îngăduie, ne vom opri aici cu analiza sentimentelor egoiste. Despre sentimentele personalității vom vorbi în Didactică, cu prilejul recompenselor.

§ 5. *Sentimentele altruiste.*

Sentimentele cari ne împing la acțiuni în folosul altuia se numesc altruiste. Așa sunt iubirea, recunoștința, simpatia, îngăduirea sau indulgența, solidaritatea sau înfrățirea, duioșia, mila, cruțarea, etc.

Iubirea are multe și osebite forme : iubirea de copii, de părinți, de frați, iubirea admirativă pentru indivizii cari intrupează calități simpatice nouă, iubirea, rezultată din deprindere, pentru toți cei cu cari am împărțit bucuriile și supărările trecutului, etc. Iubirea are și mai multe origini. La mulți indivizi ea pornește din sentimentul proprietății : aceștia își iubesc soția, copiii, neamurile, întocmai cum își iubesc casa, grădina, păsările din curte, *numai fiind că sunt ale lor*, avutul, bunul, lucrul lor propriu. Asemenea oameni se căsătoresc din simpla îmboldire de a avea un tovarăș necontestat de cătră lume și-și îngrijesc copiii, numai ca să nu se părduească avutul casei.

Nici de vanitate nu-i totdeauna străină dragostea. Așa se observă că părinții iubesc adeseori mai mult pe copiii frumoși și deștepți, decât pe ceilalți ; că neamurile sărace și obscure iubesc mai mult pe cele distinse, deși nu au vre-un folos de la dânsle.—Alte elemente con-

stitutive ale dragostei sunt deosebirea de sex, admirația, deprinderea și mila.

Puterea și durata iubirei vin și de la forța fiecărui element, dar și de la complexitatea rezultată, adică de la bogăția factorilor cari o alcătuesc. Cu cât clădim mai mult și'n mai multe direcții, cu atât iubim mai puternic cele ce am clădit, cu atât ținem la neștirbirea propriului sentiment și'n mod indirect la obiectul exterior care ni l'a provocat. Căci ceea ce iubim în alt individ este mai presus de toate opera noastră proprie, este iluzia pe care ne-am făurit-o, este sentimentul puternic pe care ni l'a provocat și care ne dă o senzație exagerată a energiei și a puterilor noastre. De aci vine că afecțiunile mari și durabile sunt stări sufletești complexe cari nu pot fi cunoscute decât de sufletele rafinate, alambicate, imbelșugat inzestrate și'ndelung cultivate, fie prin muncă proprie, fie prin o moștenire prelungită în trecut. Sentimentele puternice și sincere, nu acele formate din ambitiția de a trece drept om deosebit, sunt tot atât de rare, de prețuite și de prețioase ca și inteligențele viguroase. În acest înțeles trebuie luate vorbele pe cari Mântuitorul le zice Magdalenei: „mult ți se va ertă, căci mult ai iubit“. Isus cartă păcătoasei tot trecutul ei pătat, când cunoaște belșugul sufleteș și marea putere de jertfă pe cari le dovedește ea în ultimii ani.

Iubirea este condamnabilă când e atât de ușoară încât ia forma de simplă trecere de vreme, ca și atunci când ajunge o patimă covârșitoare. În ambele cazuri ea e pornire vătămătoare celorlalți. În limitele firești însă, iubirea este un sentiment social de cea mai mare însemnătate. Ea este un îmbold puternic al activității omenești și cel mai eficace factor al coeziunii sociale.

Mila.—Ca și cele mai multe din sentimentele ana-

lizate până aci, mila nu este un sentiment unitar. Există milă care nu-i decât proectarea propriului nostru egoism. Așa e bunăoară compătimirea pentru cei cari au aceleași greutăți, aceleași suferinți, ca și noi. Un bărbat simte de obicei mai multă milă pentru bărbatul asasin, decât pentru femeea ucisă, un servitor pentru servitorul care înșală, decât pentru stăpânul păgubit, un exroc pentru alt exroc, etc. Această formă a milei ia adesea pe nedreptul înfățișarea sentimentului de solidaritate. O altă formă, superioară, a milei vine din simpatie, adică din priceperea unei suferinți fără să fi fost numai decât robul ei. În acest caz, ea rezultă din o rafinare intelectuală și din o excesivă impresionabilitate afectivă. Individul care simte sărăcia și boala celorlalți, fără să fi luptat el însuși împotriva lor, iată spectacolul cel mai sublim al înfrățirii omenesti.

Să nu ne'nșelăm însă. Adesea iau înfățișarea milei sentimentele cele mai protivnice ei. Omul care fuge de-acasă să n'audă gemetele copiilor sei bolnavi „findecă-i este milă“, o face din egoism primitiv și brutal. Omul care sub pretextul milei nu întinde mâna celui care moare și se mulțumește să alerge după ajutor străin, e adesea un fricos, un bicisnic, un egoist slab. . . Mila nu e plâns și compătimire, ci energie de luptă împotriva nenorocirii celorlalți.

Deasemenea să deosebim: mila din vanitate, din interes, din slăbiciune, din dorința de a scăpa de grijă ori de părere de rău, etc. Ceea ce trebuie să intereseze pe educator este mila sinceră, curată și firească, numai ea este un factor de real progres social.

Alte sentimente altruiste de cultivat sunt respectul de om, recunoștința, ertarea, înfrățirea, cruțarea, îngăduiala, înduioșarea, etc. Ele alcătuiesc caracteristica și superioritatea religiei creștine, ele formează idealul

social cătră care tinde omenirea de astăzi. Fără unele din aceste sentimente viața de familie ar fi o povoaară pe care nime n'ar putea-o duce.

Aceste sentimente însă, fine, rafinate, subtile și gingașe, rezultă din o cultivare prelungită și aleasă a întregului complex afectiv. Ele nu se pot sădi izolat și independent în suflet. Ca factor obiectiv, trebuitor ivirii lor, ele presupun reciprocitatea; ca elemente subiective, delicateță, subtilitate și multă impresionabilitate afectivă. Ele sunt eflorescența întregii mentalități omenești, deși înrăurirea inteligenței asupra lor e numai indirectă, și ca atari nu se pot arătă în toată vigoarea cerută, decât după anumite stadii de dezvoltare.

Exteriorizarea acestor sentimente dă o impresie rară și prețioasă de gingășie și complexitate, de deosebit și ales, așa de măestrit zugrăvită de cătră marele nostru prozator Brătescu-Voinești și așa de simpatică pentru cei cari știu s'o simtă. Din potrivă, lipsa lor, și am putea zice a sentimentelor altruiste în genere, îi dă omului o înfățișare de simplist, de primitiv și brutal, de îngust, mărginit și sărăcăcios.

Împotriva sărăciei sufletești, sau cum se zice a egoismului exagerat, vom luptă pe trei căi: pe cale afectivă, creând în jurul copilului acea atmosferă de dragoste, de îngăduire cumpătată, de simpatie încercată, absolut trebuitoare deplinei lui evoluțiuni morale; pe cale practică, ajutând pe copil să admire, să se devoteze și să iubiască pe toți din jurul lui, căți merită, — ferindu-l negreșit de exagerări și nesocotinți; — pe cale intelectuală, cu ajutorul literaturii și al artelor. Aci se impune însă o alegere foarte riguroasă.

Împotriva excesului acestor sentimente, și'n primul loc al iubirii, mijloacele sunt numai preventive: îndrumarea și îputernicirea tuturor forțelor sufletești, ca să

prevenim în mod firese un dezechilibru ; paza de tot ce ar înflăcăra imaginația, de tot ce ar anticipa ori ar vicia sensibilitatea. Societatea copilului, lecturile lui, arta de care ia cunoștință, totul trebuie supravegheat,—fără știrea lui, bine'nțales—controlat, ales. Copilul este un primitiv care nu poate veni în atingere fără primejdie, care nu poate înțelege și alege din complexitatea vieții de astăzi, decât treptat și anume pe măsură ce capătă spiritul critic și puterea de discernământ a maturității, pe măsură ce sensibilitatea lui excesivă—excesul vine și de la acumularea moștenirii și de la viața intensivă și de la cultura grăbită în cari fatal trebuie să trăiască—se va fi îndrumat, cel puțin în liniamente mari, în direcțiuni anumite. Ce ar deveni un țăran de ai noștri silit să trăiască în mijlocul Londrei, fără nici un călăuz și fără nici o pregătire anterioară ? Dacă el s'ar nemeri o individualitate puternic constituită, ar eși la liman în câțiva ani, ar ajunge să cunoască orașul și felul lui de viață, ar ajunge chiar să-și clădiască o situație. Dar câți oameni sunt organizațiuni sufletești normale, puternice și rezistente ?—Tot acelaș lucru e cu copiii lăsați sufletește în voea întâmplărei. Mulți scapă cu bine, câteodată oțeliți chiar, din încercările primejdioase,—dar și câți cad !

Sentimentele altruiste simple, prin conlucrarea lor dau naștere complexului sufletesc numit bunătate, renunțare de sine, devotament, etc, după cum predomină un element ori altul.

§ 6. *Sentimentele superioare.*

Numim sentimente superioare pe acele cari ne împing la acțiuni în folosul marelui mulțimi, a unui număr nehotărât de indivizi, numim astfel pornirile spre exteriorizarea celor mai alese din gândirile omenești, spre

izbânda celor mai mărețe aspirațiuni, cari au luminat și luminează omenirea în mersul ei statornic spre propășire. Așă sunt sentimentul patriotic, cel religios, iubirea de frumos, de dreptate, de bine, de adevăr.

Sentimentul patriotic.—Elementele acestui sentiment sunt mai multe: iubirea pentru locul unde te-ai născut, comunitatea de porniri și sentimente, datorită rassei, simpatia pentru cei cu cari ai un trecut comun, fie de glorie ori de suferință, vanitatea de a ține de un popor cu anumite daruri, deprinderea cu o limbă dată, cu anume spectacole ale naturei, etc. Toate aceste elemente cari variază de la individ la individ, împuternicite de admirația pentru trecut și de cătră ambițiunea pentru viitor, pot da la un loc un sentiment foarte puternic.

Această solidaritate cu cei de acelaș sânge, trebuitoare pentru viața și repede propășire a popoarelor, este o condiție neapărată de existență pentru națiunile mici, cum este bunăoară a noastră. Românii au dat dovezi de mult patriotism în vremurile trecute; în schimb, de câteva decenii, ei devin tot mai nepăsători și'n această direcție. Cu osebire înstreinate și nepăsătoare sunt păturile noastre sociale bogate. Ele nu-și dau seamă că simțul de demnitate personală nu-ți îngăduie să-ți renegi neamul, după cum nu-ți renegi familia. Ele nu-și dau seamă că decât să fii element abia îngăduit la un popor care n'are nevoie de serviciile tale, e mai măgulitor să fii pionul luminei într'o țară căriea munca ta, chiar de nu se simte deocamdată, este o pârgie de propășire.

Împotriva nesocotinței celor înstrăinați e de nevoie ca pătura intelectuală să răspundă cu muncă entuziastă și cu devotament pentru binele țării. Această îndatorire cade mai ales în sarcina educatorilor marei mulțimi.

Mijloacele de căpitanie pentru deșteptarea sentimentului patriotic sunt: 1) entuziasmul pentru trecutul și

viitorul țării—prezentul nu se prea lasă a fi idealizat— cu ajutorul Istoriei, al Literaturii și al Artelor; 2) sentimentul de solidaritate; 3) deprinderea cu preocupări ceva mai dezinteresate și mai îndepărtate decât satisfacerea zilnică a micilor ambițiuni. Acest scop îl urmăresc serbările și excursiunile școlare.

Românii, firi indeosebi puțin afective, nu au multă artă cu cuprins patriotic. Entuziasmul și râvna dascălilor vor fi deci cu atât mai bine venite și mai prețioase. Urmărind sentimentul patriotic, să ne ferim însă a deprinde tineritul cu fraze sforăitoare și cu declamații seci. Țării îi trebuie iubire sinceră și fapte de devotament, nu vorbe late. Împotriva acestor minciuni, naționaliste le-am zice, s'a rădicat Caragiale cu ridiculizarea lui pe atât de aspră pe cât de dreaptă.

Sentimentul religios.—Sentimentul religios este nu numai frică de divinitate, ci și iubire, recunoștință, nădejde și încredere, admirație și slăvire. El cuprinde elemente morale: resemnare, iubire de-aproapele, seninătate de conștiință, împlinirea datoriei; cuprinde elemente artistice: emoție admirativă, jertfa mulțumirii personale, etc. Acest sentiment, când e sincer și adânc, este o mângâere și un reazăm în viață, este un îndemn puternic spre perfecționarea morală, este o stavilă pornirilor pătimase. În adâncul vremurilor sentimentul religios a fost factor de căpitanie al mersului spre propășire, cu osebire în epocele de barbarie, când omul nu simțea nimic în conștiință, care să ție cumpănă deslănțuirilor de animalitate.

Trebuie să deosebim însă riguros sentimentul propriu zis, vibrarea intensivă a sufletului, de manifestarea exterioară a religiozității, adică de simpla practică a cultului. Mângâere și propășire nu poate da decât sentimentul.

Cultura religioasă din școlile noastre — și din ne-

fericire noi Români ne mulțumim numai cu dânsa — cuprinde deabiă cunoașterea divinității, adică numai elementul reprezentativ al sentimentului. De aci și lipsa noastră de religiozitate, lipsă care, *în primul loc*, se datorește nesocotirii elementelor afective și artistice ale sentimentului corespunzător. O stare de conștiință ajunge cu atât mai intensivă și mai rodnică cu cât ea devine mai complexă, cu cât ne prinde din mai multe direcțiuni, cu cât găsească sprijin, fie în cultură, fie în înrăurirea inconștientă a mediului, mai multe din elementele ei constitutive.

Protestanții stăruiesc cu osebire asupra elementelor morale și adânc afective ale sentimentului religios și de aceea și stau cu mult mai sus pe treapta culturii sociale decât ceilalți creștini. Catolicii dau mare însemnătate elementelor artistice. Poate că acestui fapt să se datorească în parte și superioritatea popoarelor latine în artele plastice. Singuri ortodoxii se mulțumesc cu elementul intelectual, adică cu cel mai slab ca înrăurire.

Mijloacele de căpitanie pentru dezvoltarea sentimentului religios sunt următoarele :

1) Traitul într'un mediu prielnic religiozității. *Cultura etc.* Creștința și iubirea de Dumnezeu nu se pot căpăta în familiile în cari se zeflemisește sistematic orice legătură cu biserica, iar pentru a inspira respectul cuvenit, reprezentanții cultului ar fi să-și supravegheze mai deaproape felul lor de a fi.

2) Învățământul religios, — mai amănunțit, mai substanțial și mai ceremonios decât cel actual — să fie sprijinit de o literatură și o artă cari să însuflețiască și să deștepte admirație, căldură, vibrație sufletească.

3) Practica statornică a cultului să fie făcută cu respectul și circumspecțiunea cuvenită unor lucruri pe cari avem a le înfățișa ca sfinte. Ea nu trebuie să

devie o deprindere inconștientă și nici o corvadă de care să caute copilul a scăpă. Cât tact și câtă fineță psihologică nu trebuiesc educatorului și profesorului de religie, ca să se feriască de ambele primejdii! Multe am aveà de învățat noi Românii, în această privință, dela educatorii școlilor catolice. În loc să condamnăm la un loc toate procedurile lor—până mai dăunăzi le admiram pe toate! — ar fi mai bine să le studiem amănunțit, să le cercetăm, să le analizăm și să ne însușim parte din ele, anume acele împotriva cărora știința socială modernă nu are nimic de obiectat, acele cari se sprijină pe o înrâurire psihologică, pe o fineță de pătrundere sufletească și o artă de înlădiere, despre cari educatorul român nu știe mare lucru. Școlile catolice sunt un câmp de studii psihologice, — nu am zis și didactice! — dintre cele mai prețioase pentru toată lumea, și cu atât mai prețioase pentru noi Românii, cari nu mai avem puțința să ne mulțumim cu progresul firesc, greoiu și împotmolit de atâtea încercări zădarnice.

Sentimentul frumosului.—Iubirea de frumos e o pornire innăscută care își are izvorul în activitatea și deosebita impresionabilitate a simțurilor superioare. Pentru marele număr ea se confundă cu plăcerea, adică cu mulțumirea care rezultă din orice activitate musculară sau intelectuală, cumpănită, sănătoasă, potrivită cu forțele unui moment dat. Există însă o deosebire între aceste două stări sufletești, deosebire care stă nu numai în complexitatea mai mare a sentimentului artistic, dar mai ales în predominarea elementelor cogiționale sau măcar reprezentative. Sentimentul frumosului presupune o inteligență mai vioac decât cea obișnuită.

Iubirea de frumos are mare însemnătate în viața individului. Ea dă un spor de energie din care derivă impresia de fericire, ea îndeamnă mintea spre alte gân-

duri decât nevoile zilnice și rivalitățile mărunte, făcând cu puțință uitarea și deci însăși viața. Rolul ei social este încă și mai mare. Îndepărtând, din când în când, preocuparea individului de la cercul îngust al personalității sale și pricinuind acel spor de forță intensivă caracteristică desfătării artistice, ea face pe om mai puțin egoist, mai setos de orizonturi largi, mai darnic cu sufletul seu, cu vibrarea simpatică a minții sale. Sentimentul frumosului e sprijinul cel mai puternic al sentimentului patriotic și poate chiar al celui religios, și unul din promotorii de căpitanie ai sentimentului de solidaritate omenească.

Acest sentiment e merit să completeze evoluția individului, să desăvârșiască cultura lui pe celelalte terenuri, nu să o înlocuiască. Artă e o sărbătoare a sufletului și ca orice sărbătoare se cuvine să vie după zile de muncă. O cultură pur artistică ar fi o greșală pentru educația socială, ca și una pur profesională. Rolul de educator social îl poate avea artă, numai când ea rămâne artă și nu negustorie. Să observăm popoarele vechi. Grecii, poporul cel mai artist și mai organic constituit ca întreg social, nu cunoașteau artă-meserie. Scriitorii și artiștii lor erau negustori, lucrători de pământ, etc. Din ocupațiunile acestea își întrețineau viața, iar artă, răgazul și punctul culminant al aspirațiunii lor, eră produsul prisosului lor de viață, de forță și de vibrație. De aceea a și rămas senină artă lor: ea nu respiră nimic din frigurile luptei, din nerăbdarea omului care produce ea să trăiască. Iar cu această seninătate și-a câștigat o putere de sugestie și de înrăurire educativă, pe atâtea veacuri.

Ceea ce urmărim cu rândurile de mai sus este întâi să distingem artă ca factor de educație socială, de aceea care nu-i decât o marfă, și să combatem tendința

cu st
cain
aveau

modernă, care se generalizează și la noi, de a da o educație pur artistică din copilărie. Nu e vorba de o cultură unilaterală, ci chiar nesocotită. Specializarea din copilărie e aceea care dă societății câte 60—70% de cetățeni nefolositori, ba chiar primejdioși.

Puterea de creațiune este produsul unei evoluțiuni individuale îndelungate și foarte complexe. Și pe când cea mai pretențioasă artă nu cere individului decât 5—6 ani de muncă specială, toate au nevoie, ca să ajungă la înflorirea lor deplină, de cultură generală îmbelșugată.

Dar mai presus chiar decât interesele artei stă interesul social, care cere ca omul să se perfecționeze mai întâi în însușirile lui comune cu toți, însușiri ce alcătuiesc punctele de atingere cu semenii, și apoi în acele cari deosebesc individualitatea lui de a celorlalți. Înainte de a lucra pentru viitor — ideal problematic pentru cei mai mulți dintre noi—dator este omul să fie de folos prezentului.

Sentimentul artei se dezvoltă și se desăvârșește din atingerea cu tot ce-i frumos—natură, artă industrială sau propriu zisă—ca și din practicarea artelor. Elementele lui constitutive sunt două: 1) admirația sau contemplarea, și 2) mulțumirea creațiunei. Amândouă apar, se desăvârșesc paralel în conștiință și se înrăuresc reciproc. Cu copiii vom stăruii mai întâi asupra artelor cu 'n cuprins sufletesc elementar. Așa sunt arta grădinăriei, danșurile, artele industriale, desemnul geometric, muzica melodică și literatura populară.

**Iubirea de adevăr.*—A nu spune minciuni și a iubi cu putere adevărul sunt două stări sufletești osebite. Cea dintâi, mai mult negativă, cea de-a doua, foarte pozitivă. Cu cea negativă prevenim multe rele sociale, cu cea pozitivă cucerim lumea necunoscutului.

Setea de adevăr, care-i mai mult decât curiozitate,

mai mult decât ardoare și aviditate științifică, este baza tuturor descoperirilor, a tuturor teoriilor, a tuturor sistemelor filozofice, ba chiar a celor mai multe creațiuni artistice. Plăcerea de a gustă frumosul și a-l crea, dorința de faimă în viitor sau măcar în prezent, compătimirea pentru suferința celor mulți, nu au fost și nu sunt nici astăzi, singurile îndemnuri în producerea artistică. Să ne gândim numai la Ibsen sau chiar la Eminescu al nostru. Iubirea de adevăr era la Ibsen o patimă.

Sentimentul veracității nu poate lua naștere în sufletele deprinse cu ascunsul, de oarece la baza lui stă tocmai revolta împotriva minciunei. S'a zis că tendința de a minți este innăscută și că numai cultura o poate desrădăcină. Ca dovadă se citează observația că păturile inculte, ca și sălbaticii, dovedesc mai mult cu minciuna decât cu adevărul.

Că minciuna e o însușire de primitivitate și că ea predomină în lumea largă, e netăgăduit. Cu toate acestea, noi credem că ea e mai mult rezultatul imitațiunii, al suggestiei, al fricei și al sistematicii în indoctrinării cum că omul nu poate lupta decât ascunzând și înșelând. Un copil care nu cunoaște frica, care nu aude spunându-se minciuni, care nu e îndemnat să înșele, în mod fatal nu poate exterioriza decât aceea ce gândește și simte. Așa e firesc. Noi am făcut experiența aceasta și putem susține lucrul din deplină convingere. Cu aceasta am zis că copilul nu minte intenționat, nu că nu s'ar putea înșelă. Pe copil îl putem lesne suggestiona, îl putem face să vadă și să audă lucruri cari n'au existat niciodată. Dacă este o eroare ca să-l credem mincinos din fire, greșala ar fi neertată să-l socotim drept gura adevărului. El poate spune tot ce se petrece în mintea lui, *fără să distingă* ce-a cunoscut obiectiv prin simțuri, de ce-a imaginat din spusa altora. Distincțiunea aceasta n'o face

nici sălbatecul, n'o fac chiar mulți oameni maturi, — din cei impulsivi și lipsiți de cultură, — fiind că deprinderea de a controla riguros propria gândire cere oarecare maturitate și un grad mai mult de fineță intelectuală.

Tendința de a spune minciuni este de sigur supusă moștenirii ca oricare alta și din părinți „Tarasconi“ nu e probabil să se nască vre-un erou al adevărului. Pe de altă parte, cu cât omul e mai primitiv și mai simplu ca inteligență, cu atât se slujește mai neîndoios și mai sistematic de minciună. Mintea struțului care în fața dușmanului își ascunde capul în nisip, convins că dacă nu vede el primejdia, primejdie nu mai există! . . . Ca să fie omul mincinos trebuie să fie și covă naiv . . .

Copilul este și el un primitiv, deci un naiv, care nu-și dă seamă că șiretlicul și minciuna sunt arme curente, de care oricine se poate sluji și pe care oricine le pricepe sau măcar le bănuște, tocmai fiind că sunt așa de comune. Un om de spirit zicea: „cel mai bun chip de a ascunde adevărul, este să-l spui. Nime nu te crede“. Dar o repetăm, intenția de a minți, căci aceasta este minciuna propriu zisă, nu o capătă copilul decât dacă este în-doctrinat în acest sens, dacă a prins pe cei mari cu înșelătorie, sau dacă se teme. Altfel, nu.

Pe deprinderea de a exterioriza cu sinceritate cele simțite și gândite se hultuește iubirea de adevăr, care însă nu ajunge la o intensitate covârșitoare decât la anumite temperamente și cu sprijinul unor calități sufletești superioare. Eroii adevărului, minți alese și suflete calde, sunt mai rari decât toți ceilalți eroi.

Sentimentul binelui. — Cu acest cuvânt numim noi un șir întreg de aspirațiuni, de năzuinți, câteodată nebuloase și nesocotite, dar curate, înalte și generoase totdeauna, și cari alcătuesc ceea ce obișnuit numim *ideal*: setea de dreptate, dorința de înfrățire generală, mila

pentru orice suferință, jertfa în folosul omenirii, etc. Aceste aspirațiuni, formă eterizată a sentimentelor altruiste, sunt creațiunile inteligențelor puternice și nesățioase și ca atari nu pot lua naștere, sub forma de stări sufletești *sincere și firești*, decât în conștiințele în cari egoismul nu mai este stăpânitor și'n cari cugetarea e destoinică să se adânciască în perspective nețermurite. Sentimentul binelui, punctul culminant al evoluțiunei individuale, este o rezultată a întregii culturi. Despre mijloace speciale pentru împuternicirea lui, nu poate fi vorba. Pentru acest motiv îl semnalăm aci, dar nu stăruim asupra lui.

CONSIDERAȚIUNI GENERALE.

Am cercetat în capitolul relativ la sentimente numai îmboldirile mai obișnuit cunoscute. Îngrădirile programului nu ne îngăduie să intrăm în cercetarea celor mai subtile și mai rare.

Ceea ce am dori mai cu seamă să rezulte din totalul cercetărilor noastre este convingerea că educația sentimentelor este o operă care cere mulți ani de muncă consecventă, care implică pază și serutare de fiecă moment, că ea este o lucrare complexă și minuțioasă, la care poate colabora cu folos școala, dar ale cărei temelii le pune numai familia. Îndatorirea părinților față de copii nu se poate cu nici un chip reduce la singură procurarea hainelor și a hranei. Răspunderea cea mare în formarea sufletelor, ei o au și nu școala. Cu aceasta noi nu tăgăduim nici înrăurirea mare pe care o pot avea forța de sugestie și talentul, tactul psihologic și autoritatea morală ale unui dascăl ales, nu tăgăduim nici fatala influență a copiilor răi, ascunși și vițioși. Dar timpul cât stă școlarul sub înrăurirea profesorului, față

de acel al contactului cu familia; dar observarea de fiecare minut pe care o pot exercită, — și trebuie s'o exerceite! — părinții, comparată cu aceea a dascălului care are sub supraveghere simultană 30 — 40 de copii; dar spontaneitatea pe care o are copilul acasă și care fatalmente trebuiește ingrădită de anumită rezervă în școală, toate aceste sunt considerațiuni hotărâtoare, asupra cărora aproape nu-i nevoe să stăruim. Perfecționarea morală, pentru care profesorul poate da un ajutor prețios, dar neindestulător, va veni numai din generalizarea învățământului pedagogic, numai din introducerea Psihologiei ca studiu obligatoriu în toate școlile secundare și speciale, numai din o cultură sufletească mai aleasă a părinților. Și astfel de rezultate nu se capătă într'o singură generație.

Din continua observare și bună îndrumare a copilului trebuie să rezulte un mers treptat spre propășire morală, adică o gradată predominare de intelectualitate asupra pornirilor brutale, o preponderență a îndemnuirilor sociale și afective asupra celor exclusiv egoiste. Iar pentru ca acest progres să fie firesc și deci temeinic și definitiv, el trebuie să oglindiască și să respecte *mersul evoluțiunii naturale*: fiecare pornire să apară la vremea ei, adică după ivirea stărei sau stărilor sufletești de bază, după elementele pe cari ea le presupune. În zădar vom căuta bunăoară să facem pe copii miloși, înainte ca ei să știe ce-i afecțiunea și înainte ca ei să înțeleagă, prin simpatie, stări sufletești pe cari nu le-au simțit ca actuale; în zădar ne vom revoltă în contra neadevărurilor, cât timp omul nu știe distinge cele văzute de cele închipuite de dânsul; în zădar cerem delicateță de la individul care n'a eșit încă din strimtoarea personalității lui. După cum un raționament presupune atâtea și atâtea trepte de preschimbare și treptată generalizare a sen-

sațiilor, tot așa sentimentele altruiste și superioare, unele grozav de complexe, presupun un șir întreg de treptate rafinări sufletești, intelectuale și afective, rafinări cari pentru mulți indivizi rămân veșnic neatinse și necunoscute.

Două sunt țințele nestrămutate pe cari trebuie să le urmărim în cultura sufletească a oricărui copil: *sinceritatea deplină și menținerea echilibrului sufletesc*. Sinceritatea atârnă în cea mai mare parte de atmosfera de adevăr în care trăește copilul, deci de înrâurirea noastră vroită. Menținerea echilibrului rezultă în primul loc din sănătate, în al doilea, din organica și armonica exercitare a tuturor forțelor individuale, sufletești și fizice. Această exercitare cată să fie potrivită cu forțele reale și actuale ale copilului.

B. Educația voinței.

Numim *volitionale* acele fenomene sufletești, idei și sentimente, cari, chiar dacă nu se exteriorizează sub formă de acțiuni, tind măcar cătră această manifestare în afară, tind în puterea unui element sufletesc special, un îmbold spre mișcare, care se cheamă *volitiune*. Caracteristica acestor fenomene fiind activitatea musculară, sau măcar volitiunea, care nu-i decât forma conștientă a unei îndrumări spre mișcare, noi le putem numi și cu vorba de *acțiuni*. O complexitate cevă mai mare de acțiuni se numește *faptă*.

Fenomenele volitionale pot aveà toate gradele de complexitate. Dela mișcarea reflexă pe care o face omul retrăgându-și mâna când s'a fript, până la combinația diplomatică pe care o execută sute de indivizi, în cursul mai multor ani, treptele sunt infinit de multe.

Vom deosebi acțiunilor și deci mișcărilor, elementele lor constitutive, două însușiri mai însemnate : 1) dacă sunt conștiente, semiconștiente sau inconștiente, 2) dacă sunt spontane sau provocate de o impresie exterioară.

Pedagogia nu are a cercetă decât mișcărilor conștiente și pe cele mecanizate, cari au fost cândvă și ele deplin conștiente, precum : mersul, scrisul, mișcărilor gimnastice, exercițiile speciale în folosirea lucrului manual, a unui instrument muzical, etc.

Mișcărilor provocate de o nevoie ori o impresiune subiectivă și relativ veche, fie ele și absolut inconștiente, se numesc *spontane*; acele datorite unor impresii exterioare, le vom numi *mișcări pricinuite de o cauză obiectivă*. Printre acestea sunt unele semiconștiente, sau absolut inconștiente, cari se execută imediat și cu o exactitate desăvârșită, întocmai unei descărcări electrice. Acestea se numesc *reflexe* și sunt cu totul în afară de controlul voinței noastre. Așa sunt strănutatul, sughițul, mișcărilor pupilei, etc. Mișcărilor spontane mai elementare și mai primordiale sunt acele cari tind la conservarea individului și a speciei și poartă numele de *instincte*.

Instinctele sunt cele întâi învățături și deprinderi ale animalelor, învățături trecute din generație în generație pe baza moștenirii. Câștigate de milioane de ani, ele sunt mult mai vechi decât inteligența și de aceea se și execută *fără* intervenirea ei. Cu cât animalul e mai puțin inteligent, cu atât e mai vizibilă pornirea lui instinctivă, fiindcă e fără concurență în cheltuirea energiei nervoase; și cu cât rațiunea ia mai mult avânt, cu atât instinctele rămân mai în umbră. La om depildă, în a cărui activitate inteligența a luat așa proporție, instinctul apare mai slab decât la animale. Nu că el ar fi doborât de lumina inteligenței, instinctul a rămas și la om pornirea fundamentală, manifestarea lui însă are mai

arareori prilejul să se arăte în toată goliciunea, iar la indivizii la cari inteligența este o forță și activitatea ei o nevoie reală, instinctul ia și el o înfățișare mai socială, mai omenoasă, mai aleasă, mai intelectualizată.

Am zis că o caracteristică a fenomenelor voliționale este tendința spre acțiune, este volițiunea. Altă caracteristică a lor este tendința contrară volițiunii, aceea de a stăpâni o stare sufletească și a opri exteriorizarea ei, care tendință se numește *putere de inhibiție*.

Puterea de inhibiție are însemnătate foarte mare. Îndepărtând manifestarea unei porniri, ea dă individului puțința de a cercetă, de a cugetă mai adânc la cele ce sunt de făcut, îi dă chipul de a se folosi cât mai mult de inteligența lui. Naturile cari exteriorizează tot ce le trece prin minte, fără alegere și fără să caute a opri oglindirea desăvârșită a fluxului lor sufletesc, se numesc *impulsive* și dovedesc o slăbiciune a puterii de inhibiție. Să nu confundăm impulsivitatea cu sinceritatea. Aceasta din urmă însemnă expresiunea totdeauna exactă a celor gândite, adică lipsă de prefăcătorie, dar nicidecum exteriorizarea, automată am zice, și fără alegere, a tot ce poate trece prin cugetul unui om. Și să nu credem că impulsivii nu știu a fi prefăcuți: numai că lor le lipsește consecuența și-i putem mai repede cunoaște decât pe ceilalți. Impulsivitatea e mai mult o dovadă de primitivitate, — deși poate să existe alături de mare bogăție intelectuală și afectivă — o dovadă de lipsă în cultura voinței. Ea e o inferioritate din punct de vedere moral, fiindcă forța inhibitorie este resortul de căpitanie al stăpânirii de sine, deci al posibilității de a prevedea și a chibzui, însușiri cari toamai alcătuesc maturitatea caracterului.

Când volițiunea e prea slabă, omul prezintă alte simptome sufletești: face planuri, chibzuește, judecă

chiar foarte bine, dar nu are putere ca să pue în execuție cele hotărâte. La dânsul acțiunile rămân sub formă de idei, de stări pur sufletești, — simplu joc de umbre — cari nu se învederează în afară. Energia nervoasă abia i-ajunge să combine intelectualicește cele gândite și simțite, și dacă nu intervine un factor exterior, voința altui individ, înrâurirea silită a mediului, etc, dânsul se mulțumește să-și rumege toată viața planurile și aspirațiile primei tinereți. Această stare sufletească se observă mai ales la cei oboșiți, la acei cari au cheltuit, intelectualicește sau altfel, mai mult decât le îngăduiau puterile.

Volițiunea și puterea inhibitorie, însușirile caracteristice ale fenomenelor voliționale, sunt elementele hotărâtoare ale energiei sufletești numită voință.

În afară de aceste stări sufletești — *nouă și caracteristice*, — un fenomen volițional cuprinde una sau mai multe idei, unul sau mai multe sentimente, iar complexitatea lui rezultă dela belșugul stărilor sufletești reprezentative și afective, precum și dela raporturile în cari acestea se prezintă. Căci ideile date nu se sprijină totdeauna între ele, după cum nici sentimentele constitutive nu sunt de aceeași natură. În cele mai multe cazuri și unele și altele sunt protivnice. De aci o luptă sufletească, *prelungită și inverșunată*, care element să predominiască și să isbutiască a se exterioriză. Această luptă se numește științificește *deliberare*.

Idea acțiunii de executat este în cele mai multe cazuri primul element conștient al fenomenului volițional. Ea se numește *scop*. În puterea asociațiunii, dânsa deșteaptă ideea contrară, ba câteodată un șir de idei opuse celei dintâi, precum și întreaga legiune a motivelor de sprijin. Tot ea luminează și clarifică sentimentele ce ne împing în diferitele direcții arătate și cari sentimente pot fi cauza hotărâtoare, deși sunt

apărute în conștiință mai târziu decât dansa. Activitatea inconștientă, de care vorbiam cu prilejul inteligenței, se face într'o proporție cu mult mai mare în munca noastră volițională, decât în acea pur reprezentativă. Putem zice chiar că forma conștientă a unei acțiuni, oglindirea ei anticipată, este *ultima fază* a unei lucrări surde și prelungite, tănuite și nebuloase, este o *formă* sufletească care, la cei mai mulți indivizi, rămâne pururea șubredă, neîndestulătoare și neputincioasă, în direcționarea energiei individuale.

Câteodată ideea-scop este pur și simplu icoana unei imboldiri care nu se sprijină pe nici un motiv rațional și pe nici un sentiment conștient. Așa sunt pornirile datorite moștenirii, deprinderii ori sugestiei.

Acțiunile sunt cu atât mai complexe cu cât scopul este mai îndepărtat și cere o desfășurare de energie statornică în atingerea lui, sau o mai mare măiestrie de combinare a mișcărilor componente, cu cât lupta e mai vrăjmașă între motive osebite și multe, cu cât sentimentele determinante au mai multă vigoare ori stăruință. Din potrivă, realizarea imediată a unui scop dat, fără luptă și fără multă gândire, are înfățișarea de ceva simplu și apropiat de natură.

Desvoltarea intelectuală înmulțește motivele și rafinează mobilele, ea este aceea care dă fenomenelor voliționale o mai mare complexitate, dar tot ea poate și slăbi elementele speciale de voință. Explicarea e lesne de găsit. Energia nervoasă înăscută este o cantitate *dată și țăr murită* și când nu e prea mare ori se cheltuiește în proporție exagerată cu munca intelectuală, dela sine ea rămâne micșurată în întrebuințarea ei special volițională. Cultura disproporționată cu puterile individului este deci nu numai un lux nefolositor, ci chiar o micșorare ulterioară a valorii individuale.

Elementele unei acțiuni complexe sunt următoarele lucrări mai simple :

- 1) conceperea scopului, sau a scopurilor, cu toate mobilele și motivele lui, — lucrare pur intelectuală,
- 2) deliberarea,
- 3) hotărârea,
- 4) executarea.

În deliberare, învingătoare sunt ideile la cari tendința spre mișcare este măcar momentan mai mare, sau acele sprijinite de mobile mai numeroase ori mai puternice. În cele două lucrări din urmă factorul determinant este volițiunea.

Executarea la rândul ei înseamnă o serie de operațiuni intelectuale — aflarea mijloacelor celor mai proprii pentru atingerea scopului, — precum și folosirea unor energii pur voliționale precum sunt statornicia, perseverența și simțul răspunderii.

§ 1. *Acțiuni voluntare.*

Ideea-scop poate fi o idee veche în conștiință, care face parte din complexul nostru sufletesc, care rezultă adică dintr'un sentiment sprijinit pe felul nostru de a fi sau isvorăște dintr'o convingere, din întreg țesutul nostru intelectual. Dar ea poate fi și o idee venită năprasnic, fără nici o legătură cu sufletul nostru, străină și nepotrivită firei noastre. Așa este o poruncă, o idee necerțată și îngăduită într'un moment de slăbiciune, un indemn străin și căruia ne-am supus fără să gândim, etc. Asemenea idei străine de organismul nostru sufletesc se numesc obișnuit sugestii și pot fi de mai multe categorii.

Acțiunile cari exteriorizează idei gândite și legate între ele, din acele idei cari pornesc din însuși felul

nostru de a fi, obișnuit și statornic, se numesc acțiuni voluntare. Fiind conștiente, gândite, chibzuite și cum-pănite, le zicem și vroite. Celelalte se numesc involuntare, deși gradul lor de conștiință și de meditare poate ajunge a fi simțitor de mare. Activitatea vroită presupune deci o organizare sufletească ceva mai înaintată, un sistem de idei consecvente și ordonate, un mănunchiu de sentimente legate și intim întretășute, dar mai ales folo-sirea inteligenței în orânduire și executare. Cu cât inteligenta intră mai puțin în serviciul hotărârilor și cu cât organizarea sufletească este mai slabă, prezintă lacune în trecerea dela o idee la alta, și goluri în legătura unui sentiment cu altul, cu atât rămâne loc în sufletul individului și pentru impresiile exterioare năprasnice și pentru înrăuirile nesocotite. Sufletul bine organizat e trunchiul de stejar pe care nu-l străbate orice cuiu.

De obicei, organizarea aceasta puternică o găsim alături de o mare doză de inteligentă, deși se află și la minți puțin înzestrate. Sufletul poate fi un organism simplu și totuși complect, poate fi îmbelșugat și nesistemizat, după cum poate fi complex și bine organizat. Iar manifestările de dezechilibru vin mai mult din lipsa de organizare, decât din valoarea elementelor constitutive ale sufletului.

Considerând oamenii din acest unic punct de vedere, anume dacă scopul lor dintr'un moment dat este o idee proprie sau străină, îi putem grupa în două categorii :

1) acei cari se conduc după capul lor și pe cari îi numim oameni cu voință, și

2) acei cari fac tot ce li se sugerează de către alții, oameni fără voință. — Marea majoritate a indivizilor stă însă între aceste două extreme.

Însușirea de a se conduce după propriile idei și sentimente ajunge câteodată la forma exagerată pe care

o numim îndărătnicie și pe care o socotim drept un defect. În adevăr, ea este o piedică serioasă înrâuririi educadorului. Cu toate acestea e preferabilă lipsei de voință. Unită cu o intelligență superioară și luminată prin cultură, ea poate formă caractere alese. Lipsită de intelligență ea devine nătângie, pornire antipatică, ce-i dreptul, dar măcar francă, neîndoioasă și ușor de deslușit.

Ca orice pornire îndărătnicia se împuternicește prin exercițiu. Nimic nu-i mărește energia, ca sfortările educadorului de a o înfrânge cu orice preț. Ca s'o combatem deci, trebuie să evităm prilejul ca ea să se manifeste. Se'nțelege că copilul nu trebuie să simtă că educadorul îi știe de frică și că-l cruță, — dar trebuie s'o facă! Abia când intelligența copilului a căpătat și oarecare putere de înrâurire, abia atunci ne schimbăm procedeul, ne folosim de sfaturi, de ridiculare, etc, așa ca copilul însuși să ajungă la dorința și la hotărârea ca să se lecuiască de această exagerare. Frica ar fi un medicament eficace, dar un medicament mai rău decât însăși boala: ea poate sau exaspera sau nimici îndărătnicia, pe când noi in educație avem interesul s'o micșorăm numai și s'o orientăm. Să nu uităm că îndărătnicia este energie și că copilul lipsit de voință proprie, copilul ideal de ascultător, în toate și oricând, e o pastă din care nu poate eși decât o simplă jucărie în mâna *altera*.

Mobile și motive.

Numărul și valoarea motivelor și a mobilelor atârână și de moștenirea sufletească a individului, dar și de educația lui; iar cumpănirea acestor motive este cu atât mai clară și mai completă, rezultatul acțiunii va avea cu atât mai multă probabilitate de a fi potrivit scopului, cu cât puterea de prevedere, adică intelligența,

e mai ageră și mai puternică. Desigur, realizarea unui scop atârnă în primul loc de împrejurări exterioare peste cari nu suntem stăpâni ; dar și multe din rezultatele faptelor noastre se datoresc exclusiv nouă înșine. O energie mare cheltuită în mod inteligent poate înfrânge multe piedici și poate aduce izbânzi multe. Totul e să fim înarmați cu putere fizică și morală, și să avem deprinderea de a ne folosi repede și exact de inteligența noastră toată. Rolul educațiunei este deci să ne măriașcă forța de muncă, să slăbiască mobilele exclusiv egoiste în folosul celor sociale, să înlocuiască motivele înguste și ne-cugetate prin altele clare, cumpănite și încercate de experiență, — fie a noastră sau a altora — și să ne deprindă a ne sluji de inteligență în tot și în toate.

O caracteristică a țaranului român este următoarea : el socoate inteligența, pe care obișnuit o numește duh, ca un obiect de lux, ca o haină de zile mari, iar în viața-i zilnică se lasă dus de tot ce-i mai obscur și mai nepătruns de gândire, de singure pornirile datorite moștenirii, deprinderii ori sugestiei. Dar aceste porniri sau sunt, sau au devenit inconștiente.

Țăranul nostru are o inteligență subtilă și aleasă. El o învederează în toate lucrările lui artistice : în literatura lui, cu totul superioară, în arta de a povesti, de a zice versurile, de a improviza răspunsuri de spirit, etc. Și cu toate aceste în munca lui zilnică, în cumpănirea gospodăricii lui, el face exact cum au făcut străbunii, fără cel mai mic adaos de chibzueală, sau de agerime, fără cea mai mică dovadă de propășire, după o trecere de atâtea decenii. Minteă lui, așa de echilibrată și de ageră, și-o păstrează numai pentru ghidușii și petreceri.

Perfecționarea sentimentelor și a motivelor este rolul educațiunei intelectuale și al celei afective. Educația

propriu zis a voinței ar fi să consistă din împuternicirea elementelor voliționale, ceea ce'nsamnă mai mult cruțare de energie, și din deprinderea cu conlucrarea tuturor forțelor sufletești în fiecare caz dat.

Mobilele și motivele, chiar acele datorite moștenirii, pot fi modificate prin o educație sistematică. Fără această convingere munca noastră educativă și culturală ar rămânea o simplă aberație. Fără credința că prin experiența și energia individului se preschimbă în parte roștul și forma moștenirii, concepția noastră despre progres ar fi un non-sens.

Dar tot așa de netăgăduit este și faptul că experiența și munca individuală este ținută, modificată și'n totul determinată de moștenire. Întrăurirea inconștientă a mediului, ca și acea sistematică a educatorului se lovesc de un calup, pe care-l pot altera și modifica, dar niciodată schimbă cu desăvârșire. Avem prin urmare doi factori cari determină progresul omenirii, ei merg paralel și se întrăuresc reciproc: moștenirea și munca individuală.

Cea dintâi datorie a educatorului, — și a părinților în primul loc — este să se cultive indeajuns el însuș ca să știe în ce sens are a întrăuri experiența copilului, pentru ca din această întrăurire să rezulte propășirea acestuia și indirect acea a societății, de ce mijloace are a se sluji, dar mai ales în ce limite poate s'o facă.

Deliberare. Hotărâre.

Deliberarea atârână în primul loc de exercițiul puterii de inhibiție, apoi de mulțimea mobilelor și motivelor și'n fine de însemnătatea dată inteligenței în activitatea totală a individului, — fle această însemnatate motivată sau nu, conștientă sau nu. — Mulțimea și varietatea mobilelor dovedește oarecare rafinare sufletească, tăria

și bogăția motivelor, cevă mai multă cultură intelectuală, iar preponderența inteligenței rezultă din o caracteristică specială a temperamentului, precum și din deprinderea individului cu munca intelectuală.

Hotărârea se ia mai lesne sau mai greu, mai curând sau mai târziu, după belșugul stărilor sufletești cari luptă în conștiință, dar și după energia nervoasă *câtă a rămas individului după cheltuirea cu analiza intelectuală precedentă*. Un om ostenit, de vîrstă sau de muncă, se hotărăște mai greu, decât cel viu și puternic. Unul care știe și prevede multe, se hotărăște cu mai puțină grabă decât acel care vede numai până 'n vârful nasului. Așa se explică de ce oamenii cu inteligență mare sunt adeseori foarte nehotărâți.

Energia și sporul în hotărâre, cari în proporții normale sunt calități de echilibru sufletesc, dovedesc când sunt exagerate, dacă nu chiar lipsă de inteligență, măcar de deprindere în munca intelectuală. Nu trebuie însă să ne înșelăm și să luăm încetineala hotărârei drept un testimoniu de inteligență: ea poate fi o simplă slăbiciune a resortului de energie, și poate coexistă cu o desăvârșită lipsă de gândire.

Energia nervoasă este una și aceeași fie că se cheltuește în activitate intelectuală ori în sentimente și pasiuni, fie că se exteriorizează în muncă sau petreceri. Această energie se diferențiază și ia osebite înfățișări. La unii indivizi ea există din belșug și se prezintă cu un relief puternic și ca inteligență și ca afectivitate, și ca energie de muncă. La alții ea se arată smerită, sărăcăcioasă și neîndestulătoare în toate trei aspectele. Pe când la marele număr, ea se cheltuește mai mult într-o direcție unică, — inteligență, pasiuni sau activitate propriu zisă — rămânând cu totul palidă în amândouă celelalte. Această diferențiere se datorește în primul loc

organizațiunei fiziologice, adică temperamentului. Ea constituie cele trei tipuri sufletești clasice: tipul intelectual, cel pasional și cel activ.

Energia de hotărâre ajunge câteodată să lipsiască cu totul. Această manifestare patologică poartă numele de abulie. Pedagogia nu are a se ocupa de dânsa.

Energia de exteriorizare.

De multe ori individul își cheltuiește toată energia până la hotărâre. El constată că a vrut ceva, că a gândit, că s'a hotărât, și fiind că-i greu să-și deie seamă unde s'a oprit cu exteriorizarea gândirei, el atribue altora tot nesuccesul întreprinderii. Asemenea indivizi, cari pot fi inteligenți alese, își cheltuiesc de obicei toată puterea lor în a gândi: iau cunoștință și critică orice, dau sfaturi chiar atunci când nime n'are nevoie de ele, prevăd toate prăpăstiile sau toate bunătățile, după temperament, dar nu făptuiesc nimic. Este un resort sufleteș care nu funcționează bine și care oprește trecerea de la idee la acțiune.

Cu cât omul îmbătrânește, și bătrâneța nu atârână numai decât de vrâstă, cu atât evoluează în acest sens. Capacitatea lui de muncă devenind tot mai mică, el cată s'o cheltuiască în sensul celui mai mic efort.

Un individ viguros constituit sufletește, odată hotărârea luată, cată s'o pue în aplicare. El nu-și schimbă hotărârile în fiecare zi și lucrarea începută o duce până la capăt. Energia volițională ia în acest caz două înfățișări nouă, cunoscute în limba zilnică sub numirile de statornicie și stăruință. Defectele opuse acestor calități atrag omului epitetul de capricios și lăsător.

Simțul răspunderii.

Simțul sau sentimentul răspunderii este o stare sufletească, afectivă i-am zice, *anumită*. Ea rezultă probabil din impresia subiectivă corespunzătoare energiei voliționale de care dispunem într'un moment dat — și de aceea și variază în proporție cu dânsa — și din impresia cheltuirei sau exteriorizării acestei energii, care e și ea tot subiectivă, pe cari se hultuesc sentimente și idei corespunzătoare. Elementele fundamentale sunt însă de natură volițională.

Simțul răspunderii, care e factor hotărâtor în formarea unei individualități, se împuternicește prin exercițiu. Oamenii maturi, chemați să-și dea seamă de faptele lor au și simțul răspunderii mai viguros. Ei se decid mai greu și chibzuesc mai mult înainte de a săvârși un lucru. Din potrivă, acei cari, dintr'un motiv sau altul, nu au a trage pe urma ușurinței lor, se hotărâse la orice, mai lesne. Să observăm câte nesocotinți fac femeile în raport cu bărbații, și câte nebunii făptuesc minorii față de acele de după vrâsta de 21 de ani. Dece? Fiind că legea nu cere egală răspundere și atunci nici simțul corespunzător nu ia la toți și totdeauna aceleași proporții.

Englezii și-au dat samă de importanța acestui simț pentru viața socială și atât disciplina lor școlară cât și educația din familie ținesc aproape exclusiv la formarea sentimentului de răspundere. Vom studia mijloacele folosite în acest scop de către dânsii în Didactică, capitolul privitor la disciplină.

Nouă Românilor cu osebire ne lipsește simțul răspunderii. Să ne uităm în jurul nostru. Nu găsim unul la mie care să se recunoască într'un moment vinovat. Iar pentru orice neizbândă invinuește educația pe care o primit-o, — deși ar fi avut toată vremea să și-o mo-

difice el însuși — invinovățește familia, Statul, societatea, chiar pe Dumnezeu. Nu se 'ndoeste nici de planul nici de scopul seu, nici de moralitatea faptei, nici de puterile lui proprii... Tot ce-a combinat era bun și îngăduit și numai dușmănia celorlalți i-a zdrobit norocul și i-a cășunat neizbânda. Iar cât pentru urmări, cine vrea să le sufere? Care nu strigă că-i prigonit și nedreptățit?

Noi nu zicem cu aceasta că omul trebuie să se resemneze și să sufere nedreptățile. Cerem numai ca el să-și dea osteneala să distingă dacă în adevăr a fost nedreptățit și dacă nu-și are și el partea lui de vină.

Simțul răspunderii, care probabil este o rafinare a fricei, este elementul constitutiv și fundamental al sentimentului datoriei. El este temelia activității făcută conștiincios, de care avem atâta nevoie și pentru propășirea societății și pentru buna stare a fiecăruia din noi.

Sentimentul răspunderii are mare însemnătate mai ales în acțiunile hotărâtoare din viața unui individ, cum sunt alegerea unei profesii, căsătoria, schimbarea felului de viață, etc. El trebuie imputernicit la toți indivizii, spre a preveni măcar în parte hotărârile pripite și faptele nesocotite.

Mijlocul principal pentru dezvoltarea acestui simț este deprinderea copilului să gândească, să chibzuiască și să calculeze urmările oricărei fapte, înainte de a se hotări s'o săvârșiască.

§ 2. Voința.

Cu prilejul analizei acțiunilor voluntare am distins câteva însușiri pur voliționale: energia de a tinde spre exteriorizare sau volițiunea, puterea de a înfrâna această exteriorizare, sau forță inhibitorie, energia de a se hotări, în primul loc după idei și porniri proprii, energia

de a execută cu statornicie și stăruință hotărârile luate și aceea de a răspunde de cele făptuite și de a suferi urmările. Aceste însușiri se numesc la un loc voință. Cuvântul voință deci, ca și acel de inteligență, este un nume colectiv care înamnă mai multe însușiri speciale, precum și mai multe lucrări sufletești, osebite de cele intelectuale și pasive, dar analoge între ele.

Energia volițională sau vroința se consideră de cătră mulți ca superioară inteligenței, într'aceea că ar fi o armă mai sigură în lupta zilnică și ar da un spor mai mare activității spre folosul societății. „Cu vroința isbutești acolo unde inteligența nu poate duce“. „Voește și vei putea“ etc. sunt zicători obișnuite.

Este aci o eroare dăunătoare, împotriva căreia trebuie luptat. Numai cu inteligența nu poate omul izbuti, numai cu vroință, nu știe omul ce să vree și ce să aleagă. Îi trebuese deci amândouă. Energia volițională este o forță brută, inteligența e aceea care o distribuie, o orientează, o domesticește și o întrebuițează. Nu e destul să vroiască omul, mai însemnat este ce vroește și dacă găsește mijloacele cu cari să ajungă ținta și dacă prevede urmările și dacă știe a preveni pe cele rele. Voința neluminată de inteligență este ca orice forță din natură. Energia asasinului nu este mai de preț decât cea a hienei și îndărătnicia despotică a unui sultan nu este superioară moralicește furiei valurilor.

Greșala acestei credinți curente vine de-acolo că lumea se'nșală asupra naturei reale a inteligenței. Aceasta, cea din urmă formă, cea din urmă manifestare în evoluția pământului,— ceea ce-i constituie macar o prezumție de superioritate asupra voinței -- nu este numai oglindirea pasivă a celor experimentate, ci activitate ea însăși, activitate neîntreruptă, de prevedere, de combinare rodnică, de calculare a probabilităților din viitor. Ea este

netăgăduit o uneltă încă imperfectă și neîndestulătoare în fața fluxului posibilităților ce se pot ivi în lungul unei vieți, dar așa imperfectă și țărmurită cum este, ea e totuși arma cea mai rafinată cu care ne-a înzestrat natura.

Să nu uităm că înseși deprinderile și pornirile înconștiente cari alcătuiesc substratul activității noastre și cari-s concurentul cel mai puternic al inteligenței, nu pot exista ca îmboldiri *determinate și diferențiate* decât după ce au fost cândvă conștiente, adică iluminate și organizate de inteligență. Și să nu uităm că numai inteligența se poate perfecționa din experiența *altora*, că ea singură se poate folosi și împuternici din știința acumulată în cursul atâtor veacuri!

Nu trebuie să judecăm inteligența după anomaliile pe cari le poate prezintă. Nu anomaliile și lipsa dau caracteristica unei energii. Starea de perfect echilibru sufleteșe rezultă numai din conlucrarea inteligenței, cu afectivitatea și cu voința. În activitatea conștientă a omului, neștrăbătut complex de forțe, inteligența singură poate aduce armonie și sprijin reciproc.

§ 3. *Caracterul.*

Insușirile voliționale pe cari le-am văzut, puține la număr, dar ochioase și hotărâtoare în felul de a fi al unui individ, formează așa zicând elementul cel mai statornic al chipului seu de a reacționa, formează cea mai de căpitanie caracteristică a lui sufletească. Cu cât individul răspunde mai neîndoios prin fapte la diferitele impresiuni exterioare și nu prin simpla gândire — cele dintâi clare și ușor de cunoscut obiectiv, cele de-al doilea mai nepătrunse dacă nu mai tănuite; — cu cât individul se conduce după idei și porniri proprii și are deci o purtare mai statornică și mai continuă; cu cât el este

mai stăpân pe sine, așa ca să și îngăduie luxul de a eugetă la cele ce are de făcut și a nu se lăsa târât de varietatea impresiunilor exterioare, cu atât acel individ prezintă o modalitate de a fi mai precisă, mai vizibilă și mai statornică, mai francă și mai consecventă. Această modalitate de a fi, care formează trăsătura caracteristică a individului se numește *caracter*.

Deși elementele voliționale sunt cele mai pregnante și mai hotărâtoare, în constituirea caracterului intră și alte porniri. Firile meditative, visătoare, artistice, dătorese coloritul personalității lor unor puternice însușiri intelectuale. Naturile duioase, devotate, îngăduitoare, unor însușiri afective. Ambițiosul, autoritarul, despotul sunt stăpâniți în primul loc de energia voinței.

Caracterul, alcătuit dintr'o complexitate de elemente, mai bine zis din totalitatea stărilor conștiente și inconștiente, este deci rezultanta sufletească a individului, este felul continuu și consecvent de a reacționa la impresiile exterioare, este chipul său statornic și definit de a răspunde mediului. Am mai putea zice că el este cristalizarea tuturor stărilor sufletești în cadrul însușirilor voliționale, sau o organizare definită în care sunt hotărâtoare însușirile ce pot asigura purtării noastre cea mai mare continuitate și consecvență.

Caracterul oglindește o organizare sufletească — datorită în primul loc moștenirii și muncii inconștiente, și numai în al doilea, înrâuririi noastre proprii — care organizare poate fi mai desăvârșită sau mai slabă, între elemente mai numeroase și mai variate, ori mai puține și mai omogene. El poate exista alături cu o inteligență simplă sau incultă, ca și alături de geniul unui Goethe. De aceea nu zicem despre un om că este un caracter,

oricare ar fi puterea inteligenței lui, decât dacă prezintă un relief puternic și hotărât în faptele lui, o statornicie și o continuitate desăvârșită în chipul său de a reacționa. Numai individualitățile puternice și bine organizate pot fi caractere. Naturilor capricioase, mobile, mlădioase și schimbătoare, le zicem lipsite de caracter.

După predominarea sentimentelor sociale asupra celor pur egoiste și a principiilor superioare asupra intereselor îngust individuale, un caracter este bun sau rău, ales sau obișnuit.

Un caracter e simpatie, nu atât prin însușirile hotărâtoare în alcătuirea lui, cât mai ales prin calitățile mărunte cari-i determină, așa zicând, coloritul zilnic. Veselia, viciunea, bunacuviința, blândeța, modestia, tactul, egala dispoziție, politeța, îngăduirea, dulceța vorbei și a mișcărilor, etc, sunt tot atâtea trăsături de caracter cari fac pe om plăcut, atrăgător, fermecător, și cari nu sunt trăsături nici pur afective, nici pur intelectuale, nici pur voliționale. Ca să fie calități însă, ele trebuie să fie naturale, adică să nu porniască din fățărnicie.

Energia de voință a individului atârână în primul loc de sănătatea lui fizică și de o anumită organizațiune fiziologică. Orice cheltueală de forțe, care aduce după sine slăbirea organismului, implică și o micșurare de voință. Supramunca, fie ea fizică sau intelectuală, are cu necesitate drept urmare o micșurare a energiei, micșurare dăunătoare atât individului cât și societății, și care cu vremea duce la degenerarea rasei.

Stăpânirea nervilor și deci a impresionabilității excesive, datorită vigoarei de voință, rezultă pe cât se pare din echilibrul dintre forța musculară și cea nervoasă. De aci necesitatea de a precumpăni munca inte-

lectuală cu cea fizică, cu condiție ca nici una nici alta să nu istoviască forțele *actuale* ale individului.

Tot din funcționarea normală a organismului, din o bună stare fiziologică, rezultă viociunea, buna dispoziție, îngăduirea, seninătatea de gândire și altele.—Celelalte trăsături de caracter, de cari pomeniam mai sus, atârnă și ele de sănătate, dar mai atârnă și de factori pur sufletești precum: creșterea, atmosfera psihică a mediului în care trăim zilnic, deprinderea cu propria stăpânire, principiile culturale asimilate, etc.

Desigur omul își poate da o educație aleasă prin singură munca sa proprie. Ar fi trist să nu știm îndreptă și îmbunătăți în vrâsta matură cele căpătate în copilărie. Rămâne totuși adevărat că voința individuală singură nu poate face tot, și că sensibilitatea sufletească și rafinarea morală cer cultură îndelungată, iar această cultură presupune sau o moștenire aleasă, sau o îngrijire neîntreruptă a primei vrăste.

Nu este vorbă goală credința în puterea și însemnătatea creșterii din familie. Și nu-i calitate secundară aceea de a fi bine crescut. A fi cuviincios, politicoș, etc, înșamnă a fi un element adaptabil vieții sociale, deci un factor folositor în împuternicirea sentimentului de coeziune și solidaritate. A fi simpatie și plăcut este o calitate tot pe atât de prețioasă pentru progresul social ca și a fi inteligent sau energic. Cu asemenea însușiri se zemislese în massă sentimentele afective, admirația, căldura sufletească, entuziasmul. Cu asemenea calități se'ndrumează lumea mare spre sentimentul frăției.

§ 4. *Educația Caracterului.*

Din cele arătate până aci vedem că educația caracterului înseamnă două lucrări paralele: una de alegere,

de împuternicire și perfecționare a fiecărui element constitutiv, — idee, sentiment, volițiune, putere inhibitorie — alta de sistematizare și organizare a complexului psihic rezultat. Amândouă presupun existența unei înfloriri organice, amândouă se sprijină pe un mers fiziologic normal.

Cunoaștem din capitolele anterioare și mijloacele educative de care dispune știința de astăzi și ținta către care se îndreaptă evoluția treptată a individului. Dacă asupra fiecărui element în parte înrâurirea directă a educatorului este mai eficace și relativ mai lesnicioasă, lucrarea de organizare nu poate fi niciodată opera exclusivă a unei activități vroite și sistematizate. Prea mult atârnă dânsa de moștenire și de influența statornică și nestăpânită a mediului. Așezarea temeinică a deprinderilor, clasarea și asocierea sănătoasă a elementelor sufletesti, alegerea și subordonarea lor într'un organism psihic normal, sunt lucrări ce scapă prea adese de controlul conștiinței, deci și de acel al culturoi intelectuale, arma noastră educativă cea mai încercată și cea mai ușor de mănuit. Cristalizarea lentă a caracterului o poate da numai o bună igienă morală.

Ceea ce poate face până la un punct înrâurirea educației este subordonarea unor deprinderi altora. În acest scop, educatorul trebuie să folosiască vrâsta celei mai mari plasticități cerebrale pentru aptitudinile absolut trebuitoare atât individului cât și vieții sociale. Îngrijirea sănătății, curățenia, bunacuviința, ordinea, respectul de om și de avutul altuia, puterea de atenție și de stăpânire de sine, sub o formă cât de elementară, sentimentul veracității, iată întâile deprinderi de dat, pentru ca ele să rămâe cele mai puternice în conștiință, întâile și fiindcă sunt cele mai urgente și mai fundamental necesare și fiindcă sunt cele întâi asimilabile, ca unele ce se reazemă pe o moștenire generalizată. Ta-

lentele, rafinările și particularitățile de distincțiune, trebuesc lăsate pe mai târziu. Să cultivăm întâi însușirile comune cu cari venim zilnic în atingere cu toți și nu pe acele cari ne deosebesc pe fiecare. Tot omul trebuie să știe bunăoară a se îngriji sistematic de trupul seu, de hainele și lucrurile sale; tot omul trebuie să-și poată procura cele absolut trebuitoare, să-și coase o haină ruptă, să-și ție casa în ordine, — indiferent dacă e bogat sau sărac, dacă e barbat sau femeie. Diferențierea ocupațiunii și a aptitudinilor, diviziunea muncii au a veni târziu și numai dacă i-a rămas individului un prisos de capacitate și de energie. Să clădim sufletul în ordinea firească în care apar nevoile și aptitudinile omului, numai dânsa poate fi ordinea sănătoasă și cuminte a importanței acestor nevoi pentru individ. Să nu începem cu sfârșitul și să nu le începem pe toate deodată.

S'a observat că tot progresul cultural din ultimele decenii n'a adus în privința caracterului nici o îmbunătățire. Ba din potrivă, măbind sensibilitatea și agerimea de a cuprinde cu gândul tot mai multe și mai multe desfătări, cultura a înmulțit dorințele mai presus de puterile de realizare pe cale cinstită; ascuțind spiritul critic în dauna altor forme de gândire, perfecționarea intelectuală a înlăturat tot atâtea principii cari staviliau până mai dăunăzi energia exagerată a poftelor; disproporționată în majoritatea cazurilor cu mijloacele reale ale individului, cultura istovește puterile, lăsând în loc, — ironică compensație! — o impresie exagerată a muncii cheltuite, cu atât mai dureroasă cu cât individul a fost mai puțin inteligent și a făcut sforțări mai mari, impresie pe care dânsul o ia drept măsura valorii sale...

Vina nu stă însă în predominarea inteligenței asupra celorlalte forțe sufletești, ci în lipsa totală de îngrijire a caracterului. Familia lasă orice grijă și orice

răspundero pe seama școalei — și'n aceasta n'are dreptate — iar activitatea aceștia se reduce la îngrămădirea de cunoștinți.

Groșala și mai mare încă este continua deplasare a energiei de voință, deplasare pe care o face școala cu statornicie și stăruință. Sistemul educativ modern întrebuițează toate puterile fizice și psihice, intelectuale și voliționale, în asimilarea cunoștinților. Școala nu încurajează pe copiii cari *pot* munci cu mintea, nu îndeamnă pe acei cari gândesc exact și lesnicios, ci pe acei cari *vroesc* să învețe, pe acei cari-și dau *toată silința*, cari-și cheltuesc *energia toată*, ca să ajungă la o țintă mai presus de puterile lor firești. *Amiyot* și *Pic de la Mirandole* sunt idoli școalei moderne. Copilul ambițios, copilul silitor, copilul care *vrea* să'nvețe ca să iasă din cercul familiei lui, acela ni se pare nouă cel mai demn de încurajat.

Și aci stă groșala. Noi deprindem pe copil să-și pue voința în serviciul și profitul inteligenței, pe când *normal* este ca inteligența să vie în ajutorul voinței. Rolul voinței în viața individuală este ca să îndeplinească ceea ce inteligența *găsește bun*, să înfrâneze și să opriască pornirile pe cari inteligența *le găsește rele*, — nu să măriască puterile de asimilare. Cu această continuă deplasare a voinței noi am ajuns la fenomenul bizar ca individul să știe că face rău, să-și dea seamă că ceea ce voește este imoral și totuși să nu-și poată stavili pornirile corespunzătoare.

Pornirile și sentimentele omului rămân brutale fiindcă nime nu le alege, nime nu le îndrumază, nu le cultivează. Și cum individul nu și le poate opri în drum, — energia de voință i-a fost istovită în munca intelectuală — și cum inteligența lui singură mai are viçoare, ca una ce s'a exercitat și a supt toate puterile —

individul caută și scotocește și află numai decât argumente cu cari să-și justifice greșelile făptuite. Cu vremea rădică aceste justificări la înălțimea de principii, — iar cei slabi și ca voință și ca minte, le iau de-a-gata drept norme conducătoare în viață....

Greșala educațiunii moderne este că „*le-a dat toate pe una*“ : a sacrificat tradiții, iubire și solidaritate familială, respect pentru trecut, religie, principii morale, tot ce-a clădit munca, adesea inconștientă a generațiilor trecute, le-a jertfit pe toate pentru un scop unic, învățătura.

Oricât ar fi de necontestată valoarea învățătorei, să nu uităm însă că ea reprezintă numai o minimă parte din activitatea individului, o minimă parte din activitatea unui număr minim de oameni, și ca atare nu poate niciodată răspunde tuturor necesităților cari isvorăsc din complexitatea unei vieți. Instrucția este reclamată de o nevoie reală a inteligenței, dar de o nevoie care nu-i încă simțită de marele număr. Ea este numai una din roțile carului, educația caracterului trebuie să ne deie pe celelalte...

Respectul exclusiv pentru învățatură cată să dispară și să revenim la deplina sănătate morală.

ȚUPRINS

Obiectul Pedagogiei	pg.	5
Necesitatea educației. Limitele în care se poate ea face	"	8
Educația în școală față de educația în familie	"	12
"Mens sana in corpore sano"	"	14
Scopul educațiunii	"	16
A. Fericirea individului.	"	18
B. Propășirea societății	"	22
Mijloace educative. — Împărțirea Pedagogiei	"	25
Educația Fizică	"	26
§. 1. Hrana	"	27
§. 2. Îmbrăcăminte	"	29
§. 3. Locuința	"	31
§. 4. Mișcarea	"	33
§. 5. Somnul și odihna	"	34
§. 6. Desvoltarea corpului. Exerciții musculare	"	35
Educația Intelectuală	"	38
§. 1. Percepția	"	43
§. 2. Memoria	"	52
§. 3. Atenția	"	62
§. 4. Generalizarea și abstracția	"	66
§. 5. Judecata și Raționamentul	"	68
§. 6. Imaginațiunea. Puterea creatoare	"	73
§. 7. Apercepția	"	87
Erorile facultăților intelectuale	"	90
Considerațiuni generale.	"	92
Educația Morală	"	97
A. Educația sentimentelor	"	98
§. 1. Principiile generale	"	99
§. 2. Mijloacele educațiunii	"	104
§. 3. Clasificarea sentimentelor	"	106
§. 4. Sentimente și porniri egoiste	"	109
§. 5. Sentimentele altruiste	"	130
§. 6. Sentimentele superioare.	"	134
Considerațiuni generale.	"	143
B. Educația voinței	"	145
§. 1. Acțiuni voluntare	"	150
§. 2. Voința	"	158
§. 3. Caracterul	"	160
§. 4. Educația caracterului	"	163

